

eISSN
3062-0287

3
Sayı | Issue

2024
Eylül | September

ORDU İLAHİYAT

ORDU DIVINITY

ORDU İLAHİYAT | ORDU DIVINITY

e-ISSN: 3062-0287

Eylül | September 2024
Sayı | Issue: 3

BİLİMSEL HAKEMLİ DERGİ SCIENTIFIC REFEREED JOURNAL

Ordu İlahiyat, bilimsel hakemli bir dergidir.
Ordu Divinity is a scientific peer-reviewed journal.

Yayıncı | Publisher

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
ilahiyat@odu.edu.tr | <https://ror.org/04r0hn449> | <https://isni.org/isni/0000000403995963>

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye

Yazışma Adresi | Correspondence Address

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Ordu University, Faculty of Divinity
Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
ilahiyat@odu.edu.tr | oduifd@odu.edu.tr
Tel | Contact: 0452 226 52 78, Faks | Fax: 0452 226 52 54

Kapsam | Scope

Dini Araştırmalar | Religious Studies
İslam Araştırmaları | Islamic Studies

Yayın Dili | Publication Language

Türkçe | Turkish
İngilizce | English

Derginin Eski Adı | Former Name of the Journal

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi | The Journal of Ordu University Faculty of Theology
eISSN: 3023-4158 | Cumhuriyet Mah. Cumhuriyet Yerleşkesi, 52200 Ordu/Türkiye
oduifd@odu.edu.tr | <https://ror.org/04r0hn449>

Basım Tarihi | Date of Publication

Yılda İki: 30 Mart ve 30 Eylül
Biannually: March and September

Basım Yeri | Place of Publication

Ordu İlahiyat (Ordu Divinity)
<https://dergipark.org.tr/pub/oi>

İmtiyaz Sahibi | Concessionaire

Prof. Dr. Hamit ER

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hamiter@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7020-7582>

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hasantanriverdi@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8549-7746>

Editör | Editor-in-Chief

Dr. Yetkin KARAOĞLU

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | yetkinkaraoglu@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5036-2590>

Alan Editörleri | Subject Editors

Dr. Sedat TUNA

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | Sedattuna@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5832-3724>

Dr. İdris ERTÜRK

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | idrismeturk@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6223-7367>

Dr. Samet KARAHÜSEYİN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | sametkarahuseyin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5614-9822>

Dr. İbrahim Furkan GÜVEN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | sametkarahuseyin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5614-9822>

Arş. Gör. | Res. Assist. Alim HATİP

Ordu Üniversitesi | Ordu University, İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | alimhatip@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5357-7565>

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

Dr. Yasin ERDEN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | yasinerden@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7681-229X>

Arş. Gör. | Res. Assist. Mehmet KOYUNCU

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>

Türkçe Dil Editörleri | Turkish Language Editors

Arş. Gör. | Res. Assist. Nurullah AYDIN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | nurullahaydin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3777-8305>

Arş. Gör. | Res. Assist. Gökben EFE

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | gokbenefe@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0004-4542-1519>

Arş. Gör. | Res. Assist. Sümeyye UÇAR

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | sumeyyeucar@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0008-7312-0093>

Arş. Gör. | Res. Assist. Süheybe Rahme GENÇ

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | suheyperahmeyildirim@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7518-4930>

Arş. Gör. | Res. Assist. Hamide Hale GÖK

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | haleerdem@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2744-5213>

Arş. Gör. | Res. Assist. İbrahim Taha ÖZKUR

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | ibrahimtahaozkur@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0003-3572-739X>

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Arş. Gör. | Res. Assist. Hilal ANIK

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hilalanik@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3945-8580>

Arş. Gör. | Res. Assist. Mahmut Zahit ERGÜN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | mahmutzergun@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1430-9378>

Sekreteryaya | Secretariat

Arş. Gör. | Res. Assist. Berat EŞGİ

Ordu Üniversitesi | University, İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | beratesgi@odu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-0475-6126>

Dizgi-Mizanpaj Editörü | Typesetting and Layout Editor

Arş. Gör. | Res. Assist. Mehmet KOYUNCU

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | mehmetkoyuncu@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8919-8089>

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Hamit ER

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hamiter@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7020-7582>

Prof. Dr. Sadık KILIÇ

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | sadikkilic@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2915-632X>

Prof. Dr. Cenan KUVANCI

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | cenankuvanci@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1175-7071>

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Sivas/Türkiye
<https://ror.org/04f81fm77> | kozkose@cumhuriyet.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3977-3863>

Prof. Dr. Hüseyin ÇELİK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity,
Kahramanmaraş/Türkiye
<https://ror.org/03gn5cg19> | huseyincelik@ksu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0400-7336>

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Akdeniz Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Antalya/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | mehmetsahin@akdeniz.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2548-211X>

Doç. Dr. Hızır HACİKELEŞOĞLU

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hizirhacikelesoglu@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7831-0090>

Dr. Feridun TEKİN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | feriduntekin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5435-1792>

Prof. Dr. Üzeyir OK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Bolu/Türkiye
<https://ror.org/01x1kqx83> | uzeyir.ok@ibu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8202-350X>

Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi | University
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity
Konya/Türkiye
<https://ror.org/013s3zh21> | oozpınar@erbakan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2915-632X>

Prof. Dr. Suat ERDEM

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University,
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
<https://ror.org/05ryem72> | suaterdem@aybu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0914-4775>

Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | hasantanriverdi@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8549-7746>

Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | msahin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4184-2509>

Doç. Dr. Şevket PEKDEMİR

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | sevketpekdemir@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7656-5348>

Dr. Orhan İYİBİLGİN

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | o.iyibilgin@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1360-7229>

Dr. Yunus YAZICI

Ordu Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/04r0hn449> | yunusyazici@odu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4425-5198>

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
<https://ror.org/05ryem72> | ahmetyildirim@aybu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7297-3325>

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ

İstanbul Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, İstanbul/Türkiye
<https://ror.org/03a5qrr21> | ngemici@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6377-8341>

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM

Ankara Üniversitesi | Ankara University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
<https://ror.org/01wntqw50> | enbiyayildirim@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5435-1792>

Prof. Dr. Casim AVCI

Marmara Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, İstanbul/Türkiye
<https://ror.org/03a5qrr21> | casim.avci@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3776-0180>

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/024nx4843> | mehmet.dirik@ikcu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1581-7836>

Prof. Dr. Abdulcebbar KAVAK

Karabük Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Karabük/Türkiye
<https://ror.org/04wy7gp54> | akavak@karabuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1846-5493>

Prof. Dr. Halim GÜL

Karabük Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Karabük/Türkiye
<https://ror.org/04wy7gp54> | halimgul@karabuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9173-5509>

Prof. Dr. İbrahim BAZ

Şırnak Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/01fcvk23> | ibrahim.baz@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2378-1391>

Doç. Dr. Yusuf ŞEN

Ordu Üniversitesi | Ordu University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ordu/Türkiye
<https://ror.org/050ed7z50> | ysen@bayburt.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6795-0161>

Doç. Dr. Rabiye ÇETİN

Ankara Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
<https://ror.org/01wntqw50> | rcetin@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4706-0022>

Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Divinity, Ankara/Türkiye
<https://ror.org/05ryem72> | ahmetyemenici@aybu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7549-5074>

Hakem Kurulu | Referee Board

Ordu İlahiyat, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Ordu Divinity have used the system of double-sided blind arbitration that has the duty of at least two arbitrators. The names of the arbitrators have been hidden and not published.

ORDU İLAHİYAT | ORDU DIVINITY

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

EDİTORYAL | EDITORIAL

Editörden _____ (VI-VII)

From Editor-in-Chief

Yetkin KARAOĞLU

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Kur'ân'a Göre Kadınlara İstişare Meselesi _____ (1-16)

The Issue of Consultation with Women According to the Qur'ân

İdris Sami SÜMER

Ca'ferîler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği _____ (17-37)

Beliefs And Practices Related to Transition Periods in Jafaris: The Example of Iğdir and Kars Provinces

Yasin İPEK

Kur'an'da Ümidi İfade Eden Kelimelerin Semantik Tahlili _____ (38-56)

Semantic Analysis of Words Expressing Hope in the Qur'ân

Yavuz KURT

İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi _____ (57-69)

The Meaning and Importance of Celibacy, Marriage and Starting a Family in terms of Islamic Values

Ali AKDOĞAN

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ | BOOK REVIEWS

İnsan Yetiştirme Sanatı _____ (70-74)

The Art of Raising People

Mine Taşdemir KULUÇ

Değerli araştırmacılar ve okurlar,

Ordu İlahiyat'ın Eylül 2024'te yayımlanan 3. sayısı, yoğun bir çalışmanın ardından birbirinden kıymetli 4 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirmesi ile huzurlarınızdadır. Dergimiz ilk olarak iki sayısı ile birlikte, "Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi" adıyla yayımlanmıştı. Bu sayımızdan itibaren de dergimiz "Ordu İlahiyat" (Ordu Divinity) olarak yeni ismi ve görseliyle yayın hayatına kalite odaklı kararlılığını devam ettirecektir. Bu sayımızla birlikte sizlerle buluşmaktan mutluluk duymaktayız.

Dergimizin Eylül 2024 sayısında yayımlanmak üzere 14 makale gönderilmiştir. Editör Kurulu ön incelemesi sonrasında 12 makale hakem değerlendirmesi sürecine girmiş ve 4 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirmesi hakemlerin onayını alarak bu sayıda yayımlanmıştır. Dergimize gösterilen ve gittikçe artan ilgi ve teveccüh bizleri memnun kılmaktadır. Editör Kurulu, ön incelemeleri hakem değerlendirmesine alınacak makalelerin belirlenmesinde ve Eylül 2024 sayısında yer alan makalelerin sıralamasında belirleyici olmuştur. Makaleleri ile Eylül 2024 sayısını oluşturan yazarlarımıza, makalelerin ön inceleme ve yayımlanmasına kadarki aşamalarda görev alarak sayının yayıma hazır hale gelmesini mümkün kılan Editör ve Yayın Kurulu'na ve değerlendirmeleri ile makalelere katkı sunan hakemlerimize yoğun emekleri dolayısıyla teşekkür ediyorum.

Bilimsel hakemli dergi yayıncılığı ulusal olduğu kadar uluslararası, dinamik olduğu kadar şeffaf ve sistematik bir ekip çalışmasını beraberinde getirmektedir. Bu vesileyle dergimizin 3. sayısına desteklerini esirgemeyen yazarlarımız, editörlerimiz, yayın kurulu üyelerimiz ve hakemlerimize kıymetli vakitleri ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Kıymetli çalışmalarla karşınızda olan 3/2024 sayımızın İlahiyat bilimleri alanına katkı sunmasını temenni ediyorum. Dergimize gösterdiğiniz ilgi için teşekkür ediyorum. Mart 2025 sayımızda görüşmek dileğiyle.

Dr. Yetkin KARAOĞLU

Editör

Form Editor-in-Chief

Dear scholars and readers,

The 3rd issue of Ordu Divinity, published in September 2024, is now before you with 4 valuable research articles and 1 book review after an intensive work. Our journal was first published under the name of “Journal of Ordu University Faculty of Theology” with its two issues. As of this issue, our journal will continue its quality-oriented determination in its publication life with its new name and visuals as “Ordu Divinity”. We are pleased to meet you with this issue.

14 articles were submitted for publication in the September 2024 issue of our journal. After the preliminary review by the Editorial Board, 12 articles went through the peer review process and 4 research articles and 1 book review were approved by the peer reviewers and published in this issue. We are pleased to see the growing interest and support for our journal. The preliminary reviews by the Editorial Board were crucial in determining the articles to be peer-reviewed and the ranking of the articles in the September 2024 issue. I would like to thank our authors who contributed to the September 2024 issue with their articles, the Editorial Board who made it possible for the issue to be ready for publication by taking part in the stages from the preliminary review and publication of the articles, and our referees who contributed to the articles with their evaluations for their hard work.

Peer-reviewed scientific publishing involves teamwork that is international as well as national, dynamic as well as transparent and systematic. For this reason, we are motivated by the idea that an understanding that considers the tradition in the field and meets today's requirements in this respect will underline its value in the production of quality science. I would like to take this opportunity to thank our authors, editors and reviewers for their valuable time and contributions to the third issue of our journal.

I hope that our issue 3/2024 with its valuable studies will contribute to the field of theological sciences. Thank you for your interest in our journal. I hope to see you in our March 2025 issue.

Dr. Yetkin KARAOĞLU

Editor-in-Chief

Kur'ân'a Göre Kadınlarla İstişare Meselesi

The Issue of Consultation with Women According to the Qur'ân

İdris Sami SÜMER

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Divinity, Department of Qur'anic Reading and Qiraat,

Kırşehir / Türkiye

sami.sumer@ahievran.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9409-564X> | <https://ror.org/05rrfpt58>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 03/06/2024
Kabul Tarihi : 30/07/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 03/06/2024
Accepted : 30/07/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

Sümer, İdris Sami. "Kur'ân'a Göre Kadınlarla İstişare Meselesi". *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 1-16.

Citation

Sümer, İdris Sami. "The Issue of Consultation with Women According to the Qur'ân". *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 1-16.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. İdris Sami SÜMER

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. İdris Sami SUMER

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada İstişare hukuku açısından kadınlarla İstişare Kur'an perspektifinde ele alınmaktadır.
- Çalışmada kadınlarla İstişarede mahalli kültürlerin etkisinin sorunlu olduğu iddia edilmektedir.
- Müslüman toplumlarda kadının İstişare hakkının Kur'an'a göre konumlanmadığı tespit edilmiştir.
- Kadının İstişare hakkına karşı söylenen meşhur bazı sözlerin dini anlamda doğru olmadığı tespit edilmiştir.
- Toplumsal kalkınmanın daha sağlıklı gelişimi için kadınların görüş sahibi olabilmesi ve bunu ifade edebilmesinin önemi ortaya konulmuştur.

Highlights

- This study discusses the consultation of women from the perspective of the Qur'ân.
- The study argues that the influence of local cultures is problematic when consulting with women.
- It has been found that women's right to consultation in Muslim societies is not positioned according to the Qur'ân.
- Some of the famous statements against women's right to consultation have turned out to be untrue in religious terms.
- The importance of women's ability to have an opinion and express it for healthier social development has been demonstrated.

The Issue of Consultation with Women According to the Qur'ān

Extended Abstract

The phenomenon of *shūrā* is a method known in nearly all societies, although its implementation varies from time to time. Historians state that practices of *shūrā* existed among the Arabs prior to the advent of Islam, similar to many other historical societies. *Shūrā* is generally practiced and observed within political and administrative contexts. It can be said that this situation arises from the difficulty of making large and risky administrative decisions. Consequently, regardless of the form of government, influential rulers of the states have placed great importance on *shūrā* and benefited from the *shūrā* mechanism for their decisions. The necessity of consultation in social life is also stated in the Holy Qur'ān. In this regard, The Prophet was commanded to consult others in his affairs. Consultation among believers regarding their matters is also appreciated by the Qur'ān, which indicates the necessity of consultation. Since the *shūrā* is mostly related to the administrative mechanisms, which have been male dominated, women have been excluded from both administrative affairs and *shūrā* practices throughout history. In the pre-Islamic Arabian society, there were very strict traditional practices regarding the exclusion of women from consultation. These practices have been strengthened with discourses such as "those who consult women in general will lose and those who follow women's judgement have no sense." Islam, which declared war on the Arabian ignorance, criticized and eliminated all practices that were contrary to human dignity. In this regard, one of the practices that Islam changed was ancient practices and views asserting that women should not be consulted and their opinions are not trusted.

There is no negative statement about consulting with women in the Holy Qur'ān. On the contrary, the Qur'ān has emphasized that decisions on important matters within the family should be taken with the consultation of the parents (men and women), such as weaning the child. The introduction of this provision is one of the most important changes made by the Qur'ān in Arabic society, where a statement as "Whoever obeys the mind of a woman is destroyed" is accepted without any doubt. Due to its special style, the Holy Qur'ān gives several of its messages through narratives and protagonists, highlighting both positive and negative aspects of the subjects discussed. In this context, the story of Belkis (Queen of Sheba), whose story is mentioned in the Surah al-Naml, is a significant illustration that shows the Qur'ānic perspective on women. In this story, the Qur'ān praises the attitudes of a historical female leader and rejects established assumptions such as a woman can not hold positions of authority or be trusted in the judgement. One of the messages given in the story is that the female ruler acts with consultation in her governance and was right in her decisions. This narrative undermines the prevalent rejection of women's consultative roles. Another example regarding consultation with women in the Holy Qur'ān is found interactions between the Prophet Shu'ayb and his daughters. According to the story, Prophet Shu'ayb accepts the advice of his daughter concerning the employment of Moses and acted accordingly.

Despite these representations, the practices recommended by the Holy Qur'ān have not been fully realized throughout history, and the acceptance of women's consultation within many societies remains incomplete. As discussed in this study, various discourses and fabricated narrations that contradict the clear directives and endorsements found in the Qur'ān have emerged within Muslim communities. Among these is the popular saying, "engage in *shura* with women, then do the opposite of what they say" which can be found in religious texts considered acceptable by many Muslims. However, according to Islamic teachings, the primary authorities are the Holy Qur'ān and the authentic Sunnah (traditions of the Prophet Muhammad). Both sources lack negative examples or expressions regarding the consultation of women. Resistance to consulting competent women in Muslim societies appears to stem from local and cultural influences rather than religious doctrine, as there are no explicit or implicit prohibitions against such practices within the verses of the Holy Qur'ān.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, Woman, *Shūrā*, Consultation.

Kur'ân'a Göre Kadınlarla İstişare Meselesi

Öz

Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında kadınlarla istişarenin önemine dönük birçok âyet ve nebevî uygulama vardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra yönetime gelen râşit halifelerin de ilgili meselelerde kadınlarla istişare ettiklerine dair birçok rivayet tarihi kaynaklarda mevcuttur. Bununla birlikte kadınların çoğu zaman yönetim mekanizmasından uzak tutulması ve yönetimde temsil haklarının yeterince sağlanamaması sonucu, kadınların istişare hukuku zamanla zafiyete uğramıştır. Kur'an ve sünnette kadınlarla istişare ile ilgili hiçbir olumsuz hüküm ve beyan yoktur. Fakat bazı rivayet kaynaklarında zikredilen 'kadınlarla istişare edin sonra onların dediğinin aksini yapın' gibi rivayetler, geleneksel toplum katmanlarında daha yoğun görünmüş ve kadınların toplumda alması gereken etkinlik sahasına bir yönüyle engel olmuştur. Konu ile ilgili yapılan literatür taramalarında kadınlarla istişareyi inceleyen müstakil bilimsel çalışmalara rastlanmamıştır. Bu durumun muhtemelen başat sebebi, kadınların tarihi süreçte yönetim mekanizmasında çoğu zaman yer alamaması ve bunun sonucu olarak da istişare müessesesinde yeterince yer edinemeleri olarak görülmektedir. Çalışmada, Kur'ân-ı Kerim'in kadınlarla istişare konusuna yaklaşımını inceleme konusu yapılmış ve aynı şekilde Kur'an'ın ilk ve en önemli temsilcisi olan Hz. Peygamber'in bu husustaki uygulamalarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Kadın, Şûra, İstişare.

Giriş

Olgu olarak şûra veya yapılan işin adı olarak istişare, birey ve toplum hayatında daima yer bulmuş ve zaman zaman da tartışmalara konu olmuştur. Bilginin çeşitliliği ve sorunların çokluğu, çoğu zaman en güçlü ve bilgili insanları bile istişare etmeye zorlamıştır. Çünkü makamı, mevkisi, bilgi düzeyi ve sosyal pozisyonu ne olursa olsun hiç kimse bütün sorunların altından tek başına kalkma gücüne ve potansiyeline sahip değildir. Bu sebeple bazı müslüman düşünürler "İstişareyi terk etmeyin, eğer istişareden müstağni olacak bir kimse olsaydı o Hz. Peygamber olurdu." demişlerdir.¹ Bazı bilginler de "(Başarıya ulaşmada) istişareden daha güçlü bir destek ve yardımcı olamayacağını," söylemişlerdir.²

Şûra olgusu Kur'ân-ı Kerim'de de yer bulmuş ve Hz. Peygamber'e işlerinde müminlerle istişare etmesi emri verilmiştir. *وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ* "onlarla iş(ler) hususunda istişare et."³ İşlerini şûra ilkesiyle idare eden müminler övülmüş ve böylece şûranın önemine dikkat çekilmiştir.⁴ Ayrıca bazı Kur'an âyetleri, şûra olgusunun geçmiş toplumlarda da olduğunu zımnem veya açık şekilde haber vererek⁵ istişarenin birey ve toplumlar için ne kadar elzem olduğuna bir başka açıdan dikkat çekmiştir.

İslâm öncesi cahiliye toplumunda da istişare geleneğinin olduğu,⁶ özellikle Mekke ve Tâif gibi dinî, ticari ve siyasi merkezlerin yönetiminde şûra olgusunun önemsendiği bildirilmiştir. Ünlü Arap tarihçi Cevâd Alî (ö. 1987), *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm* isimli meşhur eserinde, kendilerine mele' denilen Mekke ileri gelenlerinin, Dâru'n-Nedve isimli yerde istişare yoluyla bazı siyasi ve toplumsal işlerini yürüttüklerini aktarmaktadır.⁷ Nitekim Taberî (ö. 310/923), Mekke ileri gelenlerinin hicret etmek üzere olan Hz. Peygamber'e ne yapacaklarını

¹ Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî, *el-Câmî fi'l-hadîs*, ed. Mustafa Hasan Hüseyin Ebü'l-Hayr (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1995), 394.

² İsmail b. Muhammed b. el-Fazl b. Alî el-İsbahânî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, ed. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993), 2/88.

³ Âl-i İmrân 3/159.

⁴ eş-Şûrâ 42/38.

⁵ Yûsuf 12/4-6; eş-Şuarâ 26/35-37; en-Neml 27/32-35; el-Kasas 28/26.

⁶ Geniş bilgi için bk. Tuğrul Tezcan, "Şûra'nın Kaynağı Bağlamında İslâm Öncesi Arap Yaşayışına ve Kur'an'ın Şûra Ayetlerine Bakış", *Dini Araştırmalar* 13/36 (2010), 87-104.

⁷ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Dâru's-Sâkî, 2001), 9/236.

danışmak üzere Dâru'n-Nedve'de toplandıklarını ve istişare ettiklerini bildirir.⁸ Fazlurrahman'a göre de şûra; “İslâm öncesi uygulanan bir Arap kurumudur.”⁹

Toplumların yönetim hayatında çok önemli bir yeri olan şûra pratiği, doğal olarak çoğu zaman siyasi bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak da kavramla ilgili çalışmalar genellikle yönetim/siyaset olgusu temasında yapılmıştır.¹⁰ Klasik dönem İslâmî literatürde genel olarak siyaset ve fıkıh (kaza fikhî) başlıkları altında incelenen şûra olgusu, ülkemizdeki akademik çalışmalarda çoğunlukla Kur'an-Sünnet bağlamında genel bir değerlendirme ve araştırma konusu yapılmıştır.¹¹

Bu makalenin konusu direkt olarak bütün yönleri ile şûra meselesi değildir. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere şûra ile ilgili azımsanmayacak derecede doktora¹², yüksek lisans¹³ ve makale¹⁴ çalışmaları ortaya konmuştur. Yapmış olduğumuz literatür taramalarında ulaşabildiğimiz kadarı ile kadın ve istişare konusu, makale düzeyinde olsa bile müstakil bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Bununla birlikte bazı ilgili çalışmalarda kadın ve istişare meselesi genel olarak alt başlıklar halinde kısmen inceleme konusu yapılmıştır. Fakat Kur'an-ı Kerim'de örneklerine işaret edilen ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında da aktif bir konumda olan kadınlarla istişare meselesinin makale düzeyinde bile olsa müstakil bir ilmî çalışmada yer edinmemesi kanaatimizce bir eksikliklerdir.

Kadın ve istişare konusunun Kur'an ve sünnetin verdiği değer düzeyine gelmesi, kadınların hem toplum içinde hak ettikleri yeri edinmesine hem de toplumsal dinamizmin sağlanmasına önemli katkıları olacaktır. Bu sebeple çalışmada, Kur'an-ı Kerim'in istişare meselesinde kadın cinsine biçtiği rol ve ona verdiği haklar incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu yönüyle özgün olduğu ve bilimsel sahaya katkı yapacağı düşünülmektedir.

⁸ Muhammed b. Cerir Taberî b. Yezîd el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vili' âyi'l-Kur'an*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Mekketü'l-Mükerrreme: Dâru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ts.), 13/494.

⁹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgeçenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1988), 85.

¹⁰ Hacer Şahinalp, “‘Danışma’dan Dayanışma’ya: Bireysel ve Sosyal Potansiyellerin Aktivasyon Kodu Olarak Şûrâ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 109-146.

¹¹ Şahinalp, “Sosyal Potansiyellerin Aktivasyon Kodu Olarak Şûrâ”, 109-146.

¹² Tuğrul Tezcan, *Kur'an'da Şûra Kavramı ve Çağdaş Yorumları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Abdullah Turhan, *Cahiliye'den Kur'an'a Yönetim Kavramlarının Tarihi Semantiği (Adalet, biat, ehliyet, itaat, şûra)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ts.); İshak Doğan, *Modern Dönemde Anlam Genişlemesine Uğrayan Kur'an'daki Siyasi Kavramlar (tâgüt-şûra-mustaz'af-cahiliye)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹³ Hamdullah Bayram Öztürk, *Kur'an'da İstişare* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Aslan Recep, *Hz. Peygamber'in İstişareleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Bekir Bilgin, *Kur'an'a Göre İstişare* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Fatih Mehmet Karaca, *Kur'an'da Şûra* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Eyüp Kurt, *Hz. Peygamber Döneminde Danışma Meclisi (Şûra)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000); Mustafa Şahin, *Hz. Ömer Döneminde Şûra “Danışma Meclisi”* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

¹⁴ Souran Mardini, “İslâm Kaynaklarında Önemli Dini-Siyasi Kavramlar, İslâm Ümmetinde Şûra”, ts.; Hüseyin Atay, “Siyâsetü'l-Müslimîne's-Sâbikîn ve İhmâlü'l-Müslimîne's-Şûrâ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 1-41; Tezcan, “Şûra'nın Kaynağı”; Tuğrul Tezcan, “İnsan Onuru – Şûra İlişkisi: Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/5 (2017), 3266-3290; Tuğrul Tezcan, “Hz. Ömer ve Şûrâ Anlayışı”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 405-419; Abdurrahman Altuntaş, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'nde Şûra Kavramının Ele Alınışı* ts.; Şahinalp, “Sosyal Potansiyellerin Aktivasyon Kodu Olarak Şûrâ”; Jamal Najim, “Fıkhu's-Şûrâ fi'l-Kur'âni'l-Kerim”, *İslâmî İlimler Dergisi* 14/1 (2019), 81-102; Abdülkerim Öner, “Hz. Ömer Döneminde Şûra Uygulamaları”, *Ekev Akademi Dergisi* 24/84 (2020), 1-19; Ahmet Bozkurt, “İslâm Hukuku Açısından Bir Prencip Olarak Şûrâ ve İstişare”, *Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 36-59; Şemsettin Karıcı, “İslâm Tarihinde Şûra'nın Uygulanmış Hali: Uhud Savaşı Örneği”, *Türk ve İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/35 (2022), 435-449; Atilla Yargıcı, “Kur'an'a Göre Şûrâ ve Demokrasi”, *Dini Araştırmalar* 9/27 (2007), 171-184.

1. Kavramsal Çerçeve

Hakkında birçok ilmî çalışma yapılan şûra olgusu geniş anlam sahası olan bir kavramdır. Fakat bu çalışmanın konusu bütün yönleri ile şûra kavramı olmadığı için kavramın lügat ve terim anlamları hakkında kısa bir açıklama ile yetinilecek ve geniş açıklamalara yer verilmeyecektir. Geniş bilgi için ilgili çalışmalara bakılabilir.

1.1. Şûra ve İstişare Kavramı

Arapçada “شور” “şvr” kökünden gelen şûra kelimesi, bir şeyi bir yerden çıkarmak ve ortaya sermek anlamına gelmektedir.¹⁵ Kelime esas olarak “balın kovandan alınması ve çıkarılması” manasına gelmekte¹⁶ ve kök anlamında güzelleşmek ve iyi olmak anlamını da ihtiva etmektedir.¹⁷ Aynı kökten gelen istişare kelimesi de talep ifade eden istif'âl babı kalıbında “bir şeyin ortaya çıkarılmasını talep etmek, arzulamak” manasına gelmektedir.¹⁸ Terim olarak şûra; “İslâmî literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanının görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder.”¹⁹ denmiştir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'in Kadınlarla İstişareye Bakışı

Kur'ân-ı Kerîm, bilindik manada bir yönetim ismi/modeli belirtmese de²⁰ yönetimin nasıl olması gerektiğine dair çok önemli ilkeleri belirlemiştir. Genel manada adalet, ehliyet, liyakat, emanet ve meşveret, Kur'an'ın bir yönetim mekanizmasında olmasını talep ettiği evrensel ve kapsamlı değerleridir. Konumuzla ilgili olan meşveret ya da istişare olgusu da Kur'ân-ı Kerîm'de hem Hz. Peygamber'e hem de onun şahsında tüm ilgili kişilere emredilmiştir.²¹ Yine işlerini istişare ile idare eden müminler övülerek²² şûra olgusuna takdir ve teşvik ifadesiyle dikkat çekilmiştir. İstişareyi emreden ve tavsiye eden âyetler her ne kadar müzekker (eril) zamir ile gelseler de istişare emri kadınları da kapsamaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'deki emir ve nehiyer (özel hükümler hariç²³), Arap dilinin yapısı gereği müzekker sıygasında gelmiştir. Emir ve nehiyerin müzekker sıyga ile gelmesi İslâm ümmetinde hiçbir zaman emrin veya nehyin muhatabı kadın mı erkek mi tartışmasına konu olmamıştır.²⁴ Çünkü Arap dilinin yapısı böyledir. Bu sebeple İbn Hazm (ö. 456/1064), özel bir durum olmadığı müddetçe müzekker sıygada gelen emir ve nehiyer, kadın erkek bütün bireyleri kapsar. Zira hiçbir Arap bunun tersini iddia etmez, demiştir.²⁵ Yine ünlü Arap dil bilgini İbn Fâris (ö. 395/1004), ilâhî hitap müzekker (eril) lafızla geldiğinde ve hitapta erkekler özellikle zikredilmemişse hitap geneledir ve kadınları da kapsar,

¹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2001), 469.

¹⁶ Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrahim es-Sâmîrî (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 280.

¹⁷ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), 4/434-435.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/437.

¹⁹ Talip Türcan, “Şûra”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/230-235.

²⁰ Abdurrahman Altuntaş, *Kur'ân'da Temel Siyasi Kavramlar* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 237.

²¹ Âl-i İmrân 3/159.

²² eş-Şûrâ 42/38.

²³ el-Bakara 2/228, 233, 234; en-Nûr 24/31, 60; el-Ahzâb 33/32, 33, 34.

²⁴ Geniş bilgi için bk. Züleyha Birinci, *Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

²⁵ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, ts.), 3/80.

demmiştir.²⁶ Buna göre ‘‘Onların işleri kendi aralarında istişare iledir.’’²⁷ âyetinin kapsamına genel manada kadınlar da dahildir.²⁸

Kur'an'ın indiği dönemde kadınların toplumdaki değeri neredeyse yok hükmündedir. Nitekim İslâmî bilincin giderek yerleşmesi ile inşa edilen yeni toplumsal yapıda, bazı sahâbiler cahiliye dönemi düşüncelerini ve davranışlarını eleştirme babında zaman zaman bazı itiraflarda bulunmuşlardır. Mesela ikinci halife Ömer b. Hattâb (ö. 23/64-65), kendilerinin İslâm'dan önce kadınları çok fazla önemsemediklerini ve onların görüşlerine değer vermediklerini söylemiştir.²⁹ Hilafeti zamanında ise bir Cuma hutbesinde, yükselen mehir oranlarını düşürme ve sınırlama önerisine cemaatin içinde bulunan bir kadının; ‘Allah'ın sınırlamadığını sen nasıl sınırlarsın?’ şeklindeki itirazına; ‘‘Kadın doğru söyledi Ömer ise yanıldı.’’ diyerek³⁰ hatasını tüm toplum önünde itiraf etmiş ve bunu bir kadının uyarısı üzerine yapmıştır. Hz. Ömer'in şahsında bir örnek olarak beliren bu değişim, İslâm'ın getirdiği fikrini ifade edebilme hürriyeti ve kadınların toplumsal meselelerde söz sahibi olması hakkı açısından cahiliyeden İslâm'a geçişin getirdiği önemli dönüşümlere bir örnektir.

İslâm öncesi kadınların siyasi ve toplumsal yapıda değerlerinin olmadığı ve görüşlerinin de önemsenmediği, cahiliye dönemi şiirlerinde de bariz şekilde görülmektedir. Bir cahiliye dönemi şairi bu durumu aşağıdaki şiiri ile ifade etmiş ve kadınların görüşüne değer vermemenin gerekçesi olarak onların (kadınların), hevalarına meyleden kimseler olduğunu ileri sürmüştür.

شَيْئَانِ يَعْجِزُ دُو الرِّصَانَةِ عُنْهُمَا ... رَأَى النِّسَاءَ وَإِمْرَةَ الصَّبِيَانِ
أَمَّا النِّسَاءَ فَمِيلَهُنَّ إِلَى الْهُوَى ... وَأَخُو الصَّبِيَانِ يَجْرِي بِغَيْرِ عَنَانِ

‘‘İki şey vardır ki vakarlı kişi (onlar sebebi ile) aciz hale gelir...Birincisi kadınların görüşüne uymak (ikincisi ise) çocukların hakimiyeti.

Kadınlara gelince onlar (görüşlerinde) nefse uymaya meyillidir...Çocuklara uyan ise dizginsiz koşar (bir ayarı yoktur).’’³¹

Cahiliye döneminde kadının fikrine başvurmak hususunda genel atmosfer bu şekilde iken³² kadınlar Kur'an tarafından istişare hususunda taraf addedilerek hak ettikleri değerle onurlandırılmışlardır.³³ Ayrıca bu husus, bazı tarihsel kadın figürlerin istişare örnekleri ile inşa edilmiş ve kadının müslüman toplumdaki siyasi ve sosyal konumu nas ile muhkem hale getirilmiştir. Çağdaş dünyada kadının yönetim mekanizmasında yer alabilmesi ancak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde oy kullanma hakkını elde edebilmesi ile mümkün olmuştur.³⁴ Bu gerçek dikkate alınır Kur'an-ı Kerim'in kadını istişare müessesesinin bir tarafı yapmasının değeri daha iyi anlaşılacaktır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'deki her hükmün tarihi süreç içinde müslüman toplumlarda daima hak ettiği şekilde yer bulmadığı gibi kadın ve istişare olgusu da çoğu zaman Kur'an'ın çerçevesini çizdiği şekilde uygulanmamıştır. Elmalılı (ö. 1942) bu noktaya parmak

²⁶ Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fi fikhi'l-luğa* (Muhammed Alî Beyzûn, 1997), 141.

²⁷ eş-Şûrâ 42/38.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Ahmet Cüneyt Eren, ‘‘Kur'an'da Erkek Egemenliği İddiasının Arap Dili Açısından Değerlendirilmesi’’, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2013), 101-110.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr, ed. Mustafa Deyb el-Buğâ (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Yemâme, 1993). ‘‘Tefsîr’’, 387. (No: 4629).

³⁰ Alî b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1402), 4/187.

³¹ Abdülmelik b. Muahammed b. İsmâil es-Seâlebî, *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 306.

³² Hangi dönemde olursa olsun bir toplum bütün bireyleri ile aynı şeyi yapmaz. Cahiliye döneminde kadınların fikrine değer veren kimseler olmakla birlikte bunların sayısı pek azdır ve ancak çok seçkin ailelerde söz konusu olmaktadır. Geniş bilgi için bk. Necdet Çağal, ‘‘İslâm Öncesi Mekke Toplumunda Kadın’’, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü*, (2011), 199-221.

³³ el-Bakara 2/233.

³⁴ Cemile Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 26.

basarak şura ilkesinin sahabe neslinden sonra yeterince uygulanmadığına işaret eder.³⁵ Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte ana sebep, mahalli kültür ve anlayışların daha baskın olması şeklinde açıklanabilir. Aynı şekilde Kur'an ve sünnette çerçevesi çizilen kadın ve istişare hakkının, zamanla üretilmiş bazı dinî söylemler tarafından kısıtlandığı gerçeği de söz konusudur. Bu meyanda halk arasında da oldukça meşhur olan ve bazı letâif/mev'ıza kitapları ile siyasi ve fikhî klasik kaynaklarda zikredilen “Kadınlara istişare edin sonra dediklerinin tersini yapın”,³⁶ “İşini kadınların görüşüne göre yapan zelil olmuştur.”³⁷ ve “Hevana (arzularına) ve kadınlara isyan et de neye itaat edersen et.”³⁸ tarzındaki uydurma rivayetler, zaten ataerkil meylî olan toplumlarda rahatça revaç bulmuştur.

Meşhur Arap tarihçi Cevâd Alî, “Kadınlara danışın sonra tersini yapın.” deyiminin İslâm öncesi cahiliye döneminin yaygın bir darb-ı meseli olduğunu söylerken³⁹ bu ifade maalesef bazı klasik dinî metinlerde Hz. Peygamber'e ait bir sözmüş (hadis) gibi aktarılmıştır.⁴⁰ Ünlü İslâm bilgini Gazzâlî de (ö. 505/1111) bu sözü *İhyâü-ulûmi'd-dîn* isimli eserinde “denildi ki” meçhul rivayeti ile aktarmış ve devamında kadına itaatin onun hevasına itaat manasına gelmesinden dolayı Hz. Peygamber'in, “Karısının kölesi olana yazıklar olsun.” dediğini söylemiştir.⁴¹ Fakat İhyâü-ulûmi'd-dîn'in hadislerinin tahririni yapan meşhur hadis alimi Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404), hadis diye aktarılan bu sözün aslını bulamadığını söyleyerek uydurma olduğunu belirtmiştir.⁴² Aynı şekilde halk arasında hadis şeklinde meşhur olan sözlerin hadis olup olmadığını araştıran el-Aclûnî de (ö. 1162/1749), bu söze benzer birçok söylentiye de aktardıktan sonra sözün (hadisin) merfu olmadığını belirtmiştir.⁴³ Bir başka hadis alimi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Hz. Peygamber'in uygulamalarında kadınlarla istişarenin yer aldığını ve hanımı Ümmü Seleme ile Hudeybiye günü istişare ettiğini söyleyerek bu sözün bir vehimden ibaret olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁴

Görüldüğü üzere bu tür rivayetler zaman zaman (veya çoğu zaman) müslüman toplumda kadının siyasi, kültürel ve sosyal konumuna zarar verse de asıl olan Kur'ân-ı Kerîm'in ifadeleri olup Hz. Peygamber'in uygulamaları da doğal olarak bu yöndedir. Kur'ân-ı Kerîm, yukarıda ifade edildiği gibi kadın ve istişare konusunu tarihi örnekliği olan kişilerle de muhkem hale getirmiş ve kadının erkeklerde olduğu gibi şartlarını taşımak kaydıyla istişarede taraf olduğunu belirtmiştir. Şimdi bu hususta Kur'an'da açıkça belirtilen hüküm ve örnekler incelenecektir.

2.1. Ailede İstişare Emri

Toplumsal yapının en küçük ve sağlam birimi olan aile, sosyal yapının tüm unsurlarını etkileyen yönüyle dinamik bir yapıya sahiptir. İslâm'da aile mefhumuna çok değer verilmiş ve birçok âyette ideal aile yapısının temel unsurları oluşturulmuştur.⁴⁵ Bu meyanda aile kurumunun temel iki taşını oluşturan anne ve babanın evliliklerinin ilk esasının sevgi, saygı ve merhamet üzere olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. “İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağımız eşler

³⁵ Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Yayınları, ts.), 7/30.

³⁶ Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebü Mansûr es-Seâlebî, *el-Letâif ve'z-zerâif* (Beyrut: Dâru'l-Menâhil, ts.), 165; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût li's-Serahsî* (Mısır: Matbaatü's-Seâdeti, ts.), 44; el-Hasen b. Ali b. İshâk et-Tûsî Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme=Seyru'l-mülûk*, ed. Yusuf Hüseyin Bekkâr (Dâru's-Sekâfe, 1407), 228.

³⁷ Seâlebî, *Simâru'l-kulûb*, 306.

³⁸ Seâlebî, *el-Letâif ve'z-zerâif*, 165.

³⁹ Alî, *el-Mufasssal*, 8/209.

⁴⁰ İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, ts., 25.

⁴¹ Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü-ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/44.

⁴² Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdürrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-ihyâ'i mine'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 483.

⁴³ İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'ammeş'tehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1932), 2/3.

⁴⁴ Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdürrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil min hadîsi's-sahîhayn*, ed. Alî Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.), 4/58.

⁴⁵ İsa Kanik, “Kur'ân Kıssalarında Ailevi İlke ve Değerler”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 256-286.

yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının belgelerindedir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır."⁴⁶ Muhabbet, sevgi ve saygı çerçevesinde oluşturulan ailelerde aile hayatının ideal manada yaşanması için her aile bireyinin hak ve sorumluluklarını bilmesi ve yerine getirmesi elzemdir. Aile hayatının sorumluluklarının paylaşımında kadın ve erkeğin kendi rollerine uygun davranışları hakkaniyetle yerine getirmeleri beklenir. Bu sorumluluklardan birisi de aileyi ilgilendiren hususlarda istişare hukukunu ve ahlakını benimsemeleridir. Bu manada Kur'an-ı Kerim, ailede önemli konuların istişare ile yürütülmesini emzirme/sütten kesme örneği üzerinde taraflara emretmiştir. *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak (istişare ederek) ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı süttanelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.*"⁴⁷

Bu âyette boşanmak üzere olan veya boşanma sürecini tamamlamış ebeveynin, emme döneminde olan bebeklerinin süttten kesilmesinin hükmü açıklanmıştır. Âyet anne süttünün önemine dikkat çekerek annelerin bebeklerini iki yıl emzirmeleri gerektiğine emir veya tavsiye anlamında ihbâri lafızla⁴⁸ dikkat çekmiştir. Akabinde kadını (anneyi) mağdur etmemek için emzirme döneminde kadının nafakasının maruf üzere erkeğe (babaya) düştüğünü söylemiştir. Fakat özel şartlar gereği anne-baba çocuklarının süttten kesilmesine karar vereceklerse bunu istişare ile yapmaları ve rollerinden kaynaklanan avantajları karşı tarafa dayatmamaları yönünde uyarılmıştır. Çünkü günümüzde de çokça görüldüğü üzere pek azı hariç çoğu karı-koca, boşanma aşamasında eski günlerin hukukunu unutmakta ve birbirlerine zarar vermek için çoğu zaman medenî sınırları çiğneyebilmektedir. Üstelik bu tartışmalı sürece çocuklarını da alet edebilmektedirler. Âyet bu yönüyle de oldukça dikkat çekici olup boşanma aşamasında olan taraflara çocuklarının ortak menfaati için istişare ile işlerini yürütmelerini emretmektedir. Çocuğun süttten ayrılması konusunda anne-babanın istişare ile karar almasını emreden bu âyet, çocuğun yaşayıp yaşamayacağına bile tek başına karar veren ve bu hususta çocuğu doğuran kadın ve çocuk üzerinde sınırsız yetkiye sahip olduğunu düşünen bir toplumda devrim niteliğinde bir dönüşüm ifade etmektedir. Çünkü cahiliye kültüründe özellikle kız çocukları başta olmak üzere çocuğunu öldüren kimse katil sayılmaz, eşi veya kabilesi dahil kimse ona hesap soramazdı.⁴⁹ Bu âyette ise emzirme müddetinin belirlenmesinde bile kararın istişare ile alınması hükmü konulmuştur. Bu âyetteki *"Ana baba karşılıklı danışarak (istişare ederek) ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur."* ifadesi hakkında bazı müfessirler, bu danışmanın anne-babanın çocuğun süttten kesilmesinin onun zararına olup olmayacağı yönünde uzmanlara danışmalarıdır, şeklinde de yorumlamışlardır.⁵⁰ Fakat böyle de yorumlansa konuyla ilgili uzmana danışma eyleminde annenin de hak sahibi olduğu âyette açıkça söylenmiştir.

Kurtubî (ö. 671/1273), *"Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler."* ve *"Eğer anne-baba çocuğun süttten (erken) ayrılmasına istişare ile karar verirlerse onlara günah yoktur."* cümlesinin; *"Ancak çocuğa zarar vermemek kaydıyla ve anne-babanın ortak kararı ile*

⁴⁶ er-Rûm 30/21.

⁴⁷ el-Bakara 2/233.

⁴⁸ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammuş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'an ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fününi 'ulûmih*, ed. Mecmûatü Rasâilü Câmiiyyetü bikülliyeti't-dirâsâti'l-ulyâ ve'l-bahsi'l-ilmiiyyi-Câmiatü's-Şârîka (Mecmûatü Bühûsü'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008), 1/781.

⁴⁹ Ali, *el-Mufasssal*, 10/200.

⁵⁰ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdi (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 1/314.

alınabileceğini,” söylemiştir.⁵¹ Neseî de (ö. 710/1310) çocuğun sütten ayrılmasının anne-babanın istişaresi ile kararlaştırılması hükmünün Yüce Yaratacının çocuğa olan merhametinin göstergesi olduğunu mealen ifade etmiştir.⁵² Âyette annenin çocuğun sütten kesilmesi hususunda istişare yoluyla karar alıcı taraflardan birisi olarak addedilmesi şüphesiz sadece sütten kesilme işlemi ile ilgili değildir. Bu hükümden kıyas ile diğer önemli ailevi ve toplumsal sorunlarda da kararın istişare ile alınmasına ve tarafların birbirleri üzerine istibdat ile üstünlük kurmasına işaret vardır, denmiştir.⁵³ Mesela cahiliye döneminde veliyyü'l-emr (baba, dede, amca vb.) kızı veya torununu istediği kişiye verir ve bu hususta onlara muhalefet edilemezdi.⁵⁴ İslâm'da ise ister kız isterse dul olsun evlenecek kişinin iradesine hürmet gösterilmiş ve onlarla istişare edilerek karar alınması hükmü konmuştur. İslâm'da rızası olmadan evlendirme adeti de yıkılmış ve evlenecek olan kadın veya kızın rızasının alınması şartı getirilmiştir.⁵⁵ Yine kocası ölmüş kadınlara bir miras mal muamelesi yaparak onlarla evlenme girişimlerine de yasak getirilmiştir. ‘*Ey iman edenler! Kadınlara istemedikleri halde mirasçı olmanız, size helal değildir. Apaçık bir fuhuş işlemedikçe, onlara vermiş olduğunuz şeylerin bir kısmını almak için baskı yapmayın. Onlarla iyi geçinin. Şayet onlardan hoşlanmıyorsanız, bilin ki hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır kulmuş olabilir.*’⁵⁶ Taberî bu âyetin tefsirinde; âyette geçen miras kelimesinin bilindik manada miras olmadığını, buradaki mirastan kastın, cahiliye döneminde kocası ölmüş kadınlarla evlenme hususunda ölen kocanın oğlu veya bir akrabasının yabancılarla nazaran daha fazla hak sahibi olduğu iddiasına karşılık geldiğini ve âyetin dul kadınlarla zorla (rızası olmadan) ve görüşü alınmadan evlenme adetini kaldırdığını söylemiştir.⁵⁷ Nitekim Hz. Peygamber de müslüman olduğu halde cahiliye geleneği sürdürülerek zorla evlendirilen bir müslüman kadının, konuyu kendisine şikayet etmesi üzerine nikahlarını iptal etmiştir.⁵⁸

Ailevi işlerde istişarenin emredilmesi, kadının kimliğini, şahsiyetini ve onurunu korumaktır. Zira doğal olarak ailenin temel taşlarından birisi olan kadının mühim konularda fikrini almamak ve onu sadece emredileni yerine getiren bir figüre dönüştürmek insani bir davranış değildir. Fakat İslâm öncesi tarihte gerek Arabistan'da gerekse diğer coğrafyalarda kadın, çoğu zaman görüşüne değer verilmeyen bir varlık olarak addedilmiştir. Öyle ki cahiliye Araplarında erkek ailenin mutlak reisi kabul edilmiş ve kendisine o tarihlerde meşhur bir put olan ve efendi anlamına gelen “ba'l” ismi ile de hitap edilmiştir. Cevâd Alî, Sami dillerde ve Arapçada erkeğin “*بعل المرأة*” “kadının efendisi” olarak isimlendirildiğini rivayet etmektedir.⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de de kendisinden bahsedilen Ba'l putu,⁶⁰ yaygın kültürde bir tanrı figürü olduğuna göre kadının ailede erkek karşısında konumlandırıldığı yerin fecaati hakkında önemli bir bilgi vermektedir.⁶¹ İslâm ise kadının istişarede hakkı olduğunu bu naslarla karar altına alarak onu hak ettiği yere getirmiş, kadın erkek (karı-koca) ilişkisinin emir-köle şeklinde değil karşılıklı saygı, sevgi, istişare ve anlaşmaya dayalı olması gerektiğini belirtmiştir. Bu tür ilişkinin inşa edilmesinin yöntemlerinden birisi de hiç şüphesiz istişare hukuku ve ahlakının aile hayatında benimsenmesidir.

⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kütubi'l-Mısriyye, 1964), 3/172.

⁵² Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/196.

⁵³ Ahmed b. Mustafa Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî* (Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1946), 2/188.

⁵⁴ Ali, *el-Mufasssal*, 10/199.

⁵⁵ Buhârî, *es-Sahîh*. “Nikâh”, 42 (No: 4843).

⁵⁶ en-Nisâ 4/19.

⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/104.

⁵⁸ Buhârî, *es-Sahîh*. “Nikâh”, 43 (No: 4845).

⁵⁹ Ali, *el-Mufasssal*, 10/200.

⁶⁰ es-Sâffât 37/125.

⁶¹ Efendi, seyyid anlamına gelen ve İslâm öncesi bir putun adı olan Ba'l kelimesi, kadının kocası anlamında Kur'ân-ı Kerîm'de el-Bakara 2/228, en-Nisâ 4/128 ve Hüd 11/72. âyetlerinde de kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu kelimeyi kullanım anlamı için bk. Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984), 2/393.

2.2. Sebe Kraliçesi Belkıs Örneği

Kur'an-ı Kerim'in Neml Sûresinde kendisinden Melike olarak bahsedilen⁶² kişinin Sebe kraliçesi Belkıs olduğuna dair farklı görüşler olsa da⁶³ birçok müfessir bu kişinin Belkıs olduğuna dair görüş belirtmiştir.⁶⁴ Zeki ve liyakatli bir kadının devlet mülkünü yönetmesine bir örnek olarak zikredilen Sebe kraliçesi Belkıs, mülkü yönetirken göstermiş olduğu olumlu tavırlar ile Kur'an-ı Kerim'de örnek bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır. Kur'an'da kıssasının yer alması, "Kadının yeniden dile gelmesini ve zihinlerde 'kraliçe kadın' tasavvurunun yer etmesini sağlaması açısından dikkate değerdir."⁶⁵ Konumuz açısından burada zikredilmesinin sebebi ise devlet mülkünü yönetirken istişare ahlakına sahip olmasıdır. Belkıs'ın mülkü istişare ile yönettiğini şu âyetler haber vermektedir. "Kadın hükümdar: Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup gönderildi. Mektup, Süleyman'dan gelmiştir. O, 'Bismillâhirrahmânirrahîm' diye başlamakta ve içinde bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin denilmektedir. Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem. İleri gelenler, biz güçlü, kuvvetli kimseleriz; zorlu savaş erbabıyız, buyruk ise senindir; artık ne buyuracağını sen düşün! diye cevap verdiler. Melike, Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar. Herhalde onlar da böyle yapacaklardır. Ben onlara, bir hediyeye göndereyim de bakayım elçiler ne ile dönecekler?" dedi.⁶⁶

Bu âyet gurubunda, liyakatli bir kadının devlet mülkünü yönetmesi ve bunu bir Tiran gibi değil de nebevî ahlaka sahip bir Melike olarak şura ile yapmasından bahsedilmektedir. İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), 32. âyette geçen *قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي* "Ey ileri gelenler! Bana fetva verin..." sözünün istişare etmek anlamına geldiğini söylemiştir.⁶⁷ Taberî de bu ifadenin "karşı karşıya kaldığım bu yeni durum için bana istişare yolu ile görüşünüzü bildirin" anlamına geldiğini belirtmiştir.⁶⁸ Belkıs'ın bana fetva verin (görüş bildirin) sözünden sonra *مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونَ* "Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem" sözünün istişarede bir edep erkanı olduğu⁶⁹ ve istişare ettikleri kimseleri samimi şekilde görüşlerini izhar etmeye teşvik anlamına geldiği söylenmiştir.⁷⁰ Bu durum onun etrafındaki heyet ile samimi şekilde fikir alışverişinde bulunduğu ve istişareyi göstermelik yapmadığına işarettir. Belkıs'ın istişare heyetinin bu konu hakkındaki görüşlerine uymayıp, Hz. Süleyman ile savaşmak yerine sulh yolunu tercih etmesi ise emirin her zaman istişare sonucu çıkan karara uymakla mükellef olmadığını göstermektedir. Fakat mühim konularda yöneticinin istişare edip karar almasıyla kestirip atıp kendi hükmünü dayatması arasında nitelik farkı olduğu açıktır. Nitekim Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Belkıs'ın "Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem." sözünden kastın, onun danışma heyetinin fikrini öğrenme konusunda samimi olduğunu ve onların gönüllerini hoş tutma anlamına geldiğini söylemiştir.⁷¹

⁶² en-Neml 27/23.

⁶³ Elif Yazıcı, "Sebe Melikesi Kıssasının Tarihî ve Kültürel Tahlili", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/1 (2022), 315-338.

⁶⁴ Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-ulûm)*, ts., 2/578; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 6/155. Mahmud b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 360; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- Arabî, 1999), 24/551.

⁶⁵ Hafsa Fidan Vidinli, "Kur'an'da Üç Kadın: Havvâ, Meryem, Sebe Melike'si", ed. Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi, *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, (2010), 151-165.

⁶⁶ en-Neml 27/29-34.

⁶⁷ Ebü'l-Hasen Süleymân b. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru-İhyâi't-Tûrâs, 1423), 3/304.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/453.

⁶⁹ İstişare ile ilgili hadislerin çoğu, hadis kaynaklarında "Edeb" başlığı altında tasnif edilmiştir.

⁷⁰ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 4/158.

⁷¹ Râzî, *Mefâtih*, 24/555.

Bazı çağdaş müfessirlere göre ise Melike Belkıs'ın bu tavrı demokratik bir davranış olup hikmete mebni ve istibdattan uzak bir tutumdur.⁷² Elmalılı Muhammed Yazır da kendi dönemindeki meşrutiyet tartışmalarına da ima yoluyla Belkıs'ın “*Sizler yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam.*” ifadesinin; “Şimdiye kadar devlet işlerinde hiçbirinde keyfi idare yapmadım, sizin oyunuzu almadan hiçbirini kendiliğimden yürürlüğe koymadım, her ne emir verdimse sizin huzurunuzda ve sizin görüşlerinizi alarak verdim.” anlamına geldiğini ve *حَتَّىٰ تَشْهَدُونَ* “*siz yanımda olmadıkça*” ifadesinin ise “Önemli işleri danışma için huzurunda toplanması alışılmış olan bir topluluk” manasına geldiğini söylemiştir. Elmalılı'ya göre danışma ve karar için toplanan heyette söylenen bu sözler, hükümet işlerinde keyfi idare yapılmadığına, danışma meclisinin görüşlerine hoşgörü ile yaklaşıldığına bir işaret olup, bu açık bir meşrutiyet geleneğidir. Fakat bu meşrutiyet emir ve kumandaya karışma derecesine varmayan uygun bir danışma ve fikir verme özelliğinden ileri gitmediği için müfessirler bu âyetlerle ilgili yorumlarında yalnız istişare ve danışmanın öneminden bahsetmişlerdir.⁷³ Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 1979) de “*Siz yanımda olmadıkça karar vermem.*” ifadesinden, Sebe yönetiminin bir krallık olmasına rağmen diktatörlük olmadığı bilgisinin verildiğini söylemiştir.⁷⁴

Bazı araştırmacılar, Belkıs'ın yönetim modelini yasama ile yürütmenin iç içe geçtiği, kraliçenin kararlarına son şekli verdiği bir yasama meclisi olduğu ve bu özelliklerinden dolayı Belkıs idaresinin parlamenter demokrasinin ilk örneklerinden olabileceğini söylemiştir.⁷⁵

Sebe melikesi Belkıs ile Hz. Süleyman'ın arasında geçen olayların Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmesi ve kıssada bazı tematik konuların ön plana çıkarılmasında birçok fayda mülâhaza edilmiştir. Bu faydalardan birisi de güçlü bir devleti yöneten kraliçenin ferasetli davranışlarının toplumuna yansıyan yararlarıdır. Bu faydayı temin eden davranışlarından birisi de yönetim modelinde istişareye vermiş olduğu değerdir. Ayrıca vezir ve komutanlarının savaşalım önerisine itibar etmeyip, Hz. Süleyman ile sulh yolunu seçmesi Melike'nin gerektiğinde lider sorumluluğunu alabilecek potansiyeline işaret etmektedir. Diğer yandan insanlık tarihinde çoğu zaman varlığı suç ve günah ile ilişkilendirilen, kötülüklerin kaynağı addedilen⁷⁶ ve Arap cahiliyesinde olduğu gibi sözünün ve görüşünün hiçbir değeri olmayan kadının, Belkıs kıssasında devleti ve istişare heyetini yöneten kimse olarak kıssa edilmesi hususu da oldukça dikkat çekicidir. Zira Kur'an'ın indiği dönemde genel olarak görüşü alınmaya bile layık görülmeyen kadının, bu kıssada istişare heyetini yöneten Melike olarak zikredilmesi ve danışma heyetinin görüşüne aykırı görüş belirtip sonuçta onun görüşünün doğru olduğunun devam eden âyetlerle onaylanması⁷⁷ mevcut toplumda kadına bakış açısının birçok paradigmasını temelden sarsmıştır. Zira Kur'an “Kıssalarında iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak erdemlere ve ahlaki olgunluğa teşvikle kötülüklerden sakındırma ve iyi olana sevk etme amacı güdülmüştür.”⁷⁸ Kur'an bu kıssa ile ilk muhataplara ve sonraki nesillere hem iktidar ahlakının hem de kadına bakışın nasıl olması gerektiğine dair çok önemli veriler sunmuştur.

2.3. Hz. Şuayb Peygamber'in Kızları Örneği

Kur'ân-ı Kerîm'de istişare ve kadın ilişkisi bağlamında Melike konumundaki Belkıs örneği yanı sıra aile içinde ve baba-kız arasında gelişen bir başka istişare örneğine de yer verilmiştir. Kasas Sûresi 23. ve 27. âyetler arasında Hz. Mûsâ, iki kız ve onların babaları arasında geçen olayda kızlardan birisinin babalarına: “*Babacığım! Onu (Mûsâ'yı) ücretle (çoban) tut.*”

⁷² Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefşîru 'l-münîr* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1991), 19/293.

⁷³ Elmalılı, *Hak Dini*, 6/141.

⁷⁴ Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 4/111.

⁷⁵ Ramazan Levent, “Demokrasinin Doğulu Kökenlerine Dair Bir İnceleme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/3 (2020), 815-826.

⁷⁶ Esin Çelebi Bayru, “*Mevlânâ ve İnsan*”, *Tarihte Kadına Bakış ve Mevlevilikte Kadın*, ed. Mehmet Şeker vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 91-95.

⁷⁷ en-Neml 27/34.

⁷⁸ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 498-500.

Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi. '79 âyeti, Râzî'ye göre ihtilafli olmasına rağmen⁸⁰ müfessirlerin birçoğuna göre Şuayb peygamber ile kızı arasında geçen diyalog ve istişare örneğidir.⁸¹

Bu kıssa ile ilgili burada geniş bilgi vermemekle beraber kısa bir özetinin yapılması faydalı olacaktır. Kur'an-ı Kerim'in anlatımına göre Mısır ülkesinde bir kaza cinayetine karışan Hz. Mûsâ, ileri gelenlerin kendisini cezalandırmak için aradıklarını öğrenince Mısır'ı terk etmiş ve Medyen ülkesine gitmiştir. Ulaşmış olduğu yerde iki kız çocuğunun çobanlardan fırsat bulup hayvanlarını sulayamadığını görünce onlara durumlarını sormuş ve kızların cevabı üzere onların hayvanlarını sulayıvermiştir. Sonra kızların babası, kızlardan birini Hz. Mûsâ'yı davet etmek için göndermiştir. Davete icabet edip kızların babasının yanına giden Hz. Mûsâ, başından geçenleri ona anlatmıştır. Bu esnada Hz. Mûsâ'yı davet için giden kız, babasına Hz. Mûsâ'yı ücretli çalışan tutması için öneride bulunmuştur. Gerekçe olarak da Hz. Mûsâ'nın hem güçlü hem de emin bir insan olmasını göstermiştir. Sonunda baba, anlaştıkları müddet dahilinde çalışma karşılığı kızlarından birisini Hz. Mûsâ'ya nikahlayarak onlara bir aile kurmuştur.⁸²

Kıssada dikkat çeken şey, genç bir kız çocuğunun bilgi ve tecrübelerine dayanarak babasına fikrini ifade etmesi ve babasının da bazı mülahazalardan sonra onun fikrine değer verip teklifini kabul etmesidir. Bu süreç bugün gelişmiş toplumlarda normal bir durum olarak kabul edilse de Arap cahiliyesinde (muhtemelen o dönem dünyanın birçok yerinde de) bir kızın fikrine değer vermek ve uygulamak nadirattan görülen bir şeydir. Kıssa baba ile kızı arasındaki bu görüş alışverişini (istişareyi) aktararak muhataplara ve her devirde kadının/kızın görüş belirtmesine karşı çıkanlara ayrıca bir mesaj vermektedir. Bazı tefsirciler kızın, babası Şuayb'a yapmış olduğu bu öneriyi irşat kelimesi ile açıklamışlardır.⁸³ Yani kız, Hz. Mûsâ'nın karakteri ve kişiliği hakkında gördüklerinden elde ettiği bilgi ile babasını, karşılaşılan durum hakkında aydınlatmıştır. Eğer bu kişinin Hz. Şuayb olduğu rivayetlerini esas alırsak bu olayda bir peygamberin, kızının bilgisine, öngörüsüne ve iradesine göstermiş olduğu saygının haberi de verilmektedir. Buna göre bir baba ailevi işlerde eşinin görüş ve önerilerine açık olması gerektiği gibi, rüşte erdikten sonra çocuklarının da fikirlerine saygı göstermeli ve istişare ahlakını benimsemelidir. Cahiliye çağında olduğu gibi her şeyi tek ben bilirim hatasına/nobranlığına düşmemelidir. Çünkü kıssada bu ailevi terbiye unsurları da aktarılmış bulunmaktadır. Kıssada, Kur'an'ın anlatım dili gereği baba ile kızı arasındaki bu muhavere anlık bir şeymiş gibi anlatılsa da Mevdûdî bu muhavere (istişarenin) anlık bir olay olmadığını, baba ile kızının enine boyuna düşünerek karar aldıklarının anlaşıldığını belirtmiştir.⁸⁴

Sonuç

Kur'an-ı Kerim, din ve dünya işlerinde erkek ile kadının haklarını ve görevlerini kendi cinsiyetlerinin fitratlarına göre belirlemiştir. Kur'an, erkek ile kadının aynı özden yaratıldığını ifade etmiş ve kadın ile erkek arasında özellikle temel haklar bağlamında bir ayrımcılığa izin vermemiştir. Kur'an'da kadın ile erkeğin hak ve görev alanlarında ayrıldıkları yerler, cinsiyetlerinden kaynaklı işlerle sınırlıdır.

Kur'an-ı Kerim, kadını, toplumsal hayatta olan biten şeyleri sadece seyreden ve onaylayan bir figür olarak görmemiş ve toplumsal hayatın dinamiklerinde onu müzakere ve müşavere bir tarafı olarak addetmiştir. Bu bağlamda kadın, Kur'an'a göre çocuğun süttan kesilmesi örneğinde olduğu gibi ailevi işlerde istişarenin bir tarafı olduğu gibi kamusal alanda da istişare sürecinin bir tarafı olma hakkına sahiptir. Kur'an bu gerçeği kendi üslubu içerisinde

⁷⁹ el-Kasas 28/26

⁸⁰ Râzî, *Mefâtîh*, 24/589.

⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/562; Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/605.

⁸² el-Kasas 28/15-28.

⁸³ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/195.

⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, 4/176.

Belkıs kıssası örneğinde de ortaya koymuştur. Belkıs kıssası, kadının toplumda hem yönetici olabileceğini hem de çok önemli kararlarda bile yetkin olması kaydıyla görüş ortaya koyabileceğini gösteren açık deliller ihtiva etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm kadınlara bu hakkı ve sorumluluğu vermesine rağmen zaman zaman müslüman toplumlarda kadınların gerek aile içinde gerekse sosyal hayatta istişarenin bir tarafı olduğu gerçeği yeterince uygulamaya geçirilememiştir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte kanaatimizce en büyük neden, dinin esasında olamayan ama dine eklenen birtakım rivayetlerin halk arasında daha fazla kabul görmesidir denilebilir.

Sonuç olarak şunu ifade etmeliyiz ki Kur'ân-ı Kerîm, kadının istişare hakkı olduğunu belirtmiş ve onu aile işlerinden devlet yönetimine kadar ehil olduğu müddetçe müşaverenin bir tarafı kılmıştır. Kur'an'ın ilk muhatabı ve en önemli uygulayıcısı olan Hz. Peygamber de bazı durumlarda konu ile ilgili ehil kadınlarla istişare etmiştir. Fakat sonraki dönemlerde bu tutum çoğu müslüman toplumda korunamamış ve kadınlarla istişare ile ilgili doğru olmayan bazı tavırlar ortaya konmuştur.

Katkı Oranı

1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Gerek olmadığı beyan edilmiştir.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

It has been declared unnecessary.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'ammeş'tehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1932.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Altuntaş, Abdurrahman. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'nde Şûra Kavramının Ele Alınışı*, ts.
- Altuntaş, Abdurrahman. *Kur'an'da Temel Siyasî Kavramlar*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Âmidî, Alî b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1402/1982.
- Atay, Hüseyin. “Siyâsetü'l-müslimîne's-sâbikîn ve ihmâlü'l-müslimine's-şûrâ”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 1-41.
- Bayru, Esin Çelebi. “‘Mevlânâ ve İnsan’”, *Tarihte Kadına Bakış ve Mevlevîlikte Kadın*. ed. Mehmet Şeker vd. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Begavî, Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsiri'l-Kur'an*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Beyhakî, İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, ts.
- Bilgin, Bekir. *Kur'an'a Göre İstişare*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Birinci, Züleyha. *Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Bozkurt, Ahmet. “İslam Hukuku Açısından Bir Prensipten Olarak Şûrâ ve İstişare”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 36-59.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. ed. Mustafa Deyb el-Buğâ. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. Dîmeşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1993.
- Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Keşfü'l-müşkil min hadîsi's-sahîhayn*. ed. Alî Hüseyin el-Bevvâb. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.
- Çağıl, Necdet. “İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın”. *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü*.
- Doğan, İshak. *Modern Dönemde Anlam Genişlemesine Uğrayan Kur'an'daki Siyasî Kavramlar (tâğüt-şûra-mustaz'af-cahiliye)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Elmalılı, Muhammed Hamdî. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Yayınları, ts.
- Eren, Ahmet Cüneyt. “Kur'an'da Erkek Egemenliği İddiasının Arap Dili Açısından Değerlendirilmesi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2013), 101-110.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 1988.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrî. 8 Cilt. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâü-ulûmi'd-dîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdürrahmân. *el-Muğni'an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-ihyâ'i mine'l-ahbâr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- İsbehânî, İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl b. Alî. *et-Terğîb ve't-terhîb*. ed. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tünûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Fâris, Ahmed. *es-Sâhibî fî fikhi'l-luğa*. Muhammed Alî Beyzûn, 1997.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâkî'l-Cedîde, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İsfahânî, Râgîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2001.

- Kanik, İsa. “Kur'ân Kıssalarında Ailevî İlke ve Değerler”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 256-286.
- Karaca, Fatih Mehmet. *Kur'ân'da Şûra*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Karcı, Şemsettin. “İslam Tarihinde Şûra'nın Uygulanmış Hali: Uhud Savaşı Örneği”. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/35 (2022), 435-449.
- Kartal, Cemile Burcu. *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kuraşî, Abdullah b. Vehb b. Müslim. *el-Câmî fi'l-hadîs*. ed. Mustafa Hasan Hüseyin Ebü'l-Hayr. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1995.
- Kurt, Eyüp. *Hz. Peygamber Döneminde Danışma Meclisi (Şûra)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir. *el-Câmî' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Dâru'l-Kütubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Levent, Ramazan. “Demokrasinin Doğulu Kökenlerine Dair Bir İnceleme”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/3 (2020), 815-826.
- Mardini, Souran. “İslam Kaynaklarında Önemli Dini-Siyasi Kavramlar, İslam Ümmetinde Şûra”, ts.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelün min fûnûni 'ulûmih*. ed. Mecmûatü Rasâilü Câmiriyyetü bikülliyeti't-dirâsâti'l-ulyâ ve'l-bahsi'l-ilmiyyi- Câmîati'ş-Şârika. 13 Cilt. Mecmûatü bühûsü'l-kitâbi ve's-sünne, 2008.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1. Basım, 1946.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1. Basım, 1423/2002.
- Najim, Jamal. “Fikhu'ş-şûrâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”. *İslâmî İlimler Dergisi* 14/1 (2019), 81-102.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzil ve hakâikü't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nizâmülmülk, el-Hasen b. Ali b. İshâk et-Tûsî. *Siyâsetnâme=Seyru'l-mülûk*. ed. Yusuf Hüseyin Bekkâr. Dâru's-Sekâfe, 2. Basım, 1407/1986.
- Öner, Abdülkerim. “Hz. Ömer Döneminde Şûrâ Uygulamaları”. *Ekev Akademi Dergisi* 24/84 (2020), 1-19.
- Öztürk, Hamdullah Bayram. *Kur'ân'da İstişare*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Recep, Aslan. *Hz. Peygamberin İstişareleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Seâlebî, Abdülmelik b. Muahmmmed b. İsmâil. *Simâru'l-Kulûbi fi'l-Muzâfi ve'l-Mensûbi*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Seâlebî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr. *el-Letâif ve'z-zerâif*. Beyrut: Dâru'l-Menâhil, ts.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Tefsîru's-Semerkandî (Bahru'l-ulûm)*, ts.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût li's-Serahsî*. 31 Cilt. Mısır: Matbaatü's-Seâde, ts.
- Şahin, Mustafa. *Hz. Ömer Döneminde Şûra “Danışma Meclisi”*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Şahinalp, Hacer. “Danışma'dan Dayanışma'ya: Bireysel ve Sosyal Potansiyellerin Aktivasyon Kodu Olarak Şûrâ”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/1 (2017), 109-146.

- Şengül, İdris. “Kıssa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, b. Yezîd el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân an te'vili' âyi'l-Kur'an*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mekketü'l-Mükerreme: Dâru't-Terbiyeti ve't-Türâs, ts.
- Tezcan, Tuğrul. “Hz. Ömer ve Şûrâ Anlayışı”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 405-419.
- Tezcan, Tuğrul. “İnsan Onuru – Şûrâ İlişkisi: Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Değerlendirme”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/5 (2017), 3266-3290.
- Tezcan, Tuğrul. *Kur'an'da Şûra Kavramı ve Çağdaş Yorumları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Tezcan, Tuğrul. “Şûra'nın Kaynağı Bağlamında İslam Öncesi Arap Yaşayışına ve Kur'an'ın Şûra Ayetlerine Bakış”. *Dini Araştırmalar* 13/36 (2010), 87-104.
- Turhan, Abdullah. *Cahiliye'den Kur'an'a Yönetim Kavramlarının Tarihi Semantiği (Adalet, biat, ehliyet, itaat, şûra)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ts.
- Türcan, Talip. “Şura”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/230-235. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Vidinli, Hafsa Fidan. “Kur'an'da Üç Kadın: Havvâ, Meryem, Sebe Melikesi”. ed. Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi. *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, 151-165.
- Yargıcı, Atilla. “Kur'an'a Göre Şûrâ ve Demokrasi”. *Dini Araştırmalar* 9/27 (2007), 171-184.
- Yazıcı, Elif. “Sebe' Melikesi Kıssasının Tarihi ve Kültürel Tahlili”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/1 (2022), 315-338.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâik-i gavâmîdi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sevd,. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, ts.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîrû'l-münîr*. 32 Cilt. Dımeşk-Sûriye: Dâru'l-Fikr, 1991.

Ca'feriler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği

Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja'faris: The Example of Iğdır and Kars Provinces

Doç. Dr. Yasin İPEK

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kayseri University, Develi Faculty of Islamic Sciences, Department of History of Religions
Kayseri / Türkiye

yasinipek@kayseri.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-7178-6683> | <https://ror.org/005zfy155>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 14/07/2024
Kabul Tarihi : 23/08/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 14/07/2024
Accepted : 23/08/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

İpek, Yasin. "Ca'feriler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği". *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 17-37.

Citation

İpek, Yasin. "Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja'faris: The Example of Iğdır and Kars Provinces". *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 17-37.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](#) - Turnitin

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](#) - Turnitin

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu makale "18-19 Mart 2021 tarihinde Kars'ta düzenlenen III. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu'nda "Orta Aras Havzasında Yaşayan Caferilerde Geçiş Dönemlerine İlişkin İnanç ve Uygulamalar (Iğdır ve Kars Örneği)" başlığıyla sözlü olarak sunulan bildirden türetilmiştir. [Yasin İPEK](#)

This article is derived from the paper titled "Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Jafaris Living in the Central Aras Basin (Iğdır and Kars Example)" presented as an abstract at the III. International Aras Basin Symposium held in Kars on 18-19 March 2021. [Yasin İPEK](#)

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdersisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the [CC BY-NC 4.0](#) license.

Öne Çıkanlar

- Iğdır ve Kars yörelerinde yaşayan halkın dini ve etnik yapılarındaki çeşitlilik ve zenginlik gösterilmiştir.
- Iğdır ve Kars illerinde Ca'ferilerin bölgedeki diğer inanç mensuplarının oranları verilmiştir.
- Iğdır ve Kars'taki Ca'ferilerin doğum, evlilik ve ölüme dair inanış ve uygulamalarının neler olduğu tespit edilmiştir.
- Iğdır ve Kars illerinde Ca'ferilerin Türkiye genelindeki Ca'ferilerle inanç ve uygulamadaki benzerlikleri tespit edilmiştir.

Highlights

- The diversity and richness of the religious and ethnic structures of the people living in Iğdır and Kars regions are shown.
- In the provinces of Iğdır and Kars, the proportion of Ja'faris among the members of other faiths in the region is given.
- The beliefs and practices of Ja'faris in Iğdır and Kars regarding birth, marriage and death were determined.
- The similarities of the Jafaris in Iğdır and Kars provinces with the Ja'faris in Türkiye in terms of belief and practice have been determined.

Beliefs and Practices Related to Transition Periods in Ja'faris: The Example of Iğdir and Kars Provinces

Extended Abstract

The geography of Türkiye has been home to many different cultures throughout its ancient history. In this process, Anatolian lands, which harbor different ethnic and religious groups, have had a rich cultural heritage. Iğdir and Kars, the two frontier cities of the Eastern Anatolia Region, are among the most remarkable examples of this cultural mosaic. The tolerant attitudes of people with different ethnic and religious identities residing in these two regions towards each other are very important in terms of contributing to social peace and tranquility.

The Islamic world, which did not witness many different religious and political discourses until the death of the Prophet Muhammad, experienced great ruptures and divisions after his death with the discussions on who would be the caliph. These disagreements, which started during the first three caliphs and increased day by day, were at their most intense during the caliphate of Ali. This grouping, which started as the Ali and Mu'awiya faction, led to the emergence of two major groups in the Islamic world as a result of the debate over who belonged to the caliphate. One of them is Ahl al-Sunnah, which claims that the caliphate of the rashid caliphs is their right in the order of their caliphate and that there is no nass (written law) other than this and adopts the jurisprudence of the Companions and their followers, and the other is Shia, which claims that the caliphate is the right of Ali and his descendants Ahl al-Bayt. Today, Shia, which is the second largest sect in the Islamic world in terms of geography and followers, is divided into many sub-groups. The largest of these groups is the Jafariyya sect, also called Imāmiyya and *Ithnā 'Ashariyya*. A large number of people belonging to the Jafari sect live in our country, especially in the provinces of Iğdir and Kars. The majority of these are Azerbaijani Turks.

Regardless of religion, language, race and gender, there are important periods in the human life. These milestones, also called phases of life or transitional periods, have brought along a number of rituals. The birth event, which is accepted as the beginning of life, is the first one of these periods. There are many beliefs and practices that start from the gestation period and cover the process until the birth of the baby and afterwards in order to ensure that his/her future life will be healthier, comfortable, peaceful and successful. This process is even divided into periods as before and after birth. Another transition period is marriage, which is the beginning of a person's union with the person with whom s/he will carry out his/her life, establish his/her own home and continue his/her offspring. For young people who think that it is time to get married, there are issues to be sensitive about how to choose a spouse and what to pay attention to and what to do in order to ensure a happy union between the spouses after the marriage. Of particular importance are the prevailing beliefs and consequent practices that if these are not observed, the spouses and their families, and even the children born from this marriage, will be unhappy and restless. Death, which is accepted as the end of world life, is the last of the transitional periods. Starting with things that are considered to be signs of death, such as bad dreams, severe illnesses, certain natural phenomena, there are certain duties that fall on the relatives of the deceased at the moment of death and afterwards. These duties are accepted as a means of ensuring that the deceased's life in the grave is better, as a kind of atonement for the sins committed while alive, and as a kind of indicator of the social status of the funeral owners and whether they have fulfilled their last duties towards the deceased. The transitional phases that begin with birth and end with death and the practices that emerge as a result of the beliefs regarding them are indispensable elements of social life, although they are not based on any written source or official sanction.

The people belonging to the Jafariyya sect, which is perhaps the first thing that comes to mind when it comes to Shia, one of the largest schools of Islam, are present in our country as well as in the world. Although there is no clear figure for their number, it is estimated that they have a considerable population in Türkiye as it is in the Islamic world. The provinces of Iğdir and Kars, which are among the distinguished settlement centers of the Eastern Anatolia Region, are among the places where they live intensively. In this study, which we have prepared by focusing on these two provinces, we will try to express what kind of beliefs our citizens who belong to the Jafari sect have about the events of birth, marriage and death, which we call the transition periods of life, before and after, and what kind of practices they perform as a result of these, based on the data we have obtained as a result of the literature review and fieldwork we have done. With this study, which we have conducted based on the principle of objectivity, which is one of the basic elements of the history of religions, we aim to contribute to the better recognition of the Ja'faris, who are an important part of the cultural mosaic of our country, through their beliefs and practices regarding the transition periods, and to reveal their similarities with other ethnic and belief groups in the same geography.

Keywords: History of Religions, Folk Beliefs, Ja'faris, Iğdir, Kars.

Ca'feriler'de Geçiş Dönemleriyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar: Iğdır ve Kars İlleri Örneği

Öz

İslâm coğrafyasında Hz. Peygamberin vefatından sonra çeşitli sebeplerden dolayı bölünmeler olmuştur. Bu ayrışmanın neticesinde ortaya çıkan mezheplerden biri de Şîa'dır. Şîa'nın önemli bir kolu olan Ca'feriliğin ülkemizde en yaygın yaşandığı yerlerin başında Iğdır ve Kars illeri gelmektedir. Doğum ile başlayıp ölüm ile son bulan insan hayatı farklı evrelerden oluşmaktadır. Geçiş dönemleri adı verilen bu evreler ana hatlarıyla; hayatın başlangıcı olarak kabul edilen "doğum", hayata birlikte devam etmek ve zürriyetini sürdürmek için yol arkadaşı olarak seçtiği kimseyle çıkılacak olan yolun başlangıcı olan "düğün" ve dünya hayatının sonu olarak kabul edilen "ölüm" şeklinde ifade edilebilir. Bireyin hayata gözünü açtığı anın öncesinden başlayıp son nefesini vereceği zamana kadarki süreçte karşılaşılabileceği her türlü olumsuzluğu bertaraf etmek, daha kaliteli ve huzurlu bir yaşam sürdürmek için yapılması gerekenlere dair birtakım inanışlar vardır. Mensubu olunan din veya etnik yapı ne olursa olsun insanlık tarihi boyunca var olmuş olan bu inanışlar neticesinde çeşitli uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ile Ca'feriliğin günümüze kadar ki sürecinin ele alınmasından sonra ana konumuz olan iki yerleşim yeri özelinde buralarda yaşayan Ca'ferilere değinilmiştir. Ardından geçiş dönemlerinden ilki olarak kabul edilebilen doğum olayının öncesinde neler yapılması gerektiği, çocuğun doğduktan sonra musibetlerden korunması ve daha güzel bir yaşam sürmesi için başta anne ve babası olmak üzere yakın çevresinin neler yapması gerektiğine dair inançlara değinilmiştir. Geçiş dönemlerinden bir diğeri olan düğün kısmında ise kişinin hayatını birlikte sürdüreceği eşini seçmesinden başlayıp, daha mutlu ve huzurlu bir aile kurmak için gelin ve damat başta olmak üzere tarafların ailelerinin nelere inandıklarından bahsedilmiştir. Ölüm hakkındaki bölümde ise ölüme delalet ettiği düşünülen inançlar, ölüm anı ve ölüm sonrasında yapılması gereken uygulamalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Halk İnanışları, Ca'feriler, Iğdır, Kars.

Giriş

Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte Müslümanlar arasında çeşitli ihtilaflar baş göstermiştir. Bireylerin kişisel farklılıklarını ve hayata dair değişik beklentileri, dinî ve/veya siyasî sebeplerden kaynaklı ayrışmaları, İslâmiyet'in geniş coğrafyalara yayılmasının ardından karşılaşılan yeni kültür ve düşünce yapılarının etkileri, bu ihtilafların belli başlı sebepleri olarak ifade edilebilmektedir.¹ Bu çerçevede Müslümanların dinî ve sosyal içerikli bazı konuları anlamaları ve algılamalarındaki farklılıklar, beraberinde birtakım ayrılık ve kopmaları da getirmiştir. İslâm'da bu ayrılmalar sonunda pek çok mezhep ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Şîa'dır.²

Bugün İslâm dünyasında birçok alt kolu bulunan iki büyük mezhep bulunmaktadır. Bu mezheplerden biri *Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat* diğeri ise Şîa'dır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat; Hz. Muhammed'den başlayarak sahabe ve onu takip eden neslin dini uygulamalarına uymayı ve *Halife, Emir, İmam* gibi dinî önderlere itaati esas almaktadır. Diğeri bir ifadeyle *Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat*, yukarıda bahsi geçen kişilerin içtihatlarından yola çıkarak dini anlama, açıklama, yorumlama ve yaşama biçimidir.³ Bu mezhep kendi içinde itikadî ve fikhî konulardaki farklı bakış açılarından kaynaklı ikiye ayrılmıştır. Ehl-i Sünnet; itikadî açıdan *Mâtürîdilik* ve *Eş'arilik* olarak iki, fikhî açıdan da *Hanefilik*, *Şâfîlik*, *Hanbelilik* ve *Mâlikîlik* olmak üzere dört ana fırkaya bölünmüştür.⁴ Şîa ise; Hz. Muhammed'in vefatının ardından halifelik makamına peygamberden sonra insanların en üstünü olan Hz. Ali'nin, nas ve peygamberin vasiyeti ile tayin edildiğine, imametın kıyamete kadar Ehl-i beyt'in hakkı olduğuna inananlara verilen isimdir.⁵ Şîa zamanla

¹ Ünver Günay- Ahmet Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme. Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1999), 44.

² Ahmet Vehbi Ecer, *İslam Mezheplerine Giriş* (Kayseri: Emek Matbaacılık, 1980), 3; Abdulkadir Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (Ankara: İnkılap Yayınevi, 1969), 16.

³ Hasan Onat- Kutlu Sönmez, "İslam Mezheplerine Giriş," *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 20.

⁴ Muhammed b. Abdülkerim Şehristani, *El-Milel Ven-Nihal* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 148.

⁵ Ahmet Vehbi Ecer, "Şîa ve Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Ocak 1983), 3; Hasan Onat, *Emeviler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016), 15; Abdulkadir Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîilik* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1997), 219.

kendi içerisinde farklılaşarak; *Keysâniyye*, *Zeydiyye*, *İmâmiyye*, *Gulât* ve *İsmâiliyye* şeklinde beş ana fırkaya bölünmüştür.⁶

Şîa deyince akla ilk *İmâmiyye* mezhebi gelir. İmamlara bağlanmayı itikadî bir esas olarak kabul ettikleri için *İmâmiyye* adıyla anılan bu mezhep; Hz. Muhammed'den sonra on iki imamın imâmetine inanmayı zaruri saydıklarından *İsnaaşeriyye*, itikad, ibadet ve muamelatta özellikle İmam Cafer Sadık'ın öğretilerine tabi oldukları için de *Ca'feriyye* adlarıyla da anılmaktadır.⁷ Çalışmamızın konu başlığı itibarıyla Ca'feriler ismiyle anılan bu grup, Şîa'nın en geniş kolu ve ülkemizdeki en kalabalık Şîi topluluğudur. İran kültürünün kadim kökleriyle oldukça uyumlu olması nedeniyle Şîi anlayışın İran coğrafyasında daha kolay yayılma imkânı bulunduğu ifade edilmiştir.⁸ İster İmâmiyye ister İsnâaşeriyye isterse de Ca'feriyye densin, Şîa'nın bu ana kolu ortaya çıkış yeri Irak'la sınırlı kalmamış, tarih boyunca başta İran olmak üzere dünyanın muhtelif bölgelerine yayılmıştır.⁹

Şîilerin ve Ca'ferilerin sayılarına dair alan literatüründe net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu konuda yapılmış farklı çalışmalardan elde edilen verilere göre; dünya genelinde yaklaşık 1 milyar 600 milyonluk nüfusa sahip Müslümanların yüzde onu veya on dördü¹⁰ oranında (160 ile 300 milyon arası) Müslümanın Şîi olduğu varsayılmaktadır. Ca'ferilerin ise tüm Şîilerin yaklaşık yüzde yetmiş beşi oranında (120 ile 225 milyon arası) bir nüfusa sahip oldukları iddia edilmektedir. Türkiye açısından konuya bakıldığında ise; Alevî-Bektaşîilerin dahil olduğu mevcut araştırmalara göre, ülkemizdeki Şîilerin sayısı toplam nüfusunun yaklaşık yüzde on sekizine (15 milyon civarı) denk gelmektedir. Bu tabloya göre Ca'ferilerin oranı ise ülke nüfusunun yaklaşık yüzde ikisi ile dördü (1,5 ile 3 milyon arası) arasındadır.¹¹

Türkiye'de Ca'ferî inancına mensup olanları *Âzeriler* ve *Müteşeyyiler* olarak sınıflandırmak mümkündür. *Âzeriler*'den kasıt; geçmişte Azerbaycan'dan Anadolu'ya yerleşmiş vatandaşlardır ve bunlar *Zeynebiye Grubu* olarak da bilinmektedirler. *Müteşeyyiler* ise kendi içinde *Ca'ferileşen Aleviler* (Çorum Ehl-i Beyt Vakfı), *Ca'ferileşen Şâfiiler*, *Ca'ferileşen Hanefiler* olarak üç kısma ayrılmaktadırlar. Bunlar gibi başka bir mezhepten Ca'ferîliğe geçenlere *müteşeyyi* dendiği gibi *mustabsır*'da denmektedir.¹²

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamızın konusu olan Iğdır ve Kars illerindeki Ca'ferilerin tamamına yakını ile Türkiye'deki Ca'ferilerin büyük kısmı Ca'ferî *Âzeriler*dir.¹³ Bununla birlikte ülkemizdeki Ca'ferilerin de tamamına yakını Azeri olmasına rağmen Azerilerin tümü Ca'ferî olmayıp, Sünnî olan *Âzeriler*'in de bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin Kars ve Iğdır çevresinde yaşayan

⁶ Şehristani, *El-Milel Ven-Nihal*, 148.

⁷ Ethem Ruhi Fırlıklı, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri* (İstanbul: Şato Yayınları, 2001), 156; Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 40.

⁸ Mustafa Tural, *Avesta'da Müdahale Fenomenolojisi*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 39-40.

⁹ İlyas Üzümlü, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993), 16.

¹⁰ Oranlardaki ve sayılardaki bu farklılık, verilerin farklı çalışmaların sonuçlarından derlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

¹¹ Adem Arıkan, "İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı", *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 374-376; Faik Bulut, "Şîi Ali Aşk", *Atlas Dergisi* 139 (Ekim 2004), 78; Şaban Banaz, "Türkiye'de Ca'feriler", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 37; Ayşen Baylak, *Visibility Through Ritual: The Shiite Community in Turkey* (Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011), 45; Barış Erdoğan, "From Main Component to Equal Citizen: Reconstruction of the Ja'fari Identity in Turkey", *European Scientific Journal* 11/5 (Şubat 2015), 332; Abdulkadir Yeler, "Institutionalization of Ja'farism as a Modern Identity in Turkey", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (12 Kasım 2019), 209.

¹² Banaz, "Türkiye'de Ca'feriler", 33-34; Cemal Şener, *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar* (İstanbul: Etik Yayınları, 2004), 59; Ayşen Baykal Güngör, "Türkiye'de Ca'ferî Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler", *İnsan ve Toplum* 7/1 (30 Temmuz 2017), 73.

¹³ Abdulkadir Yeler, "Shi'ism in Turkey: A Comparison of the Alevis and the Ja'faris", *Journal of Shi'a Islamic Studies* 3/3 (01 Haziran 2010), 334.

Karapapak (Terekeme) Türkleri, Sünnî Âzerîleridirler.¹⁴ Büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti zamanından beri bu iki yörede ikamet eden Ca'ferîlerin nüfusu; 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kafkasların çeşitli bölgelerinden gelen Âzerî Türkleri ve 1932'de Balkanlardan gelen muhacirlerle birlikte daha da artmıştır.¹⁵

1950'li yıllara gelindiğinde kırsaldan ilçe ya da il merkezlerine, oradan da büyük şehirlere doğru başlayan nüfus hareketliliği bu iki ili ve buralarda ikamet eden Ca'ferîleri büyük oranda etkilemiştir. Bu tarihten sonra özellikle İstanbul (Halkalı), Ankara (Keçiören) başta olmak üzere Kocaeli (Gebze, Çayırova), İzmir (Tire), Aydın (Söke), Manisa (Turgutlu), Bursa, Çorum gibi birçok şehre Ca'ferîler'in göçü başlamıştır.¹⁶

1.1. Iğdır'da Ca'ferîler

Merkez ve ilçelerindeki Ca'ferî nüfus itibarıyla Iğdır, Türkiye'deki Ca'ferîlerin en yoğun olduğu ildir. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Iğdır genelinde; itikadî açıdan Şîa ve Ehl-i Sünnet; fikhî açıdan da Ca'ferî, Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup insanlar ikamet etmektedirler. Bunlardan Âzerîler Ca'ferî, Kürtler Şâfiî, Karapapaklar-Ahıskalılar-Bulgarlar ve Osmanlı olarak tanımlanan memurların çoğunluğu Hanefî mezhebine mensupturlar. Iğdır'da bölgesel ifade ile Âzerîler denilen Âzerî Türkleri, Aşiret denilen Kürtler, Terekeme denilen Karapapaklar, Ahıska'dan göçle gelen Ahıskalılar, bugün sayıları az da olsa Bulgaristan'dan göçle gelenler ve yerel ifadeyle "Osmanlılar" denilen -diğer vilayetlerden gelen- Sünnî devlet memurları bulunmaktadır.¹⁷

2022 yılı verilerine göre merkez ve 3 ilçesiyle birlikte toplam 204.000 civarı bir nüfusa sahip olan Iğdır'daki¹⁸ Ca'ferî vatandaşların sayısının 100.000 civarında olduğu varsayılmaktadır.¹⁹ Iğdır merkez ile Aralık, Karakoyunlu ve Tuzluca ilçeleri gibi Ca'ferî nüfusunun yoğun olduğu yerleşim bölgeleri hakkında istatistiki bilgilerin dikkate alınması önemlidir.

Iğdır'ın yaklaşık 147.000 nüfuslu merkezine²⁰ bağlı 24 yerleşim bölgesinde (1 kasaba, 5 mahalle ve 18 köy) 70.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Özellikle Melekli kasabası Iğdır ilinin en kadim yerleşim bölgelerinden biridir. Ca'ferî nüfusunun yoğun olduğu diğer yerleşim bölgeleri şunlardır: Akyumak köyü, Alibey köyü, Alikamerli köyü, Bayraktutan köyü, Çalpala köyü, Enginalan köyü, Evcî köyü, Hakmemed köyü, Kasımcan köyü, Kazancı köyü, Kuzugüden köyü, Küllük köyü, Necefali köyü, Obaköy, Tacirli köyü, Yayı köyü, Yukarı Alican köyü, Yukarı Çarıklı köyü ile 14 Kasım mahallesi, Atatürk mahallesi, Bağlar mahallesi, Hakveyis mahallesi, Söğütlü mahallesi.²¹

Iğdır'ın yaklaşık 20.000 nüfuslu Aralık ilçesi²² merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 12.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Aşağı Arıtan köyü, Aşağı Çamurlu köyü, Aşağı Çiftlik köyü, Aşağı Topraklı köyü, Tazeköy, Yukarı Arıtan köyü, Yukarı Çamurlu köyü, Yukarı Çiftlik köyü, Yukarı Topraklı köyü.²³

¹⁴ Üzümlü, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 24.

¹⁵ Kadir Can, *Bütün Yönleriyle Iğdır* (Iğdır: Can Matbaası, 1986), 45.

¹⁶ Emine Öztürk, *Ca'ferîlik* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 42-45; Bulut, "Şîi Ali Aşkı", 78; Güngör, "Türkiye'de Ca'ferî Toplumunun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler", 74.

¹⁷ Kıyasettin Koçoğlu, "Iğdır'da Yaşayan Aşura", *Milel ve Nihal VIII/3* (2011), 153; Öztürk, *Ca'ferîlik*, 70.

¹⁸ "Iğdır Nüfusu" (Erişim 03 Şubat 2024).

¹⁹ Üzümlü, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 84-85.

²⁰ "Iğdır Nüfusu".

²¹ Ayşe Kara, *Iğdır Ca'ferîleri Halk Bilimi Araştırması* (Mersin Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3; Üzümlü, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 84-85.

²² "Iğdır Nüfusu".

²³ Abdulkadir Yeler, *Türk Toplumunda Ca'ferîler (İstanbul Halkalı Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 29; Öztürk, *Ca'ferîlik*, 76.

Iğdır'ın yaklaşık 13.500 nüfuslu Karakoyunlu ilçesi²⁴ merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 7.500 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Aşağı Alican köyü, Bayat Doğanşalı köyü, Cennetabat köyü, Gökçeli köyü, Kaçer Doğanşalı köyü, Koçkıran köyü, Şıracı köyü, Taşburun köyü, Yukarı Alican köyü, Zülfikarköy.²⁵

Iğdır'ın yaklaşık 22.700 nüfuslu Tuzluca ilçesi²⁶ merkez ve köylerindeki 22 yerleşim bölgesinde 12.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Ağabey köyü, Akdiz köyü, Aliköse köyü, Canderviş köyü, Çiçekli köyü, Gaziler köyü, Güllüce köyü, Hamurkesen köyü, Kalaç köyü, Karataş köyü, Kıznefer köyü, Molla Kamer köyü, Nahırkıran köyü, Sarı Abdal köyü, Sarıbulak köyü, Söğütlü köyü, Sürmeli köyü, Turabi köyü, Uğurca köyü, Üçkaya köyü, Ünlendi köyü, Yukarı Aktaş köyü.²⁷

Ayrıca Iğdır Ca'ferîlerinin tüm gereksinimlerini kendilerinin karşılıkları ve kendilerine mahsus olan camileri vardır. İl merkezinde 15, ilçe ve köylerin toplamında ise 50 civarında camileri bulunan Ca'ferîlerin bu ibadethaneleri Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayıp özerk bir yapıya sahiptirler. Bu sebeple camilerin tüm gereksinimleri cemaat tarafından karşılanmaktadır.²⁸ Iğdır Ca'ferîlerinin camilerinden belli başlıları şunlardır: İl merkezinde Celil Türkoğlu/ Meşhedi Celil Cami (Topçular mahallesinde), Ehl-i Beyt Cami (Atatürk mahallesinde), Hacı Hacer Cami (Bağlar mahallesinde), Hacı Nebi Cami (Cumhuriyet mahallesinde), Hacı Nizameddin Cami (12 Eylül Mahallesinde), Hz. Hüseyin Cami (Millet Caddesinde), İmam Rıza Cami (Topçular mahallesinde), Kuzugüden köyü Cami, Mava Cami (Söğütlü mahallesinde), Sahibbüzaman Cami (Bağlar mahallesinde), Sürmeli Cami (Topçular mahallesinde); Aralık ilçe merkezinde Hasanabad Cami, Göğ Camii ve Merkez Karasu Cami²⁹; Tuzluca ilçe merkezinde Orta Mahalle Cami ve İmamı Ca'ferî Sadık Cami³⁰; Karakoyunlu ilçe merkezinde de 2 adet olmak üzere Iğdır'daki tüm Ca'ferî köylerinde kendi camileri vardır.³¹

1.2. Kars'ta Ca'ferîler

Merkez ve ilçelerindeki Ca'ferî nüfus itibarıyla Kars, Türkiye'deki Ca'ferîlerin Iğdır'dan sonra en yoğun olduğu ikinci il durumundadır. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Kars genelinde mezhepsel olarak; itikadi açıdan Şii ve Ehl-i Sünnet, fikhî açıdan da Ca'ferî, Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup insanlar ikamet etmektedirler. Kars merkez ve ilçelerinde yaşayan Ca'ferîlerin çoğu bir kısmı 1920'li yıllarda gerçekleşen nüfus mübadelesinden sonra Ermenistan'dan ülkemize göç eden Azerî vatandaşlardan oluşmaktadır. Onların dışında yerli halktan da Ca'ferîliğe geçenler mevcuttur.

2022 yılı verilerine göre merkez ve 7 ilçesiyle (bunlardan sadece 3 tanesinde Ca'ferî nüfusu yoğundur) birlikte toplam 275.000 civarı bir nüfusa sahip olan Kars'taki Ca'ferî vatandaşların sayısının 40.000 civarında olduğu varsayılmaktadır. Kars merkez ile Akkaya, Arpaçay ve Digor ilçeleri gibi Ca'ferî nüfusun yoğun olduğu yerleşim bölgeleri hakkında kısa bir istatistikî bilgi verilmesi önemlidir. Kars'ın yaklaşık 117.500 nüfuslu merkezine bağlı 12 yerleşim bölgesinde 30.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Başgedikler köyü, Bayraktar köyü, Büyük Aküzüm köyü, Hamzagerek köyü, Karakaş köyü, Kızılvenk köyü, Kineyi köyü, Külveren köyü, Mervenk köyü, Oğuzlu köyü, Orta

²⁴ "Iğdır Nüfusu".

²⁵ Figen Balamir, *Karakoyunlu'da Sosyal ve Dini Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 5.

²⁶ "Iğdır Nüfusu".

²⁷ Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 88-89; Öztürk, *Ca'ferîlik*, 76.

²⁸ Neriman Morkoç, "Türkiye'de Ca'ferîlerin Mezhebi Kimliklerinden Dolayı Yaşadıkları Dışlanma ve Ayrımcılık", *Akademik Hassasiyetler* 10/23 (31 Aralık 2023), 352.

²⁹ Abdullâh Koç, *Iğdır'da Ca'ferîlik* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010), 81-88.

³⁰ Üzüm, *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferîlik*, 85.

³¹ Balamir, *Karakoyunlu'da Sosyal ve Dini Hayat*, 5.

Gedikler köyü, Yalçınlar köyü. Kars'ın yaklaşık 10.000 nüfuslu Akkaya ilçesi merkez ve köylerindeki 9 yerleşim bölgesinde 5.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Arslanhane köyü, Büyük Pirveli köyü, Esenyayla köyü, İbiş köyü, Kalkankale köyü, Kayadöven köyü, Küçük Aküzüm köyü, Şahnala köyü. Kars'ın yaklaşık 15.000 nüfuslu Arpaçay ilçesi merkez ve köylerindeki 5 yerleşim bölgesinde 6.000 civarında Ca'ferî'nin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bu yerleşim bölgeleri şunlardır: Bacıoğlu köyü, Başgedikler köyü, Meydancık köyü, Taşdere köyü, Yağkesen köyü. Ayrıca Kars'ın yaklaşık 20.000 nüfuslu Digor ilçesine bağlı Halıkışlak köyünde de Ca'ferîlerin yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir.

Ayrıca Kars Ca'ferîlerinin tüm gereksinimlerini kendilerinin karşılıkları ve kendilerine mahsus olan camileri de vardır. Yöredeki Sünnî halk tarafından Âzerî Cami olarak adlandırılan bu ibadethaneler Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayıp özerk bir yapıya sahiptirler. İl merkezinde Çarşı Hz. Ali Cami (İstasyon caddesinde), Kamer Kesemenli Cami (Halit Paşa mahallesinde), Ehl-i Beyt Işıklı Cami (Yeni mahallede) ile Yalçınlar köyünde; Akkaya ilçe merkezinde Haydariye Camii (İstasyon mahallesinde) ile İbiş ve Kayadöven köylerinde; Arpaçay ilçesinde ise Bacıoğlu, Meydancık, Taşdere, Başgedikler ve Yağkesen köylerinde Ca'ferî Camileri mevcuttur.

Orta Aras Havzasında yer alan ve çalışmamızın örneklemini oluşturan Iğdır ve Kars illeri ise hem sahip oldukları kadim tarihleriyle hem de ülke genelinde Ca'ferî inancına mensup vatandaşların en yoğun yaşadığı iller olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptirler. Bu nedenle Orta Aras Havzası olarak adlandırılan bu yörede ikamet eden Ca'ferî vatandaşlarımızın, geçiş dönemleri olarak nitelenen doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın önemli evrelerine dair ne gibi inanış ve uygulamalara sahip oldukları incelenmiştir.

İnanç veya etnik unsurları itibarıyla belirli bir bölge halkının ele alındığı spesifik çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Genellikle Şîa ve Ca'ferîlik gibi ana kavramlar üzerinde durulan mezhepler tarihi alanında yapılan birçok çalışmanın aksine -Türkiye genelinde azımsanamayacak bir nüfusa sahip olan- Ca'ferî vatandaşlarımızın geçiş dönemlerine dair inanış ve uygulamalarıyla doğrudan ilgili çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, Keçiören Ca'ferîlerinin ölüm adetleri ve uygulamalarıyla alakalı olarak Ali Albayrak'ın ve Kars Caferîlerinin günlük hayatlarına dair dini pratikleriyle alakalı Hüseyin Doğan'ın makaleleri ile Iğdır'da yaşayan Ca'ferîler hakkında yapılmış iki yüksek lisans tezinden başka konuyla ve bu iki bölgeyle ilgili yapılmış çalışmaya rastlayamadık. Konuyu sadece mezhepler tarihinin alanı olmaktan çıkarıp dinler tarihi bilim dalının araştırma metodlarıyla ele almamız açısından bu çalışma ayrı bir önem kazanmaktadır. Literatür taraması sonucunda elde edilen veriler ışığında, Dinler Tarihinin temel yaklaşım tarzı olan objektiflik ilkesi doğrultusunda, araştırma sahasında yapılan doğrudan gözlem ve mülakatlar neticesinde elde edilen bilgiler bu çalışmanın ana yapısını oluşturacaktır.

2. Doğumla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

İnsan ömrü doğumla başlayıp ölümle son bulan bir dönemi kapsamaktadır. Hayatın her anı kişi için özel olsa da bazı dönemler ayrı bir öneme sahiptirler. Geçiş dönemleri adını verdiğimiz ve sadece o kişiyi değil çevresindeki diğer insanların da yaşantılarını değiştirecek derecede öneme sahip olan bu süreçleri; doğum, evlilik ve ölüm şeklinde ifade edebiliriz. Bu dönemlere ait inanış ve uygulamalar yazılı bir kaynağa dayandırılmaksızın şifahi şekilde günümüze kadar süregelmiştir. Geçiş dönemlerine ait inanışlar, insanın bir dönemden diğerine geçişte istenmedik olaylardan kurtulmak ve arzulanan olayları da yaşamak için başvurduğu özel ritüelleri de beraberinde getirmiştir. İşte bu dönemlerden ilki doğumdur.

Ana babası için hayatın anlamı ve en değerli varlığı olarak kabul edilen çocuğun dünyaya gelişi çok özel bir olaydır. Çocuğun sağlıklı bir şekilde doğması, büyümesi ve güzel bir hayata sahip olması ailesinin en büyük arzusudur. İşte tüm bu sebeplerden ve çocuğu başına gelebilecek

olumsuzluklardan muhafaza etmek amacıyla birtakım inanışlar benimsenmiş ve bunların neticesinde de çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır.

2.1. Doğum Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ailenin ve zürriyetin devamı için olmazsa olmaz bir varlık olarak kabul edilen çocuğa sahip olmak yöre insanı için oldukça önemlidir. Evliliğin üzerinden belli bir süre geçmesine rağmen gebe kalamayan kadınlar için modern tıba ek olarak alternatif tıp olarak da adlandırılan geleneksel yöntemlere de başvurulmaktadır. Çocuğun olmamasındaki temel kusurun kadından kaynaklandığını düşünen bu anlayış neticesinde, sorunun çözümü için hep kadın merkezli uygulamalar geliştirilmiştir.

Yörede, çocuk sahibi olmak için gebe kalamayan kadınlara yönelik iki yöntemle başvurulmaktadır. Birincisi duanın ön planda olduğu pratiklerdir. Bunlara; Muharrem ayı törenlerinde kurulan temsili Ali Asgar Beşiğine gidilerek orada dua edip adak sunulması; seyitlerin kabirlerini ziyaret ederek mezarların başında ateş veya mum yakılıp dua edilmesi; Hz. Ali'nin Necef'teki türbesine sürülmüş yeşil renkli bir kumaş parçası veya mollalar/ahundlar tarafından üzerine dua okunarak verilen yedi renkli ipin hamile kalmak isteyen kadının bilebileceğine dualar eşliğinde bağlanması örnek verilebilmektedir. İkincisi ise hamile kalmak isteyen fakat kalamayan kadınların sağlık açısından bir rahatsızlıkları oldukları düşüncesinden dolayı şifa amaçlı yapılan uygulamalardır. Örneğin gebe kalamayan kadının güvercin pisliği ile samanın karıştırılarak kaynatılmasıyla hazırlanan suyun buharına veya güvercin, koyun, keçi, inek gibi hayvanların dışkısı yakılarak onun dumanının üzerine oturtulması; soğan suyu, sinir otu, papatya, ısırgan, ebegümece, sinirli ot, kayısı çiçeği, iğde çiçeği gibi bitkilerin kaynatılarak içirilmesi; kuyruk yağı ve keçi kılı ile karıştırılan bitkisel karışımın bir bez üzerine konarak kadının rahim bölgesine sarılmasını verebiliriz. Tüm bunlara ek olarak yapılan uygulamaların tesirli olabilmesi için kadının kesinlikle üşümemesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple kadının vücudunu sıcak tutmak için kasıklarına sıcak su torbası konulur veya kadın beline kadar taze tezeğin içine sokulur.

Sağlıklı ve güzel bir çocuk sahibi olmak için dikkat edilmesi gereken en önemli husus anne adayları olan gebe kadını nazardan ve cinlerden korumaktır. Bunun için kadının hamile olduğunu gizlemesine özellikle de nazarı çok değiştiğine inanılan kimselere duyurmamasına, cinlerin pis yerleri sevdiği ve oralarda yaşadığına inanıldığı için hamile kadının oralarda bulunmamasına hatta oralardan geçmemesine, akşam namazından sonra dışarı tek çıkmamasına, kendi evinde dahi tek başına kalmamasına dikkat edilir. Tüm bu tedbirlere rağmen kadının doğurduğu çocuklar ölü doğuyor ya da doğduktan sonra kısa süre yaşıyorlarsa bu durum içinde hemzattı adı verilen bir çözüm üretilmiştir. Üzerlerindeki uğursuzluğu atmak için bu tür kadınlara yeni doğmuş bir köpek ya da kedi yavrusunun sırtı sıvazlatılarak "hemzattımı sana veriyorum" dedirtilir. Bunun üzerine o yavru hayvanın öleceğine ve kadındaki uğursuzluğun böylece ortadan kalkacağına inanılır.

Bunlara ilaveten kadın şayet gebeliği esnasında; aynaya çok bakarsa bebeğinin güzel olacağına, ayva yerse bebeğin gamzeli olacağına, eve tavşan sokularsa bebeğin dudaklarının tavşaninki gibi olacağına, karpuz yerse bebeğin büyüdüğünde ailesine karşı soğuk olacağına, aşerdiği vakit arzuladığı şeyi temin edilmezse çocuğun bedeninde o yiyeceğin işareti olacağına, iyi insanlarla irtibat kurup güzel yerlerde bulunursa bebeğin karakterinin iyi olacağına inanılır.

Bebeğin cinsiyetini anlamak için birtakım hareketler, duygular ya da fiziksel değişimler ipucu olarak kabul edilmektedirler. Şayet gebe kadın oturduğu yerden doğrulurken önce sağ ayağını atarsa erkek, sol ayağını atarsa kız; aya bakarsa erkek, güneşe bakarsa kız; kafasından aşağı dökülen tuzu kafasını sallayarak temizlerse erkek, eliyle temizlerse kız; "eline ne oldu?" diye sorulduğunda elinin içine bakarsa erkek, dışına bakarsa kız; hamileliği sürecinde güzelleşirse erkek, çirkinleşirse kız (annesinin güzelliğini o alacağı için), rüyasında altın görürse erkek, elma görürse kız; karnı yuvarlak ise erkek, yassı ise kız çocuk sahibi olacağına inanılır.

Gebe kalmak için bu tür uygulamalara başvuran yöre insanı artık çocuk sahibi olmak istemediğinde ise kınayı sulandırarak içtiği gibi doğan son çocuğuna artık başka çocuk sahibi olmak istemediğini çağrıştıracak isimler koyar.

2.2. Doğum Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Bebeğin doğumundan hemen sonra bebeğin doğduğunu babaya ilk müjdeleyen kişiye bir hediye verilir. Doğumu yaptıran ebe içinde özel bir hediye bohçası hazırlanır. Bu bohçanın içine kıyafet, başörtüsü, mendil gibi hediyelere ek olarak sabun da konulur. Sabunun konmasındaki amaç ebenin ahiret hayatında kanlı elleriyle hem anneye hem de bebeğe hesap sormasının önüne geçmektir.³²

Yeni doğum yapmış lohusa kadına *zaha* da denmektedir. Lohusa bir hafta ile on gün arası süre zarfında istirahat eder ve ev işlerine pek karıştırılmaz. Çabuk iyileşmesi ve toparlanması için tereyağı, un ve sarı kökten yapılan *kuymak*, haşlanmış et, pekmez gibi enerji veren yiyecekler yedirilir. Kendinde ve dolaylı olarak bebekte sancı olmaması için fasulye, bulgur, nohut gibi bakliyat türü yiyecekler yedirilmez. Bu süreçte anne gibi bebekte dışarı çıkarılmadığı gibi eve ziyaretçi de kabul edilmez.³³

Doğumdan sonraki kırk gün bebek ve anne için ayrı bir öneme sahiptir. Bu kırk günlük zaman diliminde en büyük tehlike *al basması*dır. Kötü cinlerin anası olarak kabul edilen bu varlığın, önce kendi çocuğunu yediği daha sonra da yeni doğan bebeklere ve annelerine kırk gün boyunca musallat olup onları hastalandırdığı hatta öldürdüğüne inanılır. Bu sebepten dolayıdır ki anne ve bebeğin her ikisini de *al basması*, *al karısı*, *gara guru*, *hal anası*, *kırk basması* gibi farklı isimlerle anılan bu kötü varlıktan korunmak için şu tedbirler alınır: Kırk gün boyunca lohusa ve yavrusu evde yalnız bırakılmazlar, odalarında ya da bebeğin beşiğinin bir kenarında Kur'ân bulundurulur, bu varlık demirden korktuğu için lohusa yanında ya da üzerinde sürekli iğne türünden demir bir cisim bulundurur, aynı dönemde aynı cinsiyette çocuk doğurmuş olan başka bir lohusa ile karşılıklı iğne alışverişi yapılır, bu varlık kırmızı renge yaklaşmadığı için çocuğun beşiğinin üzerine ya da lohusanın başına kırmızı örtü örtülür. Bebek elden geldikçe dışarı çıkarılmamalıdır. Şayet çıkması gerekirse üzerine küçük bir Kur'ân ya da ekmeğe parçası iliştilir. Evin önünden bir düğün alayı geçecek olursa, düğünü yapılacak olan gelinin derdi ve hüznü anneye bebeğine geçmesin diye bu ikisi dam gibi yüksek bir yere çıkarılarak düğün alayının gitmesi bekletilir. Kız çocukları dokuz, erkek çocukları ise on günlük olduklarında evde *on dökmesi* adı verilen merasim yapılır. Sadece kadınların katılabildiği bu merasimde bebek ve annesi için Kur'ân-ı Kerîm okutulup dualar edilir. Ardından ikisine de banyo yaptırılır. Gelen konuklara ikram edilen yiyeceklerin yenmesinden sonra misafirlerin hediyeleri takdim etmeleriyle bu merasim sona erer. Aynı uygulamaların kırkıncı günde yeniden tekrarlanmasıyla anne ve bebeği için tehlikeli kabul edilen bu süreçte sona erer. Artık her ikisi de rutin yaşamlarına dönebilirler. Kırk günün dolduğu dönem Muharrem ayına özellikle de Aşure Gününe denk gelirse bebek merasim alanına götürülür ve bahtı açık olsun diye oradaki Ali Asgar Beşiğine yatırılarak sallanır.³⁴

Çocuk doğduktan sonra yapılması gereken ilk şeyler yıkanması ve pişik olmaması, ilerleyen yaşlarında çok terlememesi, terinin kokmaması için bedeninin tuzlanmasıdır. Bebek doğduktan sonra ebe tarafından bıçakla ya da makasla kesilen göbeği bir beze sarılır. Bu bez çocuğun ileride ailesine düşkün olması isteniyorsa evin bacasına asılır ya da bahçesine gömülür. Şayet çocuğun ileride inançlı bir insan olması isteniyorsa caminin bahçesine, bilgili ve kültürlü biri olması isteniyorsa okulun bahçesine, yapmasını istediği bir meslek var ise o meslekle alakalı

³² K9-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

³³ K10-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

³⁴ K1-KRS, Mülakat, 10.07.2023; K13-IĞDR, Mülakat, 27.07.2023; K9, K11-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023.

bir yerin bahçesine gömülür. Bundan sonra yapılması gereken en önemli vazife adının konmasıdır.³⁵

Bebeğin ad konması için belli bir süre olmamakla birlikte doğumu takip eden en kısa zamanda bu işin gerçekleşmesi makbul kabul edilir. Sadece ev halkının ve aile büyüklerinden bayanların katılımıyla gerçekleştirilen basit bir merasimle ailenin en yaşlısı ya da molla/ahund tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunduktan sonra üç defa adının söylenmesiyle bebeğin adı konmuş olur. Bebeğin adının seçimi ayrı bir önem taşımaktadır. Daha çok din ya da aile büyüklerinden birinin ismi tercih edilmektedir. Yörede rağbet gören isimlerden bazıları şunlardır: Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel/Zeynelâbidîn, Cafer, Kazım, Kasım, Ali Rıza, Ali Ekber, Ali Asker, Fatma, Zeynep, Zehra, Rukiye, Kübra, Betül, Büşra gibi On Dört Masum veya On İki İmam'ın isimleri öncelikli olarak tercih edilmektedirler.³⁶

Çocuğun ilk dişi çıktığında *diş hediği* yapılır. Buğday, nohut ve kuru börülce gibi bakliyat ürünlerinin kaynatılmasıyla yapılan diş hediği, hem eve gelen konuklara ikram edilir hem de komşulara gönderilir. Çocuğun saçını ilk kesildiğinde tartılarak ağırlığına altının bedeli ihtiyaç sahiplerine verilir. Kesilen bu ilk saç anne tarafından bir kumaşa sarılarak saklanır. Şayet çöpe ya da herhangi yere atılırsa bu saç hayvanların alıp götürüleceğine ve ilerleyen yıllarda çocuğun kel kalacağına inanılır.³⁷

3. Evlilikle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

İnsanların belli bir olgunluğa erişmelerinin ardından hayatlarını beraber sürdürmek ve nesillerini devam ettirmek amacıyla kuracağı ilişkinin başlangıç noktası evliliğdir. Bu denli öneme sahip olan evliliğin huzurlu ve mutlu şekilde sürdürülebilmesi, yapılacak evlilik neticesinde vatanına ve milletine hayırlı evlatlar yetiştirebilmek insanların en büyük arzularındandır. İşte bu arzuları gerçekleştirilebilmek için birtakım inanışlar ve bunlara bağlı pratikler geliştirilmiştir.

3.1. Evlilik Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Evlilik fikri, yaşı gelen gençlerin kendi talepleri ya da ailelerinin teşvikleri ile ortaya çıkar. Şayet gencin gönlünde biri varsa o kişi, yoksa ailenin araştırmaları neticesinde evlatlarına ve kendilerine yakıştırdıkları bir gelin adayının bulunmasıyla evlilik öncesi faaliyetler başlamış olur. Evlilikle ilgili işlemlerin belli bir zamanı olmamakla birlikte bazı dönemlerde, evliliğinde dahil olduğu eğlence tarzı birçok merasimden uzak durulması gerekmez. Örneğin kız isteme, nişan, düğün gibi merasimlerin hiçbiri Muharrem ayının on gün öncesinden başlayıp Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Aşure Gününden (Muharrem 10) kırk gün sonrasına kadar yapılamaz. Buna aykırı davranan kimselerin işlerinin yolunda gitmeyeceğine ve kurdukları yuvanın dağılacağına inanılmaktadır.³⁸

Evlilik yoluna çıkan gençler ve aileleri düğün yapabilmek için belli birtakım aşamalardan geçmek zorundadırlar. Bu aşamaları kız arama, kız görme ya da beğenme, elçi gitme, söz kesme, nişan, kına ve düğün şeklinde sıralayabiliriz. Bu aşamaların her biri kendi içerisinde bazı kuralları ve pratikleri de beraberinde getirmektedir. Bunları ayrı ayrı ifade edilmesi önemlidir.

Evlenilecek olan kişide aranılan özellikler kişiden kişiye değişiklik gösterse de birtakım genel beklentiler vardır. Öncelikle gelin adayının helal süt emmiş diye nitelenen bir aileye mensup olması, fiziğinin düzgün olması yani yüzünde ve bedeninde herhangi bir kusuru olmaması, hamarat olması, ailesine bağlı ve gözü dışarıda olmaması, namazında abdestinde olması, büyüklerine ve akrabalarına karşı tatlı dilli güler yüzlü olması gibi nitelikler aranmaktadır. Damat adayında da yakışıklı, meslek sahibi, sadakatli, inançlı, sıcakkanlı olması gibi benzer özellikler

³⁵ K1-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K12-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K11, K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

³⁶ K13-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K11, K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

³⁷ K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K2, K3-KRS, Mülakat, 10.07.2023.

³⁸ K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023;

aranmaktadır. Tüm bunlar bir tarafa eş seçiminde aranan ilk şartlardan biri gelin ya da damat adayının mezhebidir. Başka bir dine mensup olan kişiye zaten sıcak bakmayan aileler, Ca'ferî olmayan birisine karşı da mesafeli yaklaşmaktadırlar. Sünnî biriyle evlenin ve ailesinin sadece kendilerinin değil yedi sülalelerinin de cehennemde azap çekecekleri inancından dolayı geçmişte kesinlikle izin verilmeyen bu türden evliliklere olan karşı duruş günümüzde etkisini azaltmıştır. Bu kriterleri sağlayanların geçmeleri gereken diğer bir aşama da karşı tarafın (gelin ya da damat adayı) rızasını almaktır. *Rızalık* öncesi özellikle kızlar birtakım yöntemlere başvurarak kısmetlerindeki kişiyi ya da sevdikleriyle kavuşup kavuşamayacaklarını anlamaya çalışırlar.³⁹

Kısmetinde olan kişiyi belirlemek için başvuru yöntemler yukarıdaki kriterlere göre daha farklı ve renklidir. Örneğin genç kızlar *tuzlu kuka* adını verdiklerini çok tuzlu bir poğaçaya yapar ve gece yatmadan *tuzlu kukanın* bir kısmını yer, kalan kısmını da yastıklarının altına koyarlar. Daha sonra çay veya su gibi sıvı türünden hiçbir şeyi içmeden yatarlar. O gecede rüyalarında birini görürlerse evlenecekleri kimsenin o olduğuna inanırlar. Sabah kalkıldığında hiçbir şey yapmadan ve kimseyle konuşmadan yastığın altındaki tuzlu kuka parçası alınıp yüksekçe bir yere konur ve bir hayvanın onu yemesi beklenir. Bu hayvanın türüne göre evleneceği kişinin karakterini anlama çalışır. Örneğin köpek yerse kısmetindeki kişinin kötü huylu, kuş yerse iyi huylu biri olacağına inanılır. Gelen hayvanın (özellikle de kuşların) tuzlu kukayı alıp götürmesi durumunda kendisinin de o tarafa doğru gelin gideceği varsayılır.⁴⁰

Kızlarda kısmeti belirleme yöntemlerinden biri de *iğne atmadır*. Genellikle Nevruz akşamları yapılan bu uygulamada bekar kızlar bir araya toplanır ve içlerinden kısmet bekleyenler daha önce kullanılmamış iki dikiş iğnesi alırlar. Deliklerinden pamuk geçirdikleri bu iğneleri içi su dolu olan ve elleriyle suyunu karıştırdıkları kaplara kızlardan her biri sırayla bırakırlar. Şayet su durgunlaştığında iğneler birbirinin yanında kalmışsa sevdikleriyle kavuşacaklarını, iğneler ayrı yerlerde durmuşsa kavuşamayacaklarını düşünürler.⁴¹

Nevruz akşamları yapılan diğer bir uygulamada *kulak asma*'dır. Bir muradı olan ya da sevdiği kişiyle kavuşup kavuşamayacağını merak eden kızlar içlerinden bir dilek tutarak komşularının evlerini kapı ve pencerelerinden gizlice dinlerler. Şayet o evde hayırlı ve güzel konulardan bahsediliyorsa dileğinin gerçekleşeceğine aksi takdirde gerçekleşmeyeceğine inanılır.⁴²

Elçi gitme işlemi kız istemenin resmiyete dökülmesinin ilk aşamasıdır. Erkek tarafının genellikle bayanlarından birinden seçilen elçi, kızın annesi ya da yakın akrabalarından birini durumdan ve niyetlerinden haberdar eder. Elçi gitmesindeki amaç hem karşı tarafı haberdar etmek hem de gelin adayını yakından görmek ve ailesiyle tanışmak için ön hazırlıktır.⁴³

Kız isteme ve söz kesme (*heyesini alma*) işi o güne kadar yapılan araştırmaların bir nevi sağlamasıdır. Kız tarafı elçiden gelen haber sonrasında gerekli araştırmaları yapar ve damat adayının münasip olduğuna dair bir kanıya varırsa bu misafirlik teklifini kabul eder. Daha hayırlı olacağı düşüncesiyle özellikle cuma akşamının seçildiği bu misafirliğe erkek tarafının aile bireyleri ve onların aile büyüklerinden biri refakatinde gidilir. Kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oturduğu bu misafirlikte kısa bir hâl hatır sohbetinden sonra asıl konuya gelinir. Erkek tarafının aile büyüğü elçi vasıtası ile ilettikleri niyetlerini bir defa da kendisi tekrarlar ve "Allah'ın emri peygamberin kavli ile" kızı ister. Kız tarafının aile büyüğü kızın da rızasını sorduktan sonra (şayet yanıtı olumlu ise) "haklarında hayırlısı" diyerek ya bu evliliğe onay verir ve akabinde söz kesilir (*heyesi alınır*) ya da başka bir gün kendilerini tekrar misafir etmek istediğini beyan eder. Burada

³⁹ K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁴⁰ K5, K6-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁴¹ K11-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K6-KRS, Mülakat, 12.07.2023.

⁴² K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

⁴³ K9-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

net bir cevap verilmemiş olsa bile yeniden davet etmekteki amaç anlaşılmalıdır. Artık bir daha ki misafirlik, söz kesmek ve yüzük takmak içindir.⁴⁴

Kız isteme esnasında kararlaştırılan gün geldiğinde aile, yanlarına yakın akrabalarını ve yaşadıkları yerdeki molla/ahundu alarak kız evine tekrar gider. İlk oturma esnasında erkek tarafının getirdiği kolonya ve tatlı gibi hediyeler ikram edilir. Daha sonra kız tarafı isteklerini açıklar. *Başlık ve süt hakkı* denen bu taleplere geçmişte çok sık rastlanırken günümüzde başlık olayı azalmasına rağmen, annenin kız üzerindeki emeği olarak kabul edilen süt hakkı ise halen devam etmektedir. Alınacak ve verileceklerin molla/ahund huzurunda konuşulup anlaşılmasının ardından söz yüzüklerinin takılmasına ve nişan merasimine geçilir.⁴⁵

Nişan ve dini nikah (kebin) düğüne göre daha sade bir merasimdir. Sadece iki tarafın ailesi ve yakın akrabalarının katılımıyla gerçekleştirilir. Kısa bir sohbetin ardından molla/ahund tarafından gençlerin dini nikahları kıyılır. Bu olaya yörede *kebin* adı da verilmektedir. Kebin'den sonra molla/ahund'un Talak sûresinden ayetler okuyarak gençlere yüzüklerini takmasıyla *söz kesilmiş* ve artık gençler *nişanlanmış* olurlar. Kız tarafının hazırladığı *kebin çöreği* ve erkek tarafının getirdiği yiyeceklerin evdekilere ikram edilmesinden sonra getirilen hediyeler takdim edilir. Gelin adayına da *boy görmesi* denen ziynet eşyaları takılır. Bu esnada molla/ahund'un huzurunda düğün zamanına kadar erkek tarafının kız tarafına vereceği hediyeler belirlenerek kâğıda yazılıp taraflara verilir. Bu geleneğe de *kesmet* denir.⁴⁶

Nişandan düğüne kadarki süreç dini bayramlara denk gelirse kız tarafına bazı hediyeler gönderilir. Örneğin Kurban Bayramı'na denk gelirse süslenmiş bir koç, üzerinde kıza alınan kıyafet, ziynet eşyası gibi hediyelerle birlikte arife günü kız evine götürülür. Ramazan Bayramı'na denk gelirse kıza kıyafet ve çeşitli hediyeler gönderilir. Nevruz Bayramı'na denk geldiğinde ise kırmızı kumaşla süslenmiş bir tepsinin içine meyve, şeker, kuru yemiş, kumaş, altın ve semeni otu konularak kız evine gidilir. Bu uygulamaya *pay alma* denir.⁴⁷

Bazen bu hediyeleşmeler sebebiyle bazen de ailelerin ya da gençlerin anlaşamamaları sebebiyle taraflar arasında anlaşmazlık çıkar. Şayet araya giren kimseler sorunu çözemezse yol yakınken bu iş bitsin diye nişan bozulur. Nişan atma işine *gerilenmek* denir.⁴⁸

Düğün ile nişan arasındaki sürenin uzun olmaması makbul karşılanır. Bu sebeple nişandan sonra düğün için gerekli olan tüm hazırlıklar hızla tamamlanmaya çalışılır. Düğün gününden birkaç gün önce erkek tarafı alışverişe çıkarak kızın ailesi ile yakın akrabalarına kıyafet, gelin adayına ise kıyafet ve ziynet eşyası alırlar. Bunlara ek olarak nişanda molla/ahund huzurunda kararlaştırılan şeylerden tamamlanmayan varsa o eksikler giderilir. Evlenecek çifte gerekli olan eşyaların alınmasının ardından sıra bunların sergilenmesine ve eşe dosta görücüye çıkarılmasına gelmiştir.⁴⁹

Çeyiz serme ve görücüye çıkarma işlemi düğüne kısa bir süre kala tamamlanır. Çiftin düğünden sonra oturacakları evde açılan bu sergiye gelen misafirler ya gönüllerinden kopan bir hediyeyi ya da daha önce kararlaştırılan ve çeyizin eksik olan bir eşyasını getirirler.⁵⁰

Düğüne davet her iki tarafın eş dost, akraba ve komşularına düğünün zamanını ve yerinin bildirilmesi şeklindedir. Bunun çeşitli yöntemleri vardır. Örneğin davet edilecek kişinin evinin kapısı çalınarak ona elma verilerek, köy ya da mahalle camisinden anons yaptırılarak, çalgıcı tutup onları kapı kapı dolaştırarak insanlar düğüne davet edilir. Bu esnada eğer o civarda ya da davet edilecek kimseler arasında cenazesi olan ya da cenazenin üzerinden henüz kırk gün

⁴⁴ K1-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K12-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K13, K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.

⁴⁵ K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9, K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁴⁶ K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.

⁴⁷ K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K2-KRS, Mülakat, 10.07.2023.

⁴⁸ K4-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K7-KRS, Mülakat, 12.07.2023.

⁴⁹ K2, K3-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K3-KRS, Mülakat, 06.07.2023.

⁵⁰ K7-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.

geçmemiş olan birileri varsa düğün sahipleri onlara bizzat giderek düğün yapmak için izin isterler. Onların rızasını aldıktan sonra diğer insanları düğüne davet işlemi başlatılır.⁵¹

Kına merasimi düğün arifesinde yapılmaktadır. Kınanın yapılacağı akşamın gündüzünde kız tarafı ve erkek tarafının bayanlarından bir grup alışverişe çıkarlar. *Parça kesmek* denilen bu alışverişte gelin adayına ve yakın akrabalarına çeşitli hediyeler alınır. Söz kesme esnasında kararlaştırılan takı ve eşyalardan eksik olanları tamamlanır. Kına merasimi için dışarıda bu hazırlıklar yapılırken erkek ve kız evin de de akşamki merasim için yemek hazırlıkları yapılmaktadır. Özellikle kız tarafının akrabaları, dostları ve komşuları tarafından pilav, et, *şorfa/bozbaş* adlı etli sulu yemek ve yoğurt çorbasından oluşan geleneksel yemeklere ek olarak nişan günü yapılan kebin çöreğinden hazırlanır.⁵²

Kına merasiminin gündüzünde misafirlere hazırlanan yemekler ikram edilir. Erkek tarafının hazırlamış olduğu ve içinde küçük keselere konmuş şekilde kına, mum, çerez, şeker olan tepsi konuklara ikram edilmek üzere kız evine gönderilir. Gelen kına kadınlar tarafından yoğrulduktan sonra tepsilere konur ve orada bulunan gençlere verilerek merasimin yapılacağı yere gönderilir. Bu esnada kız tarafından biri getirdiği tavuğu merasim alanının ortasında oturan gelin ve damadın yanına getirerek havaya kaldırarak damattan bahşiş almaya çalışır. Buna *tavuk bastırma* denir. Ardından kına yakılmaya başlanır. İlk kına kaynanası tarafından gelinin eline yakılır. Şayet gelin elini yumruk yapar ve açmazsa avucuna bir altın yerleştirilerek ikna edilmeye çalışılır. Aynı işlem damada da yapılır ve şayet o da avucunu açmazsa kızın annesi de ona altın hediye eder. Kız evindeki kına merasiminden sonra damadın kendi evine gelmesiyle burada da erkekler arasında *beybaşı* denen bir eğlence başlar. *Yüzük kimde, çavuş başı* gibi oyunların ardından eğlence sona erer.⁵³

Düğün merasimi ailenin sosyal ve ekonomik durumuna göre farklılık göstermektedir. Yörede düğünler davullu zurnalı olabildiği gibi mevlit ve ilahi okunması şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Gelin, babası ya da abisi tarafından beline kırmızı bir kuşağın üç kere dolandırıldıktan sonra bağlanmasının ardından mollaların/ahundların duaları eşliğinde baba evinden çıkarılır. Bu esnada çevredeki insanlar ellerindeki kap kaçakları birbirine çarparak ses çıkartırlar. Bundaki amaç kötü ruhları oradan uzak tutmaktır. Gelin evden çıkarken erkek kardeşi tarafından yolu tutulur. Damat ya da damadın babası ona para veya bir hediye vererek yolu açar. Gelinle damat evin iç kapısından çıkarken sağdıç ve soldıç ellerindeki lamba ya da ışıldaklar ile yollarına ışık tutarlar. Evin dış kapısına ulaşıldığında geride kalanlar tarafından, bundan sonraki hayatı aydınlık ve ferah olsun diye arkasından ayna tutulur. Kapıdan çıkarken, yeni hayatı bereketli olsun diye üzerine su serpilir. Gelin ata ya da arabaya bindiğinde sağdıç ve soldıç tarafından etrafa şeker saçılır.⁵⁴

Gelinin baba evinden ayrılmasından sonra damat evindeki hareketlilik daha da artar. Evin çatısına ya da damına bayrak asılır. Düğün konvoyu eve ulaştığında gelini attan ya da arabadan kayınbabası indirir. Gelinle gelen bayanlardan biri *beyağacı* adı verilen ve önceden hazırlanmış olan bir dal parçasını hayır dileklerinde bulunarak damada verir. Bu dalın üzerinde şeker, meyve, nazar boncuğu, para gibi hediyeler asılıdır. Gelinin ayağının dibinde kurban kesilerek gelinin ve damadın alınına damadın babası tarafından sürülür. Bu esnada damat ile sağdıç ve soldıç dama çıkarak aşağıda bekleyen misafirlerin üzerlerine şeker atarlar. Gelin yeni evinin kapısına geldiğinde önüne bir tabak konur ve bunu bir defa da vurarak kırması beklenir. Şayet tek seferde başarabilirse bu onun güçlü bir eş ve ana olacağının alameti sayılır.⁵⁵

Gelinin hayırlı evlatlar sahibi olması için başından aşağı elma, şeker ve kuruyemiş saçıldıktan sonra kucağına bir çocuk oturtulur. Kapının önüne yedi tane lavaş ekmek, onun

⁵¹ K10-IĞDR, Mülakat, 21.07.2023; K10-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁵² K4-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁵³ K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁵⁴ K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K13, K14-KRS, Mülakat, 27.07.2023.

⁵⁵ K6-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K3-KRS, Mülakat, 10.07.2023.

üzerine de yedi kesme şeker konulur. Bu ekmeklerin bir parçası ve şekerlerden biri gelin ile kaynanasına yedirilir. Böylece iyi anlaşmaları, birbirlerine karşı tatlı dilli olmaları ve evin bereketli olması amaçlanır. Ekmeğin ve şekerin geri kalanı orada bekleyen genç kızlara doğru saçılır. Bu vakitten sonra devreye kaynana girer. Evin kapısında bekleyen kaynana hediyesini verdikten sonra gelinine kimsenin nazarı değmesin diye üzerinde üzerlik otu yakar. Evin kapısına çakması için gelinin eline bir çivi ve çekiç verir. Gelin çiviye ne kadar sağlam çakarsa evliliğinde o kadar sağlam olacağına inanılmaktadır. Bu uygulamadan sonra yeni çift dualar ve salavatlarda eşliğinde evlerine girerler.⁵⁶

3.2. Evlilik Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Düğünün ertesi günü sadece kadınların katıldığı ve geline para, altın, çeşitli ev eşyası gibi hediyelerin takdim edildiği duvak denen bir takı merasimi düzenlenir. Düğünden üç gün sonra ana babasının elini öpmesi için erkek tarafı gelinle şirinlik denen hediyelerle kızın baba evine giderler. Bu misafirlikte kızın birkaç gün orada kalmasına müsaade edilir. Fakat baba evinde uzun süre kalmaması için yörede on günden fazla kalan kızın babasının giderken ona bir inek hediye etmesi gibi caydırıcı bir uygulama geliştirilmiştir.

4. Ölümle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ölüm, hayatın kaçınılmaz sonu olarak kabul edilen bir gerçeklik olsa da ismi dahi insanlara hep soğuk ve ürkütücü gelmiştir. Ölüm, birey ve toplum hayatına ilişkin önemli heyecansal gerilim durumlarından birisidir. Yöre insanı vuku buluş şekline ölümü iki kısma ayırmıştır. Bunlar, birdenbire beklenmedik şekilde gerçekleşen ölüm ve hastalık gibi belli bir sebebe bağlı olarak beklenen yani ele avuca düşerek ölüm şeklindedir.

4.1. Ölüm Öncesiyle Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Ölümün alameti sayılan birtakım inanışlar vardır. Bunlar vuku bulduğu vakit o evden ya da yöreden bir cenaze çıkacağı düşünüldüğünden dolayı bu tür olaylar uğursuz olarak da nitelendirilmektedirler. Bunlara dair birkaç örnek verecek olursak: Bazı hayvanlar ve onların belli birtakım davranışları doğrudan ölümü çağırılmaktadır. Örneğin bir evin çatısında baykuş öterse, vakitsiz öten horozun başı kesilmezse, kargalar bir evin üzerinde dönüp durularsa ve köpekler bir eve doğru sürekli ulurlarsa hayvanların bu davranışları o evden bir cenaze çıkacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölüme dair diğer bir işaret de rüyalaradır. Şayet rüyada birinin dışının çekildiği görülürse, ölen birisi rüyalarda görülüyor ve sürekli yanına birini çağırıyorsa, rüyada evin çıktığı görülürse bunlar da o kişi ya da ailesinden birinin öleceğinin alametleri olarak kabul edilir. Bu tür farazi inanışlardan başka bir de kişinin fiziksel ve sağlık durumuna bakılarak da yapılan tahminler vardır. Mesela kişinin gözünün feri sönmüşse, bakışları tek noktaya sabitlenmişse, etrafında bekleyenlere sessizce ve uzun uzun bakıyorsa, hastalığında kendinden geçip ölmüş akrabalarıyla konuşmaya başlamışsa, gözlerine perde inmiş ve etrafındakileri dahi tanımaz hale gelmişse bu haller de ölümün yaklaştığına yorumlanır. Tüm bunlara ek olarak bir evde çocuk sebepsiz yere sürekli ağlıyorsa o evden, ölen birine dokunulduğunda eti yumuşaksa da onun akrabalarından birinin öleceğine inanılır.⁵⁷

Ölümün yaklaştığı hissedildiğinde ailesi ve akrabalarının yapmaları gereken bazı şeyler vardır. Şayet kişi ağır hastaysa ve artık yaşamından ümit kesilmişse öncelikle molla/ahund çağırılarak başında sürekli Kur'an-ı Kerim okutulur, yanındakiler sürekli kelime-i şehadet ve kelime-i tevhit getirerek ona telkinde bulunurlar. Ağzı ve dudakları yaşarsın diye yudum yudum

⁵⁶ K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K4, K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

⁵⁷ K1, K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

su verilir ya da pamuk ıslatılıp dudağına sürülür, uzakta olup da göremediği kimseyi temsilen üzerine üç taş ya da o kişinin resmi bırakılır.⁵⁸

Ölüm anındaki durumu o kişinin ahiretteki akıbeti hakkında da ipuçları vermektedir. Örneğin ölüm döşeğinde olan kimse kolay şekilde canı vermişse ve yüzünde mutlu bir ifade kalmışsa cennetlik olduğu, son nefesini zor vermiş ve yüzünde acı ya da mutsuz bir ifade kalmışsa onun cehennemlik olduğu düşünülür. Şayet gözleri açık şekilde ölmüşse bu dünyada muradının kaldığı ya da görmeyi çok istediği birini göremeden öldüğü varsayılır.⁵⁹

4.2. Ölüm Sonrasıyla Alakalı İnanış ve Uygulamalar

Son nefesin verilmesi ile ölüm vuku bulmuş olur. Ca'ferilerden bir kısmı bu anı *cenaze düştü* şeklinde de ifade etmektedirler.⁶⁰ Mevtanın gözleri açıksa kapatılır. Onun gözünün açık kalması ölümlük birinin hasretini çekerek öldüğü şeklinde yorumlanır. Çenesi kafasına, ayak baş parmakları da birbirine bez ile bağlandıktan sonra kolları bedeninin yan taraflarına yerleştirilir. Kerbela'dan getirilmiş toprakla hazırlanan kına, ölünün avuç içlerine, ayak parmaklarının uçlarına, kaşlarına ve bazen erkeklerin sakallarına yakılır.⁶¹

Ölünün yıkanması, kefenlenmesi işlemleri ve cenaze namazının kılınması bekletilmeden yapılır. Yukarıda ifade edilen hazırlıkların ardından cenazenin yıkanması işlemine geçilir. *Messi meyyit* adı da verilen yıkama merasimi için büyük kazanlarla su ısıtılır ve içine az miktarda sidir yaprağı ya da kâfur ağacı parçası atılır. Bu merasim için önceden hazırlanan ve etrafı otlarla döşenen uzun bir tahtaya ya da mermere cenaze yatırılır. Etrafa ot serilmesinin sebebi ölüyü yıkayan kimsenin üzerine yıkama suyunun sıçramasını engellemektir. Cenazenin yıkanması tamamlandıktan sonra yakın akrabaları *son suyu* dökerler. Yıkama işleminin ardından sırada ölünün kefenlenmesi vardır. Kefenin hazırlanmasında bıçak ya da makas türü aletin kullanılması pek tercih edilmeyip onların yerine bezin elle koparılması daha makbul sayılmaktadır. *Ahretlik gömleği* adı da verilen kefenlemenin sonunda ölünün her iki koltuğunun altına da genellikle ince söğüt dalları konulur. *Halet* adı verilen bu uygulamanın amacı cennet ağacı olarak kabul edilen söğütün dalları sayesinde sırat köprüsünden rahatça geçileceğine olan inançtır. Buna benzer bir diğer uygulama da *hunut*'tur. Bunda da ölünün başı, avuç içleri, dizleri ve ayaklarından oluşan yedi uzvuna kâfur yaprağı sürüldüğünde o kişinin cennet kokusuna bürüneceğine ve cehennem azabından korunacağına inanılmaktadır. Cenazenin yıkandığı yerin ışıkları üç gün boyunca söndürülmez.⁶²

Yıkama ve kefenleme işlemlerinin tamamlanmasının ardından cenaze namazı kılınır. Beş tekbirle kılınan bu namaz ölen kimse için dua hükümde kabul edildiğinden dolayı namazı eda etmek isteyen kimsenin abdestli olması şart görülmemektedir (gusül abdestli olması yeterlidir). Kadınlarında kılabilirdiği bu namazda kadın ve erkekler ayrı ayrı saf tutarlar. Namazdan sonra mezarlığa ya da ölünün defnedileceği yere doğru topluca hareket edilir. Bu esnada böylesi elim bir olay geride kalanlardan uzak olsun diye geçilen yollara taş atılır.⁶³

Defin merasimini gerçekleştirmek için birkaç kişi önceden mezarlığa giderek mezar yerini hazırlarlar. Sadece ölen kişi için yer kazılır. Yedek mezar açılırsa başka birinin daha öleceğine inanılır. Ölen kimse erkekse göbek hizasında, kadınsa göğüs hizasında toprak kazılarak mezar hazırlanır. Mezarın iki ucuna da taş yerleştirir. Bunlardan baş kısmında olan ölümü, ayak

⁵⁸ K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁵⁹ K7, K8-IĞDR, Mülakat, 08.07.2023; K4-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

⁶⁰ Ali Albayrak, "Türkiye Ca'ferilerinin Ölüm Adet ve Uygulamalarında Ortaasya Türk Kültürünün Etkileri: Bir Mukayese Örneği", *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2016), 90; Ali Albayrak, "Keçiören Ca'ferilerinde Ölüm Adetleri ve Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (30 Aralık 2006), 87.

⁶¹ K14-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K12-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁶² K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁶³ K2-IĞDR, Mülakat, 06.07.2023; K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023.

kısımında olansa hayatı simgelemektedir. Ölü en yakınları tarafından kabire yerleştirilmeden önce molla/ahund dua etmeye başlar ve elini ölünün omuzlarına koyarak onu sallar. *Telkin/ Talkın verme* denen bu uygulamanın ardından ölü sağ omzunun üzerine yatırılır ve yüzü kibleye döndürülür. Daha sonra kefenin baş ve ayak kısımlarının bağı çözülerek mezardan çıkılıp toprak atılmaya başlanır. Toprak atarken kürek elden ele verilmeyip yere bırakılır diğer kişi küreği oradan alır. Toprağı atan kişiler işleri bitince avuç içlerini toprağa koyarak 7 defa Fatiha Suresini okurlar. Molla/ahundların duaları eşliğinde mezarın üstü kapatıldıktan sonra cemaat halinde Fatiha Suresi tekrar okunur ve topluca cenaze evine gidilir. Cemaat oradan ayrılırken geride birkaç kişi bırakılır. Onlar hem vahşi hayvanlar ölen kimsenin kokusunu alıp da mezara ya da ölünün bedenine zarar vermesinler diye hem de ölen kişi yalnız kaldığını düşünüp korkmasın ve ilk gecesini rahat geçirsin diye o gece boyunca mezarın başında ateş yakarlar.⁶⁴

Taziye ve yas için molla/ahund önderliğinde topluca cenaze evine gidilir. Onlar gelmeden önce ölünün çıktığı evde akraba ve komşu kadınlar tarafından temizlik yapılır. Evin önüne *yas çadırı* kurularak gelenlere *ehsan* denen ikramlarda bulunulur.⁶⁵ Üç veya yedi gün boyunca devam eden ve genellikle imece usulü hazırlanan yemeklerin ikram edildiği bu uygulama neticesinde ölüye sevap yazılacağına inanılmaktadır. Taziye için buraya gelen herkes içeri girdiğinde Fatiha Suresi okunur. Akşam namazından sonra ölen kimsenin ilk gecesini huzurlu geçirebilmesi ve sorgusunun kolay olması için cemaat olarak iki rekatlık *vahşet namazı* kılınır. Yine ilk akşam *gariban helvası* denen helva kavru olarak gelenlere ve komşulara *ehsan* olarak dağıtılır.⁶⁶

Ölümün birinci, üçüncü, yedinci ve kırkıncı günleri cenaze sahipleri için ayrı öneme sahiptir. Genellikle ölenin en yakınları için kırk gün olarak kabul edilen yas/matem süresince birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin bahsi geçen bu günlerde genel olarak ölen kimsenin hayrına *ehsan* dağıtılır, Kur'ân-ı Kerîm ve mersiye okunur, kabir ziyareti gerçekleştirilir. Kırkıncı gün sonuna kadar cenaze sahipleri yeni ve renkli kıyafetler giymezler, kadınlar kıyafetlerini ters giyerler, erkekler sakal tıraşı olmazlar, evin dışında bir yere siyah bayrak asılır, hiçbir eğlence düzenlenemez ve başkalarının düzenlediklerine de katılmaz, televizyon ve benzeri aletler açılmaz. Bu esnada taziye için gelenler cenaze sahiplerine gelen konuklara ikram etmesi için yiyecek getirir ya da maddi yardımda bulunurlar. Kırkıncı gün sonunda yakın akrabalarından büyük biri gelerek evde Kur'ân okur ve ardından ev halkından müsaade isteyip televizyonu açarak matemi sona erdirir.⁶⁷

Kabir ziyaretleri için belli bir zaman dilimi olmamakla birlikte yukarı da ifade edildiği gibi ölümün 3. 7. 40. günleri ve yıldönümleri özel bir anlam taşımaktadır. Bugünlerde, ölen kişinin ailesi ve yakın akrabaları mezara gittiklerinde ilk olarak yerden bir taş alır ve ölüyü geldiklerinden haberdar etmek amacıyla mezar taşına üç kere hafifçe vururlar. Ardından ya kendileri Kur'ân-ı Kerîm okurlar ya da kendileri okuma bilmiyorlarsa yanlarında getirdikleri kimselere okuturlar. Şayet mezar başında Kur'ân okunmazsa ise ölen kimsenin o gece üzgün bir şekilde rüyalarına gireceğine inanırlar. Kabir artık ölen kimsenin evi olarak kabul edildiğinden dolayı çiçeklerle süslenir ve etrafı temizlenir. Beraberlerinde getirdikleri kolonya ve yiyecekleri ölünün hayrına olsun diye orada bulunanlara ikram ederler.⁶⁸

Bu dönemler dışında yöredeki Ca'ferilerin kabir ziyareti için çok önemli olan bir zaman dilimi daha vardır ki bu da *Nevruz* yani 21 Mart dönemidir. Genellikle Nevruz'un bir hafta öncesinde başlayan ve *ölü bayramı*, *mezar üstü* veya *kabir üstü* adlarıyla anılan kabir ziyaretleridir. Daha çok salı ve perşembe günleri yapılan bu ziyaretlerde mezarlık girişinde,

⁶⁴ K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K5-KRS, Mülakat, 11.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁶⁵ Nurcan Çalışkan- Cihan Atas, "'Türkiye'de Ca'ferî olmak' | Hz. Hüseyin, Kerbelâ ve Aşurâ: 1383 Yıldır Dinmeyen Matem", *Türkiye'de Ca'ferî Olmak* (01 Kasım 2022).

⁶⁶ K13-IĞDR, Mülakat, 22.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

⁶⁷ K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

⁶⁸ K14, K15-IĞDR, Mülakat, 23.07.2023; K9-KRS, Mülakat, 25.07.2023.

molla/ahundların önderliğinde topluca dua edilir. Bundaki amaç sahipsiz mezarlarda yatanlar var ise onları da sevindirmektir. Duanın ardından oradaki ölülerin isimleri tek tek anılarak onlar için rahmet dilenir. Daha sonra herkes kendi yakının kabrinin başına giderek Kur'ân okur, mezarlığı temizleyip çiçekleri suladıktan sonra hazırladığı ikramları oradakiler dağıtır. Şayet bir kişi o yılın Nevruz'unu görmeden vefat etmiş ise böylesi kişilerin ilk Nevruz'una *kara bayram* denmektedir. Kara bayramda da diğer zamanlarda kabir ziyaretlerinde yapılan uygulamalar tekrarlanmaktadır.⁶⁹

Sonuç

Çeşitli dinî ve sosyal meselelerden dolayı Müslümanlar çeşitli fırkalara bölünmüşlerdir. Bu ayrılıkların iki büyük örneği Ehl-i Sünnet ve Şîa'dır. Hilafetin Hz. Ali ve onun soyundan gelen İmamların hakkı olduğunu iddia eden Şîa'nın en önemli kollarından biri İmâmiyye ve İsnâaşeriyye isimleriyle de anılan Ca'ferîlerdir. Ülkemiz de yaklaşık 1,5 ile 3 milyon arası bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Ca'ferîlerin büyük çoğunluğunu geçmişte Azerbaycan'dan Anadolu'ya yerleşmiş Azerbaycan Türkü vatandaşlarımız oluşturmaktadırlar. Ca'ferîler, Orta Aras Havzasının iki güzide yerleşim yeri olan Iğdır ve Kars yörelerindeki nüfusun önemli bir kısmını meydana getirmektedirler.

İnsan hayatının dönüm noktaları olarak ifade edebileceğimiz geçiş dönemleri ile bunlara dair inanış ve uygulamalar yöre insanı içinde çok özel bir anlam taşımaktadırlar. Bir dönemden diğerine geçişi kolaylaştıracağı ve hayatın geri kalan kısmını olumsuzluklardan arındırıp daha cazip hale getireceği düşünülen bazı ritüeller sözlü kültür sayesinde günümüze kadar gelmiştir. Özellikle doğum, evlilik ve ölüm şeklinde ifade edebileceğimiz bu üç döneme dair birçok inanış ve uygulama yöre insanların hayatlarında önemli bir yer tutmakta ve hassasiyetle tatbik edilmektedir.

Iğdır ve Kars yöresi Ca'ferîlerinde doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın geçiş dönemlerinde etnik olarak Türk, dinî olarak İslam kültürünün izleri yoğun şekilde görülmüştür. Doğacak bebeğin sağlıklı ve mutlu bir hayat sürmesi mübarek kabul edilen kişilerin mezarlarından ya da o civardaki cisimlerden medet umulması, sağlıklı olması için şifa amacıyla tabiata başvurulması, çocuğa konulacak ismin onun kaderini de belirleyeceğine inanılması, doğum sonrasında bebeği ve anneyi ruhani varlıkların şerrinden korumak için dini ve örfi birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesini bu durumun doğum hadisesindeki örnekleri olarak verebiliriz. Benzer şekilde evlilik merasimi için tespit edilecek zamanın belirlenmesinden eş olarak seçilecek kişide aranacak özelliklere, düğün merasiminde yapılan eğlencelerden gelinin baba evinden çıkarılışına, evliliğin bereketli ve huzurlu olması için gerçekleştirilen uygulamalardan eşlerin birbirlerine karşı vazifelerine kadar tüm inanış ve uygulamalarda da bu izlere rastlanılmaktadır. Geçiş dönemlerinin ve hayatın son evresi olarak kabul edilen ölüme dair de ecel vaktinin yaklaştığının emareleri, son nefesi verirken yaşananların öldükten sonrasının ipuçlarını verdiği, geride kalanların son vazife olarak neler yapmaları gerektiği, defin işlemi ve sonrasında dikkat edilmesi gerekli hususlar, cenaze evinde belirli dönemlerde yapılması gerekli merasimlerdeki benzer ya da ortak yanlar oldukça dikkat çekicidir.

Iğdır ve Kars yörelerinde yaşayan Ca'ferî vatandaşlarımızın hayatın farklı dönemlerine dair inanış ve uygulamalarından yola çıkarak yapmış olduğumuz bu çalışma bize göstermektedir ki; yaşanan bölge ya da benimsenen inanç şekli birtakım farklılıklar arz etmekteyse de kadim bir maziye sahip olan Anadolu'da hakim olan hoşgörü iklimi tüm coğrafyada etkisini hissettirmektedir. Türkiye'nin en doğusundaki bu iki yörede yaşayan Ca'ferî inancına mensup insanlarımızın doğumdan ölüme kadarki hayatın her anına dair inanış ve uygulamaları Anadolu

⁶⁹ K4, K5-IĞDR, Mülakat, 07.07.2023; K11-KRS, Mülakat, 26.07.2023.

coğrafyasının farklı birçok bölgesindeki Sünnî ve Alevî gibi birçok İslâmî inanç gruplarıyla da büyük benzerlikler göstermektedir.

Katkı Oranı

1. Yazar: % 100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Etik onay, Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 28.04.2021 tarihli ve 38 numaralıdır.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

Ethical approval was approved by Kayseri University Ethics Committee and dated 28.04.2021 and numbered 38.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

Kaynakça

- Akkaya, Ümit Harun. *Büyük Din ve Toplum*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Albayrak, Ali. “Keçiören Ca’ferilerinde Ölüm Adetleri ve Uygulamaları”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (30 Aralık 2006), 85-93.
- Albayrak, Ali. “Türkiye Ca’ferilerinin Ölüm Adet ve Uygulamalarında Ortaasya Türk Kültürünün Etkileri: Bir Mukayese Örneği”. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 89-92.
- Arıkan, Adem. “İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı”. *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 348-379.
- Balamir, Figen. *Karakoyunlu’da Sosyal ve Dini Hayat*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Balcı, Fatih. *Kuzey Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri ve Bunlara Bağlı İnanışlar*. İstanbul: Hiperyayın, 2019.
- Banaz, Şaban. “Türkiye’de Ca’feriler”. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 29-62.
- Baylak, Ayşen. *Visibility Through Ritual: The Shiite Community in Turkey*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2011.
- Bulut, Faik. “Şîî Ali Aşk”. *Atlas Dergisi* 139 (Ekim 2004), 54-82.
- Can, Kadir. *Bütün Yönleriyle Iğdır*. Iğdır: Can Matbaası, 1986.
- Çalışkan, Nurcan - Ataş, Cihan. “‘Türkiye’de Ca’ferî olmak’ | Hz. Hüseyin, Kerbelâ ve Aşurâ: 1383 Yıldır Dinmeyen Matem”. *Türkiye’de Ca’ferî Olmak*. 01 Kasım 2022. Erişim 03 Şubat 2024. <https://medyascope.tv/2022/11/01/turkiyede-caferi-olmak-hz-huseyin-kerbela-ve-asura-1383-yildir-dinmeyen-matem/>
- Deniz, Ahmet vd. “Orta Aras Havzası’nda Tarihi Yollar: Bölgedeki Kültürel ve Ekonomik Etkileşimler”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (2015), 225-234.
- Doğan, Hüseyin. “Kars Caferîlerinde Dinî İnanç ve Sosyal Pratikler”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/1 (30 Haziran 2017), 113-147. <https://doi.org/10.18403/emakalat.309389>
- Ecer, Ahmet Vehbi. *İslam Mezhepler Tarihine Giriş*. Kayseri: Emek Matbaacılık, 1980.
- Ecer, Ahmet Vehbi. “Şia ve Doğuşu”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Ocak 1983), 131-142.
- Erdoğan, Barış. “From Main Component to Equal Citizen: Reconstruction of the Ja’fari Identity in Turkey”. *European Scientific Journal* 11/5 (Şubat 2015), 325-349.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Şato Yayınları, 2001.
- Gölpınarlı, Abdulkadir. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1997.
- Gölpınarlı, Abdulkadir. *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*. Ankara: İnkılap Yayınevi, 1969.
- Günay, Ünver - Ecer, Ahmet Vehbi. *Toplumsal Değişme. Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Güngör, Ayşen Baykal. “Türkiye’de Ca’ferî Topluluğun Konumu ve Değişim Dinamikleri Üzerine Değerlendirmeler”. *İnsan ve Toplum* 7/1 (30.07.2017), 69-88.

- Kara, Ayşe. *Iğdır Ca'ferileri Halk Bilimi Araştırması*. Mersin Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/220343>
- Koç, Abdullah. *Iğdır'da Ca'ferilik*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Koçoğlu, Kıyasettin. "Iğdır'da Yaşayan Aşura". *Milel ve Nihal* VIII/3 (2011), 151-188.
- Morkoç, Neriman. "Türkiye'de Ca'ferilerin Mezhebi Kimliklerinden Dolayı Yaşadıkları Dışlanma ve Ayrımcılık". *Akademik Hassasiyetler* 10/23 (31 Aralık 2023), 346-380. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1338154>
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Onat, Hasan - Sönmez, Kutlu. "İslam Mezhepler Tarihine Giriş." *İslam Mezhepleri Tarihi*. 667. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Öztürk, Emine. *Ca'ferilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Şehristani, Muhammed b. Abdülkerim. *El-Milel Ven-Nihal*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Şener, Cemal. *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*. İstanbul: Etik Yayınları, 2004.
- Tural, Mustafa. *Avesta'da Müdahale Fenomenolojisi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Üzüm, İlyas. *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferilik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.
- Yeler, Abdulkadir. "Institutionalization of Ja'farism as a Modern Identity in Turkey". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (12 Kasım 2019), 207-220. <https://doi.org/10.34189/hbv.92.011>
- Yeler, Abdulkadir. "Shi'ism in Turkey: A Comparison of the Alevis and the Ja'faris". *Journal of Shi'a Islamic Studies* 3/3 (01 Haziran 2010), 331-340.
- Yeler, Abdulkadir. *Türk Toplumunda Ca'feriler (İstanbul Halkalı Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- "Iğdır Nüfusu". Erişim 03 Şubat 2024. <https://www.nufusu.com/il/igdir-nufusu>
- "Kars Nüfusu". Erişim 03 Şubat 2024. <https://www.nufusu.com/il/kars-nufusu>

EK: Kaynak Kişiler

KİŞİ	YAŞI	CİNSİYETİ	MESLEĞİ	MEMLEKETİ (KOD)	GÖRÜŞME TARİHİ
K1	47	Erkek	Esnaf	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K2	43	Erkek	Memur	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K3	53	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	06.07.2023
K4	56	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K5	62	Erkek	Esnaf	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K6	39	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	07.07.2023
K7	54	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	08.07.2023
K8	63	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	08.07.2023
K9	69	Kadın	Ev Hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K10	61	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K11	41	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	21.07.2023
K12	52	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	22.07.2023
K13	57	Erkek	Çiftçi	IĞDIR (IĞDR)	22.07.2023
K14	72	Kadın	Ev hanımı	IĞDIR (IĞDR)	23.07.2023
K15	48	Erkek	İşçi	IĞDIR (IĞDR)	23.07.2023
K1	59	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	10.07.2023
K2	52	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	10.07.2023
K3	70	Kadın	Emekli	KARS (KRS)	10.07.2023
K4	57	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	11.07.2023
K5	44	Erkek	Çiftçi	KARS (KRS)	11.07.2023
K6	49	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	12.07.2023
K7	68	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	12.07.2023
K8	38	Kadın	İşçi	KARS (KRS)	12.07.2023
K9	48	Erkek	Memur	KARS (KRS)	25.07.2023
K10	62	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	25.07.2023
K11	65	Erkek	Emekli	KARS (KRS)	26.07.2023
K12	72	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	26.07.2023
K13	68	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	27.07.2023
K14	58	Kadın	Ev hanımı	KARS (KRS)	27.07.2023
K15	67	Kadın	Emekli	KARS (KRS)	27.07.2023

Kur'ân'da Ümidi İfade Eden Kelimelerin Semantik Tahlili

Semantic Analysis of Words Expressing Hope in the Qur'ân

Yavuz KURT

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

PhD Student, Ordu University, Institute of Social Sciences,

Ordu / Türkiye

yavuzkurt0604@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-3864-3649>

<https://ror.org/04r0hn449>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 24/06/2024
Kabul Tarihi : 16/09/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 24/06/2024
Accepted : 16/09/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

Kurt, Yavuz. "Kur'ân'da Ümidi İfade Eden Kelimelerin Semantik Tahlili". *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 38-56.

Citation

Kurt, Yavuz. "Semantic Analysis of Words Expressing Hope in the Qur'ân". *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 38-56.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. [Yavuz KURT](#)

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. [Yavuz KURT](#)

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the [CC BY-NC 4.0](#) license.

Öne Çıkanlar

- Araştırılan Kur'ânî bir kavramın Kitâb-ı Mukaddes'in pasajlarında, Cahiliye şiirinde ve hadislerde nasıl geçtiğinin incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır.
- Kur'ân kelimelerinin doğru anlaşılmasında "artzamanlı" semantik yöntemin "eşzamanlı" yöntemle göre çok daha ciddi bir rol oynadığı fikrine ulaşılmıştır.
- Kur'ân kelimelerinin anlamlarına ilişkin klasik Arapça sözlüklerde bulunan semantik boşlukların Kur'ân sözlükleri ile doldurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.
- Recâ, temâ' ve emel kelimelerinin Arap toplumunda bilinen ve kullanılan anlamlarının küçük farklılıklarla Kur'ân'da korunduğu görülmüştür.

Highlights

- It has been understood that it is necessary to examine how a researched Qur'anic concept is mentioned in the messages of the Bible, in Jahiliyyah poetry, and in hadith.
- The idea has been reached that the "diachronic" semantic method plays a much more serious role compared to the "synchronic" method in the accurate understanding of Qur'anic words.
- It has been concluded that the semantic gaps found in classical Arabic dictionaries regarding the meanings of Qur'anic words should be filled with Qur'anic dictionaries.
- It has been observed that the meanings of the words recâ, temâ', and emel, as known and used in Arab society, have been preserved in the Qur'ân with minor differences.

Semantic Analysis of Words Expressing Hope in the Qur'ān

Extended Abstract

The Qur'ān is a light revealed to humanity from the infinite sea of wisdom, a drop of divine mercy descending from the heavens and enriching the earth. It is not merely an ordinary book but a reminder that not only gives meaning to life but also addresses the purpose of human existence with profound seriousness. The Qur'ān, which serves as a guide in every aspect, also leads humanity in matters of hope, emphasizing that there is a solution to the difficulties a person may encounter throughout life.

In this study, the terms رجاء/ *recā*, طمع/ *ṭama'*, and امل/ *emel*, all of which fundamentally convey the meaning of hope and are recurrent in the Qur'ān, are examined using the semantic method. The term "semantics," referred to in Turkish as "anlambilim," is usually expressed in Arabic as علم الدلالة/ *ilm al-dalāla*. The semantic method aims to analyze not only the root meaning but also how the word has gained or lost meanings over time. There are two commonly used methods in semantic analysis. The first is synchronic semantics, which investigates the world of meanings without considering changes in the words' meanings. The second is diachronic semantics, which examines the reasons behind the development, enrichment, narrowing, or loss of word meanings over time. Unlike the static nature of synchronic semantics, the diachronic semantic method provides much more reliable information by showing the evolutionary journey of words. Therefore, in this article, an effort has been made to examine the words in question using the diachronic semantic method, focusing on their pre- and post-revelation meanings in the Qur'ān. The words in the Qur'ān, which was revealed in Arabic to humanity, can be classified into two categories: monosemic (single-meaning) or polysemic (multiple-meaning). However, even words considered monosemic may have multi-layered semantic dimensions within the rich content of the Qur'ān. The most important reason for this is perhaps the desire of Allah to address every period of history using a limited number of words. As a result, the Qur'ān employs the most significant semantic aspects of the Arabic language to their full extent. The divine text of the Qur'ān, filled with eloquence and demanding careful attention, emerges, with the infinite power of boundless authority manifested in every verse.

In this study, the terms *rajā'*, *ṭama'*, and *emel* were researched, taking into account their rich semantic dimensions, historical and cultural contexts, and the aforementioned framework. The research begins by examining the Bible. Although the exact counterparts of hope-related words in the original, untampered text are unknown, it is observed that in the Old and New Testaments, the word hope is generally expressed using terms like *qawah*, *yahal*, and *batah*. Hope is often defined as "a feeling of confidence born of expectation, especially regarding the future." The terms were also analyzed in Jahiliyyah poetry, which reflects the spirit of the pre-Qur'ānic era. In these poems, it is understood that *rajā'* expresses "an anticipated expectation", *ṭama'* conveys "a state of concrete gain", and *emel* refers to "a wish that seems difficult to achieve." In the ḥadīth literature, which explains the revelation and how it should be applied to human life, it is observed that *rajā'* was used in its meaning known from the Jahiliyyah period. However, in the ḥadīths, *ṭama'* appears to carry meanings such as "desire", "wish", "goal" and "ambition", while *emel* is used to mean "wish." In the Qur'ān, the word *rajā'* appears in twenty-six verses, usually meaning "waiting with hope." The word *ṭama'* occurs in twelve verses, signifying "desire" or "wishing with lust." *Emel*, on the other hand, is found in only two verses, where it denotes "passion" or "desire."

This is a brief overview of the meanings of these words in the pre-Qur'ānic and Qur'ānic revelation periods. After this, the most crucial step is to investigate the meanings of these words in classical Arabic dictionaries and Qur'ānic lexicons. For this purpose, dictionaries such as *Kitāb al-'Ayn* by Khalīl b. Aḥmad and *Tāj al-'arūs* by al-Zabīdī, compiled over nearly ten centuries, were examined. Additionally, the most important works in the genres of "Gharīb al-Qur'ān", "Me'ānī al-Qur'ān", and "Wujūh wa-l Naẓā'ir" were also researched for these three words. The research concluded that the dictionaries provided the following meanings for *rajā'*, *ṭama'*, and *emel*: *Rajā'* was used for long-term expectations or those that require a long wait to be realized. It was given meanings such as "to ask", "obtainable *ṭama'*", "an opinion that necessitates joy", "to panic", "to remain indifferent" and "to imprison." The word's root also contains meanings like "joy", "interest" and "attention." *Ṭama'* was used for situations that could be realized in the short term. It was noted that this word expresses the greedy side of hope, with an emphasis that this greedy hope stems from *hawā* (desire). The original meaning of *ṭama'*, "waiting in hope with greed", was conveyed through a related word describing "a bird tied to a trap to lure other birds." *Emel* refers to mid-term expectations. Defined as "the *ṭama'* state of hope increasing", it also highlighted meanings of careful consideration and prudent behavior. *Ta'ammul*, derived from *emel*, means "to think carefully" and "to take precautions." It is understood that the words *rajā'*, *ṭama'*, and *emel*, used by people during the time of revelation, were preserved with slight differences in the Qur'ān's content. However, in later lexicographical works, meanings not used in the final revelation were given to these words. As noted in the conclusion, one reason for this is that the Qur'ān used these words somewhat differently from their existing meanings. Another reason may lie in the fact that Islamic sciences terminology was still developing and maturing. Thus, it can be said that the meanings of *rajā'*, *ṭama'*, and *emel* experienced partial changes over time.

Keywords: Tafsir, Semantics, Hope, *Recā*, *Ṭama'*, *Emel*.

Kur'an'da Ümidi İfade Eden Kelimelerin Semantik Tahlili

Öz

Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu, insan hayatının huzurunu ve mutluluğunu ilgilendiren konulardan biri de ümittir. Beşer ve toplum hayatı için ümit, insanın manevi güç kaynaklarından biridir. Ümit, ummaktan doğan ve arzu edilen şeyin gerçekleşme ihtimalinin verdiği son derece rahatlatıcı, huzur verici duygunun adıdır. Bu duygu, istenmeyen durumlara karşı kişiye tahammül yetisi kazandırırken aynı zamanda doğru kararlar alabilmesini temin eder. Bununla kalmayarak insanın plan ve programlarını, istek ve arzularını gerçekleştirme yolunda ciddi rol üstlenir. Nitekim ümit duygusu, insanın hayatı boyunca karşılaşılabilecek problemlerin çözümü olduğu bilgisi ve bilinci ile insana güven verir. Çalışma, Kur'an'da ümidi anlatan bazı kelimelerin semantik süreçlerini ele almayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda recâ, tama' ve emel kelimeleri klasik Arapça sözlüklerden ve Garibü'l-Kur'an, Meâni'l-Kur'an, Vücûh ve Nezâir türü eserlerden araştırılmış, Kur'an başta olmak üzere Câhiliye şiiri, hadisler ve Kitâb-ı Mukaddes'teki kullanımları incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Kur'an'da geçen bu kelimelerin semantik süreçlerinin incelenmesi ve bu sayede doğru anlaşılmasına katkıda bulunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Semantik, Ümit, Recâ, Tama', Emel.

Giriş

Arap dilinde genellikle علم الدلالة / 'ilmü'd-delâle terkihiyle karşılanan *semantik*,¹ Türkçe'de "anlambilim" kelimesiyle ifade edilmiştir.² Semantik, "Dili anlam bakımından ele alan, göstergelerle gösterilen arasındaki ilişkiyi inceleyen disiplin, bilim dalı."³ tanımıyla açıklanmıştır.

Semantik metodun bir bilim dalı olarak takdimi Fransız Filolog Michel Breal (1832-1915) tarafından olmuştur.⁴ Bu yönüyle semantik, yeni bir anlama faaliyeti olarak addedilebilir. Ancak her ne kadar durum böyle olsa da hatta terim yönü itibariyle yeni bir bilim dalı olarak görülse de⁵ işlevselliği bakımından semantik metodun, Mâtürîdî Ekolü tarafından geliştirildiği ifade edilmiştir.⁶

Semantik metot, yalnızca kök mana üzerinde değil aynı zamanda kelimenin zaman içerisinde kazandığı anlamların analizinde çalışır.⁷ Bu tahlil sürecini ve serencamını ifade eden semantik,⁸ bir dile ait kavramları inceleyerek tafsilatlı şekilde anlama çabası⁹ ve hatta bir kültür bilimi olma iddiasını taşır.¹⁰ Semantik analizler içeren bir meâl kaleme alan İsmail Yakıt, bir makalesinde, "Semantik analizi yapılamayan bir dil üzerine ilmi terminoloji oturtulamaz."¹¹ demiştir. Yazar, semantiğin Kur'an'ın önerdiği ve hatta Kur'an'ın kendine ait bir usul olduğunu ifade etmiş, konunun önemini vurgulamıştır.¹² Dolayısıyla semantik anlama faaliyetinin Kur'an'ın doğru anlaşılmasında ciddi rol üstlendiği düşünülebilir.

¹ Amed Muhtar Ömer, *İlmü'd-Delâle* (Kâhire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1419/1998), 11.

² Ali Galip Gezgün, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 390.

³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), "Semantik", 1491.

⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11 (Haziran 2013), 110-111.

⁵ Frank Robert Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev. Ramazan Ertürk (Ankara: Fol Yayınları, 2020), 15.

⁶ Hüseyin Atay, *İslâm'ı Yeniden Anlama* (Ankara: Atay Yayınları, 2017). Mustafa Sait Yazıcıoğlu bu konuda şöyle demektedir: "Bu metot bırakılmamış olup devam ettirilseydi, kelâm ilminin boyutları bugün çok daha değişik olacak, İslâm inanç ve felsefesi çok daha felsefi, etkili ve akılcı bir şekilde izah edilebilecekti." Detaylı bilgi için bk. Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "Mâtürîdî Kelâm Ekolü'nün İki Büyük Sıması: Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Ebu'l-Muîn Neseffî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 288.

⁷ Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2001), 35.

⁸ John Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 11.

⁹ Gezgün, *Tefsirde Semantik Metod*, 395.

¹⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2014), 51.

¹¹ İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17.

¹² Yakıt, "Semantik Metodun Önemi", 21.

Semantik analiz sırasında yaygın olarak kullanılan iki metot mevcuttur. Bu iki metot, “eş zamanlı semantik” ve “artzamanlı semantik” isimleriyle adlandırılmıştır.¹³ Bu isimler üzerinde durulması gerekmektedir.

“Durgun dilbilim”¹⁴ olarak da adlandırılan *eş zamanlı semantik*, kelimelerin zaman içerisindeki anlam değişimlerini göz önüne almaksızın mana dünyalarını incelemeyi hedefler. Japon şarkiyatçı Toshihiko Izutsu'nun (öl. 1993) ifade ettiği gibi bu metot, statik kelimeler sistemi elde edilmesine olanak sağlar. Kelimelerin tarihî bağlamını gözetmeksizin anlam analizlerini yapar.¹⁵ Dolayısıyla tetkik edilecek kavramın Kur'an'da farklı anlamlarda geçmesi, bir yerde sözlük başka bir yerde ise terim anlamının kastedilmesi, bazen de deyim manasında kullanımı eşzamanlı semantik metodun konusudur.¹⁶

Artzamanlı semantik ise kelime anlamlarının gelişim sebeplerini araştırır. Bu araştırma faaliyeti sırasında zaman faktörünü göz önünde bulundurarak kelimelerin değişen taraflarını tetkik eder.¹⁷ Eşzamanlı semantik metotta bulunan durağanlık bu metotta kendini evrime bırakır.¹⁸ Dolayısıyla kelimelerin zaman içerisinde geçirdikleri anlam değişimlerini incelemeyi artzamanlı semantik metot üstlenmiştir.¹⁹ Bu sebeple art zamanlı semantik, araştırılan kelimenin Câhiliye döneminde var olan manası ile nüzül sürecinde ve sonrasında kazandığı yeni anlam alanı üzerinde durur.²⁰

Arap dili ve edebiyatı âlimi Zeccâc (öl. 311/923), tefsirinde dile dair tahlillerin gerekliliğine temas etmiş, konunun ehemmiyetini vurgulamıştır.²¹ Aynen Zeccâc gibi dil âlimi Râgıb el-İsfahânî de (öl. 502/1108) lafzi ilimlerin Kur'an'ı anlama üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Ona göre Kur'an ilimleri içerisinde öncelikle meşgul olunması gereken ilim, lafzî ilimlerdir. İsfahânî, Kur'anî lafızları bilmenin önemini, bina inşasında kullanılan ve olmazsa

¹³ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 123.

¹⁴ Abdülcelil Bilgin, *Tarih-Dil-Yorum Bağlamında Kur'an'ı Tanımak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 293.

¹⁵ Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2011), 1/169.

¹⁶ Mustafa Karagöz, “Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eş Zamanlı Semantiğin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43/2 (Aralık 2017), 316. Farklı anlamlı kelime grubuna *ظن/ zan* sözcüğü örnek verilebilir. Cin sûresinin 12. âyetinde “kesin bilgi” halini ifade eden bu kelime, Câsiye sûresinin 24. âyetinde ise “tahmin” halini ifade etmektedir. Kelimelerin sözlük ya da terim anlamında zikredilmesi konusuna gelince bu duruma *وحي/ vahiy* kelimesi güzel bir örnektir. “Bir şeyi gizli ve süratli bir şekilde bildirmek” anlamına gelen kelime, “kalbe ilham”, “yazılı şey” ve “emir” gibi birçok farklı anlamda Kur'an'da geçmiştir. Son olarak deyimler mevzuuna gelince Yûsuf sûresinin 84. âyeti bu konuya misaldir. Bu âyette Hz. Yûsuf'a babası tarafından duyulan hasret, deyimsel bir ifadeyle anlatılmıştır. Âyette geçen *ايضت عيناه/ ibyzzat 'aynâhu*, ifadesinin düz anlamı “gözleri beyazlaştı” demektir. Ancak bu ifadeyle Hz. Ya'kûb'un ahvalinden haber verilmiş, Hz. Yûsuf'un ardından devamlı ağlaması nedeniyle gözlerinde meydana gelen görme kaybı kastedilmiştir.

¹⁷ Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 71; Mehmet Paçacı, *Tefsir'de Semantik ve Hermenötik* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 58.

¹⁸ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998), 129.

¹⁹ Paçacı, *Tefsir'de Semantik ve Hermenötik*, 58.

²⁰ Karagöz, “Artzamanlı ve Eş Zamanlı Semantiğin Rolü”, 315. Bu metoda, *منافق/ münâfık* kelimesi örnek verilebilir.

Câhiliye döneminde bu kelime, *نفاق/ nifâk* kelimesinden müştak olan ve adına *نفاقاء/ nâfîkâ* denilen tarla faresinin yuvasından almıştır. Böylece *münâfık*, tehlike sezdiğinde yuvasında duran, yuvanın birden fazla çıkış yeri olması hasebiyle gerektiğinde bu yolları kullanarak dışarıya çıkan kimseye yani çifte şahsiyetli insana isim olarak verilmiştir. Diğer konu olan Kur'an'da geçen bazı kelimelerin günümüz Arapçasındaki durumuna *عورة/ avret* kelimesi örnektir. Türkçe'de, “insan vücudunda örtülmesi gereken yer”, anlamına gelen bu kelimeye *Kitâbü'l-Ayn*'de, “emniyette olmayan, korunaksız” anlamı verilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ferâhîdî, “عورة”, 3/252. Ayrıca mezkûr kelime, Ahzâb sûresinin 13. âyetinde de “açıkta olan, savunmasız, korumasız” manalarında zikredilmiştir.

²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1987), 1/185.

olmaz olan tuğla ve kerpiç üzerinden açıklamıştır.²² Zerkeşi (öl. 794/1392) de tefsir faaliyetine lafzi ilimlerle başlanması gerektiğini ifade etmiş, Kur'an lafızlarının mana tespitinin asıl olduğunu söylemiştir.²³

Yukarıda kısaca tanımlanmaya ve örneklendirilmeye çalışılan semantik metodun Kur'an tefsirindeki önemi görüldüğü üzere yadsınamayacak derece önem arz etmektedir. Ancak her ne kadar dilbilimin, Kur'an'ı anlamaya katkısı büyük olsa da tek başına yeterli değildir. Bu sebeple yalnızca semantik metod verileri üzerinden değil aynı zamanda rivayet tefsirinden de istifade elzemdir. O halde Kur'anî bir kavramı yahut kelimeyi anlamaya çalışan bir kimse ciddiyetle ve etraflıca araştırma yapmak zorundadır.²⁴

Kur'an, Arapça olarak nâzil olmuş bir metindir. İçerisinde var olan çok anlamlı kelimeler, metnin zenginliğini ve derinliğini göstermektedir. Ancak kelimelerin çok anlamlılığı, dilin tarihsel ve kültürel bağlamı içerisinde çeşitli anlamlar kazanabileceğini anlatmaktadır. Bu sebeple Kur'an'da tekrarlanan kelimelerin hangi bağlamda geçtiği ve bu bağlam çerçevesinde hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmek, âyetlerin ve dolayısıyla araştırılan kelimelerin anlaşılması adına kritik önemi haizdir. Kelimelerin semantik tahlili ise bu süreçte doğru anlamın belirlenmesinde ciddi manada yardımcı olmakta, Kur'an'ın derin ve çok katmanlı anlam dünyasına daha yakından bakma fırsatı sunmaktadır.

Bu çalışmada nüanslar bir yana, her biri temelde “ümit” anlamına geldiği ifade edilen *رجاء* / *recâ*, *طمع* / *tama* ve *امل* / *emel* kelimeleri üzerinde durulmuş, mezkûr lafızlar semantik yönleriyle ele alınmıştır.²⁵ Kelimelerin tarihsel ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak incelenmiş, ilgili âyetlerde tekrarlanan bu üç kavramın Kur'an'ın nâzil olduğu dönemdeki anlamları ile zaman içerisinde kazandığı ya da kaybettiği manaları üzerinde durulmuştur. Böylece incelenen kavramların semantik zenginliği, Kur'an mesajının muhtelif kültür ve zamanlarda nasıl anlaşılacağına dair ipuçları sunmuş, Kur'an'ın her zamana ve zemine hitap eden bir metin olduğunu ortaya koymuştur.

Zikri geçen bu kavramların semantik süreçlerini inceleyen başka bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir.²⁶ *Kur'an'da Yeis Kavramı*²⁷ isimli kitapta bu sözcüklere temas edilse de konunun sınırları gereği semantik süreçlerinden bahsedilmemiştir. Bir başka çalışmada ise ümit ve ümitsizlik konusu üzerinde durulmuş, ancak semantik boyutta kelime tahlillerine yer verilmemiştir.²⁸ Ancak bu çalışmanın yukarıda bahsi geçen kelimelerin semantik süreçlerine dair alanda var olan boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

²² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992), 53-54.

²³ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 2006), 431.

²⁴ Emin el-Hülî, “Tefsir ve Tefsir'de Edebî Tefsir Metodu”, çev. Mevlüt Güngör, *İslâmi Araştırmalar* 2/7 (1988), 112.

²⁵ Bu kelimelerin dışında Kur'an'da, “beklemek, gözetmek” anlamlarında *نظر* / *nezara* fiilinden türeyen bazı kelimeler

129 defa, “temenni etmek, arzulamak” manasında *مني* / *meniye* fiilinden gelen bazı kelimeler de 21 defa geçmiştir. Bk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1324/1906), “meniye”, “nezara”, 677, 705-707. Ancak çalışmamızda, hem sınırlarımızı aşmamak hem de ümidi ifade etme konusunda çok fazla yaygınlık kazanmaları sebebiyle *recâ*, *tama* ve *emel* ve kelimelerini incelemeye çalışacağız.

²⁶ *Kur'an'da Korku Kavramı* isimli bir doktora tezinde “korku” ile yakın anlamlı olan lafızlar incelenmiş, *recâ* ve *tama* sözcüklerine yer verilmiştir. Ancak tezde, ilgili kavramlar hakkında semantik ve etimolojik açıdan çok fazla detaya girilmediği, *emel* kavramına ise temas edilmediği görülmektedir. Çalışma için bk. Ahmet Nair, *Kur'an'da Korku Kavramı* (Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017, 321-344).

²⁷ Çalışma için bk. Yavuz Kurt, *Kur'an'da Yeis Kavramı* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018).

²⁸ Zekeriya Efe, *Kur'an'da Ümit ve Ümitsizlik* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

Ümidi ifade eden bu üç sözcük, Arap dili üzerine yazılmış mu'cem kitaplarından ve Kur'an sözlüklerinden okumadan önce genel hatlarıyla Kitâb-ı Mukaddes'te, Câhiliye şiirinde, hadislerde ve Kur'an'da nasıl kullanıldıkları irdelenmiştir.

1. Ümidi İfade Eden Kavramların Muhtelif Kaynaklarda Kullanımı

Anlaşılmaya çalışılan bir kelimenin ya da kavramın semantik tahlilinde Kitâb-ı Mukaddes mesajları, Câhiliye şiirleri, hadisler ve Kur'an-ı Kerim'deki kullanım alanı, son derece önemlidir. Bu önemine binaen bu kaynaklarda ümidi ifade eden lafızlar kısaca tetkik edilecek, daha sonra klasik Arapça sözlükleri ile Kur'an sözlüklerindeki kullanımları üzerinde durulacaktır.

1.1. Kitâb-ı Mukaddes'te Kullanımı

Kitâb-ı Mukaddes'te *ümit/umut* sözcüğü genellikle *qawah*, *yahal* ve *batah* kelimeleriyle ifade edilmiş,²⁹ “ummaktan doğan, özellikle gelecekle ilgili bir güven duygusu” cümlesiyle tarif edilmiştir.³⁰ Kelime olarak *ümit* yüz yetmiş yedi,³¹ *ummak* ise yirmi sekiz³² defa Kitâb-ı Mukaddes'te zikredilmiştir. Ümit, bilinen anlamının yanında³³ Tanrı'ya inanmayan insanın ümidinin olmayacağı,³⁴ kesilen bir ağaç için dahi yeniden filizlenme ümidinin bulunduğu,³⁵ duanın ardından Tanrı'ya bağlanılarak³⁶ ümit içerisinde beklenilmesi gerektiği,³⁷ kalıcı olan üç şeyin iman, ümit ve sevgi olduğu,³⁸ asıl imanın ise ümit edilen kimselere güvenmekten geçtiği³⁹ gibi muhtelif konularda kullanılmıştır.

1.2. Câhiliye Şiirinde Kullanımı

Recâ, Câhiliye dönemi şairlerinden Lebîd b. Rebîa'nın (öl. 40/660) bir beytinde şöyle kullanılmıştır:

تُرْجَى نَوَافِلُهَا وَيُخْشَى دَامُهَا وَكثِيرَةٌ غُرْبَاؤُهَا مَجْهُولَةٌ

“Birbirlerini tanımayan kimselerle (dolu),

Hem bahşiş vermesi beklenen hem de azarlanmasından endişe edilen (yerler).”⁴⁰

Bu şiirde Lebîd, “bekleme” halini, *recâ* kelimesiyle ifade etmiştir. Böylece kavramın anlam dünyasında var olan “ümit içerisinde bulunma/bekleme” manası, bu şiirde kendini göstermiştir.⁴¹

Nâbîga ez-Zübyânî'ye (öl. 604/1208) ait bir beyitte *çama* ' şu şekilde ifade edilmiştir:

قَالَتْ لَهُ النَّفْسُ إِنِّي لَا أَرَى طَمَعًا وَإِنَّ مَوْلَاكَ لَمْ يَسَلِّمْ وَلَمْ يَصِدِّ

“Nefsi ona, (burada) herhangi bir çama' hali görmüyorum, dedi.

Zira efendin (o şeyi) ne başkasına teslim etti ne de elde etti.”⁴²

²⁹ Xavier Leon-Dufour, *Kutsal Kitap'taki Teoloji Sözlüğü* (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002), “Ümit”, 911.

³⁰ Behnan Konutgan vd., *Kutsal Kitap Sözlüğü* (İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi, 2016), “Umut”, 766.

³¹ *Kutsal Kitap Dizini* (İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi, ts.), 2119-2120.

³² *Kutsal Kitap Dizini*, 2119.

³³ Çık.6:9; Ezr.10:2.

³⁴ Eyü.8:13.

³⁵ Eyü.14:7.

³⁶ Mez.27:14; Yşa.40:31; 2Ko.1:10.

³⁷ Mez.5:3.

³⁸ 1Ko.13:13.

³⁹ İbr.11:1.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1403/1983), 187.

⁴¹ Bir başka beyit için bk. Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Tefsîru Garîbü'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019), 204.

⁴² Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*, 296.

Şair, *ṭama* durumunu somut şeylerin kazanılması üzerinden anlatmıştır. Ona göre elde edilen şey, *ṭama* halini ziyadeleştirecektir.

Son olarak *emel*, Abîd b. Abras (öl. 555/1160) tarafından serdedilen bir şiire şöyle yansımıştır:

فَكُلُّ ذِي نِعْمَةٍ مَخْلُوسٌ وَكُلُّ ذِي أَمَلٍ مَكْذُوبٌ

“Elde edilmiş olan her nimet çalıntı,

Her ümit ise yalandan ibarettir.”⁴³

Abîd b. Abras, ümidin sadece yalandan ibaret ve gerçekten uzak bir duygu olduğunu vurgulamıştır. Böylece şair, *emel* kelimesini kullanarak ümitten yoksun, karamsar bir tablo çizmiştir.

Emel ve *recâ* kelimeleri aynı mısradaki birlikte de kullanılmıştır. Şair şöyle demektedir:

أَرْجُو وَأَمَلُ أَنْ تَدُنُو مَوَدَّتَهَا وَمَا إِخَالُ لَدِينَا مِنْكَ تَنْوِيلَ أَمْسَتِ

“Ümit eder ve dilerim ki sevgisi yaklaşıp.

Ancak, bana verecek bir şeyin olduğunu sanmıyorum, o artık dünde kaldı.”⁴⁴

Bu beyitler, etraflıca bir okumaya tabi tutulduğunda Câhiliye şiirinde *recâ*, *ṭama* ve *emel* kelimelerinin, arzu edilen beklentiye (*recâ*), somut kazanç halini (*ṭama*) ve gerçekleşmesi zor görünen isteği (*emel*) nazara sunduğu anlaşılmaktadır. Sınırlarımızı aşmama adına bu manaları içeren şiirlerle yetiniyor,⁴⁵ tetkik etmeye çalıştığımız lafızların farklı anlamlarının var olup olmadığını görmek için hadislerle bakmak istiyoruz.

1.3. Hadislerde Kullanımı

Özellikle Kütüb-i Sitte’de geçen hadisler tetkik edildiğinde *recâ* kavramının bilinen anlamı doğrultusunda kullanıldığı görülür.⁴⁶ Umulan şeyler konusunda “sevabın ümit edilmesi”⁴⁷ ve “bereketin beklenmesi”⁴⁸ ifadeleri hadislerde dikkat çekmektedir. Ayrıca bu kavram, Câhiliye şiirinde geçtiği gibi “ümit içerisinde bekleme”⁴⁹ manasında da zikredilmiştir.

⁴³ Zevzenî, *Şerhu’l-Mu’allaḳāti’s-seb*, 331.

⁴⁴ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el-Halebî, *Umdetü’l-huffâz fi tefsîri eşrefi’l-elfâz* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1417/1996), 1/118.

⁴⁵ Başka şiirlerde mezkûr kelimelerin genellikle bilinen anlamları ile tekrarlandığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ebü’l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya’lâ ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdü’s-Selâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Dâru’l-Meârif, ts.).

⁴⁶ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi’u’s-şâhih* (Beyrût: Dâru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, ts.), “Faḍâilü’ş-şâhâbe”, 4, (No. 2405). فَتَسَاوَرْتُ لَهَا رَجَاءً أَنْ أُدْعَى لَهَا / “Sancağı teslim almaya çağrılmayı ümit ederek boynumu uzattım.”

⁴⁷ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih* (Beyrût: Dâru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 2011), “Kitâbü’l-hibe”, 35, (No. 2631). / مَا مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ بِخَصَالَةٍ مِنْهَا رَجَاءً نَوَاحِيًا / “Hayırseverlerden bir kişi bu kırk özellikten birini sevabını umarak...”

⁴⁸ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 14. فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءً بَرَكَتِهَا / “(Allah resûlü’nün) hastalığı şiddetlendiği zaman ona (Felâk ve Nâs sûrelerini) okur ve onun elinin bereketini umarak, kendi eliyle onu meshederdim.”

⁴⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 46, (No. 4829). إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الْغَيْمَ فَرَحُوا رَجَاءً أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْمَطَرُ / “İnsanlar bulutları gördükleri zaman yağmur yağacağını ümit içerisinde bekleyerek sevinirler.”

Ṭama' kelimesinin hadislerde "istek"⁵⁰ ve "dilek"⁵¹ manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu lafız, "hedef"⁵² ve "hırs"⁵³ anlamlarında da kullanılmıştır. *Emel* ise hadislerde genellikle "arzu" anlamında geçmiştir.⁵⁴ Bu anlam dışında insanın ecelinden önce kendisine ulaşacak olan şeyleri ifade etmek gayesiyle *emel* kelimesi zikredilmiştir.⁵⁵

1.4. Kur'ân'da Kullanımı

Recâ, türevleriyle birlikte 26 âyette geçmiş, Kur'ân'da geldiği birçok yerde ümit ve arzuyu ifade etmiştir. Mezkûr lafızların geçtiği âyetlerde genel hatlarıyla bakıldığında bu âyetlerin bazılarında Allah'a kavuşmayı ümit ederek âhret için hazırlık yapan kimselerin övüldüğü bu bilinçten uzak yaşayanların ise kınandığı görülür. Mushaf sıralaması esas alınarak yapılacak bir okumada ise recâ kelimesiyle şu konuların geçtiği görülür: Yüce Allah'ın rahmetini ümit edeceklerin kimler olduğu, müşrikler tarafından ümit beslenilmeyen bazı şeylerin müminler tarafından ümit edildiği, kavminden ileri gelenlerin Firavun'a tavsiyeleri, Tebük Gazvesi'ne katılmayan bazı kimselerin Allah'ın vereceği hükme havale edilmelerinden, Allah'ın huzuruna çıkmayı ümit etmeyenler ve bu ahval içerisinde olanların talepleri. Yine Hz. Sâlih'e kavminin, kendinden iyi şeyler beklenen bir olduğunu söyleyerek din konusunda şüphelerinin olduğu ifadeleri, yüce Allah'tan rahmetini ümit eden kimsenin infak edeceği hiçbir şeyi olmasa da muhtaç kimselere gönül alıcı sözler söylemesi gerektiği, müşriklerin Allah dışında yalvarıp yakardıkları varlıkların Allah'ın rahmetini ümit ettikleri, Allah'a kavuşmayı ümit edenlerin halleri, nikâh ümidi kalmamış yaşlı kadınların durumları anlatılmıştır. Ayrıca Allah Resûlü'nün (a.s.) peygamber olacağını ümit etmediği, ümit edilen kavuşma vaktinin mutlaka geleceği, Hz. Şuayb'ın kavmine ümidi tavsiye etmesi, bu kimselere Allah Resûlü'nün (a.s.) ve Hz. İbrâhîm'in güzel örnek olduğu, Hz. Peygamber'in dilediği hanımını bırakıp, dilediğini de yanında tutabileceği ifade edilmiştir. Son olarak bu âyetlerde, Allah'ın rahmetini ümit eden mümin ile kâfir kimsenin bir olmadıkları, hesap gününü ümit etmeyenlere karşı müminlerin tavrı, Hz. Nûh'un kavminin, Allah'ın yüce oluşundan ümitsiz oldukları ve meleklerin, kıyamet günündeki ahvalini ele alan konular işlenmiştir.

Diğer kelime *tama'*, hem olumlu hem de olumsuz anlamda Kur'ân'da 12 âyette zikredilmiştir. İlgili âyetlerde, Hz. Musa dönemi Yahudilerinin inanacaklarını ümit eden müminlerden, iman eden kimselerden bazılarının sâlihler arasına dâhil olmayı dilemelerinden, ahirette A'râf'ta bekleyenlerin cennete girmeyi ümit ettiklerinden ve yüce Allah'ın rahmetini umarak Ona dua ve ibadet edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Diğer bazı âyetlerde, korku ve ümit içinde şimşeği ve bulutları meydana getiren kudretin, Hz. İbrâhîm'in tebliği sırasında ümit ettiği yüce Zatın Allah olduğunu söylemesi, Firavun'un zulmünden korkmayan müminlerin Allah'ın hatalarını bağışlayacağı konusundaki ümitleri ve gökten su indirerek toprağı diriltenden

⁵⁰ Buhârî, "Megâzi", 35, (No: 4159). *وَهُمْ عَلَى طَمَعٍ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ* "Onlar (Allah resûlü ve ashab) Mekke'ye girmek istiyorlardı."

⁵¹ Müslim, "Tevbe", 4, (No: 2755). *لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ، مَا طَمَعَ بِجَنَّتِهِ أَحَدٌ* "Eğer mümin Allah katındaki azabın derecesini bilseydi, hiç kimse Allah'ın cennetini dilemezdi." Bu hadisin devamında *tama'* ile *قنوط* / *qunûṭ* kelimeleri birbirlerinin zıt anlamlısı olarak kullanılmıştır. *Qunûṭ*, yeis halinin bir ileri seviyesini anlattığından bu durumda *qunûṭ* "aşırı karamsarlık", *tama'* ise "aşırı istek ve heves" halini ifade ettiği söylenebilir. Detaylı bilgi için bk. Kurt, *Kur'an'da Yeis Kavramı*, 32, 46.

⁵² Müslim, "Cennet", 14, 2865). *وَإِنْ دَقَّ إِلَّا خَائَةً* "(Şer) hedefleri zahir olmayan hain kişilerin (cehennemlidir). Bu hedef, ne kadar incelik küçülse de o yine de hainlik yapar."

⁵³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), "Şifâtü'l-kıyâme", 17, (No: 2448). *بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعٌ يَقُودُهُ* "Hırs tarafından kumanda edilen kul ne bedbaht bir kimsedir!"

⁵⁴ Buhârî, "Rikâk", 5, (No: 6420). *لَا يَزَالُ قَلْبُ الْكَبِيرِ شَائِبًا فِي اثْنَتَيْنِ: فِي حُبِّ الدُّنْيَا وَطُولِ الْأَمَلِ* "İhtiyar kimsenin gönlü iki huyda her zaman genç hâlde bulunur: Bunlar da dünya sevgisi ve emel uzunluğudur!"

⁵⁵ Tirmizî, "Emsâl", 7, (No: 2870). *هَذَاكَ الْأَمَلُ وَهَذَاكَ الْأَجَلُ* "Uzağa düşen taş insanın emeli, yakına düşen taş ise ecelidir."

yüce Allah olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Son olarak, Allah Resûlü'nün hanımlarının yabancı erkeklere karşı edalı bir tavırla konuşmaları durumunda kalbinde hastalık olan kimselerin boş bir ümide kapılma ihtimallerinden, inkarcıların Naîm cennetine gireceklerini ümit ettiklerinden ancak bunun imkânsızlığından ve kendilerine arzu ettikleri şeylerin verilmesine rağmen yine de nimetlerin artmasını dilediklerinden bahis açılmıştır.

Ümidi anlatan son lafız olan emel, bir âyette olumlu, diğer âyette ise olumsuz manada iki âyette geçmiştir. Olumlu anlamıyla geldiği âyette, mal ve çocukların dünya hayatının süsü, yüce Allah'ın değer verdiği şeyin hem sevap yönüyle daha hayırlı hem de ümit bağlamaya çok daha lââyık sâlih ameller olduğu belirtilmiştir. Emel lafzının olumsuz anlamda geldiği diğer âyette inkarcıların durumlarından haber verilmiş, boş ümitlerinin onları oyalayıp durduğu bildirilmiştir.

Bu aşamada, ümidi ifade eden mezkûr kelimelerin klasik Arapça sözlükleri ile Kur'an sözlüklerindeki durumlarına bakılacaktır.

2. Kur'an'da Ümidi İfade Eden Kavramların Semantik Tahlili

Recâ, türevleriyle birlikte 26 âyette geçmiştir,⁵⁶ Kur'an'da geldiği birçok yerde ümit ve arzuyu ifade etmiştir. Mezkûr lafızların geçtiği âyetlerde genel hatlarıyla bakıldığında bu âyetlerin bazılarında Allah'a kavuşmayı ümit ederek âhiret için hazırlık yapan kimselerin övüldüğü bu bilinçten uzak yaşayanların ise kınandığı görülür.⁵⁷ Mushaf sıralaması esas alınarak yapılacak bir okumada ise *recâ* kelimesiyle şu konuların geçtiği görülür: Yüce Allah'ın rahmetini ümit edeceklerin kimler olduğu,⁵⁸ müşrikler tarafından ümit beslenilmeyen bazı şeylerin müminler tarafından ümit edildiği,⁵⁹ kavminden ileri gelenlerin Firavun'a tavsiyeleri,⁶⁰ Tebük Gazvesi'ne katılmayan bazı kimselerin Allah'ın vereceği hükme havale edilmelerinden,⁶¹ Allah'ın huzuruna çıkmayı ümit etmeyenler⁶² ve bu ahval içerisinde olanların talepleri.⁶³ Yine Hz. Sâlih'e kavminin, kendinden iyi şeyler beklenen bir olduğunu söyleyerek din konusunda şüphelerinin olduğu ifadeleri,⁶⁴ yüce Allah'tan rahmetini ümit eden kimsenin infak edeceği hiçbir şeyi olmasa da muhtaç kimselere gönül alıcı sözler söylemesi gerektiği,⁶⁵ müşriklerin Allah dışında yalvarıp yakardıkları varlıkların Allah'ın rahmetini ümit ettikleri,⁶⁶ Allah'a kavuşmayı ümit edenlerin halleri,⁶⁷ nikâh ümidi kalmamış yaşlı kadınların durumları⁶⁸ anlatılmıştır. Ayrıca Allah Resûlü'nün (a.s.) peygamber olacağını ümit etmediği,⁶⁹ ümit edilen kavuşma vaktinin mutlaka geleceği,⁷⁰ Hz. Şuayb'ın kavmine ümidi tavsiye etmesi,⁷¹ bu kimselere Allah Resûlü'nün (a.s.) ve Hz. İbrâhîm'in güzel örnek olduğu,⁷² Hz. Peygamber'in dilediği hanımını bırakıp, dilediğini de

⁵⁶ Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısri, *el-Mu'cemü'l-müfhehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1906), "رجاء", 373.

⁵⁷ Süleyman Uludağ, "Recâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/502.

⁵⁸ el-Bakara 2/218; Fâtır 35/29.

⁵⁹ en-Nisâ 4/104.

⁶⁰ el-A'râf 111.

⁶¹ et-Tevbe 9/106.

⁶² Yûnus 10/7, 11; en-Nebe 78/27.

⁶³ Yûnus 10/15; el-Furkân 25/21.

⁶⁴ Hûd 11/62.

⁶⁵ el-İsrâ 17/28.

⁶⁶ el-İsrâ 17/57.

⁶⁷ el-Kehf 18/110; el-Furkân 25/40.

⁶⁸ en-Nûr 24/60.

⁶⁹ el-Kasas 28/86.

⁷⁰ el-Ankebût 29/5.

⁷¹ el-Ankebût 29/36.

⁷² el-Ahzâb 33/21; el-Mümtehine 60/6.

yanında tutabileceği ifade edilmiştir.⁷³ Son olarak bu âyetlerde, Allah'ın rahmetini ümit eden mümin ile kâfir kimsenin bir olmadıkları,⁷⁴ hesap gününü ümit etmeyenlere karşı müminlerin tavrı,⁷⁵ Hz. Nûh'un kavminin, Allah'ın yüce oluşundan ümitsiz oldukları⁷⁶ ve meleklerin, kıyamet günündeki ahvalini ele alan konular işlenmiştir.⁷⁷

Diğer kelime *tama'*, hem olumlu hem de olumsuz anlamda Kur'an'da 12 âyette zikredilmiştir.⁷⁸ İlgili âyetlerde, Hz. Musa dönemi Yahudilerinin inanacaklarını ümit eden müminlerden,⁷⁹ iman eden kimselerden bazılarının sâlihler arasına dâhil olmayı dilemelerinden,⁸⁰ ahirette A'râf'ta bekleyenlerin cennete girmeyi ümit ettiklerinden⁸¹ ve yüce Allah'ın rahmetini umarak Ona dua ve ibadet edilmesi gerektiğinden⁸² bahsedilmiştir. Diğer bazı âyetlerde, korku ve ümit içinde şimşegi ve bulutları meydana getiren kudretin,⁸³ Hz. İbrâhîm'in tebliği sırasında ümit ettiği yüce Zatın Allah olduğunu söylemesi,⁸⁴ Firavun'un zulmünden korkmayan müminlerin Allah'ın hatalarını bağışlayacağı konusundaki ümitleri⁸⁵ ve gökten su indirerek toprağı diriltenin yüce Allah olduğu⁸⁶ bilgisi paylaşılmıştır. Son olarak, Allah Resûlü'nün hanımlarının yabancı erkeklere karşı edalı bir tavırla konuşmaları durumunda kalbinde hastalık olan kimselerin boş bir ümide kapılma ihtimallerinden,⁸⁷ inkarcıların Na'im cennetine gireceklerini ümit ettiklerinden ancak bunun imkânsızlığından⁸⁸ ve kendilerine arzu ettikleri şeylerin verilmesine rağmen yine de nimetlerin artmasını dilediklerinden bahis açılmıştır.⁸⁹

Ümidi anlatan son lafız olan *emel*, bir âyette olumlu,⁹⁰ diğer âyette ise olumsuz⁹¹ manada iki âyette geçmiştir.⁹² Olumlu anlamıyla geldiği âyette, mal ve çocukların dünya hayatının süsü, yüce Allah'ın değer verdiği şeyin hem sevap yönüyle daha hayırlı hem de ümit bağlamaya çok daha lâyük sâlih ameller olduğu belirtilmiştir. Emel lafzının olumsuz anlamda geldiği diğer âyette inkarcıların durumlarından haber verilmiş, boş ümitlerinin onları oyalayıp durduğu bildirilmiştir.

Bu aşamada, ümidi ifade eden mezkûr kelimelerin klasik Arapça sözlükleri ile Kur'an sözlüklerindeki durumlarına bakılacaktır.

2.1. Klasik Arapça Sözlüklerde Kullanımı

Recâ, elif-i memdûde ile *رجاء* / *recâün* kökünden gelir. Kelimenin muzâri formu *يرجو* / *yecû*, mastarı ise *رجانا* / *recâen* şeklindedir ve "ümitsizlik halinin zıddı" olan ümidi anlatır. Şayet

⁷³ el-Ahzâb 33/51.

⁷⁴ ez-Zümer 39/9.

⁷⁵ el-Câsiye 45/14.

⁷⁶ Nûh 71/13.

⁷⁷ el-Hâkka 69/17.

⁷⁸ Mısri, "طمع", 526.

⁷⁹ el-Bakara 2/75.

⁸⁰ el-Mâide 5/84.

⁸¹ el-A'râf 7/46.

⁸² el-A'râf 7/56; es-Secde 32/16.

⁸³ er-Ra'd 13/12.

⁸⁴ eş-Şuarâ 26/82.

⁸⁵ eş-Şuarâ 26/51.

⁸⁶ er-Rûm 30/24.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/32.

⁸⁸ el-Meâric 70/38.

⁸⁹ el-Müddessir 74/15.

⁹⁰ el-Kehf 18/46.

⁹¹ el-Hicr 15/3.

⁹² Mısri, "امل", 98.

elif-i maksûre üzere رجا/ *recâ* şeklinde gelirse, “her bir şeyin kenarı, yanı”⁹³ manalarını ifade eder. Kelimenin diğer anlamları şöyledir:

Recâ, “korkmak”,⁹⁴ “dehşete kapılmak”,⁹⁵ “ilgisiz ve kayıtsız kalmak”,⁹⁶ “emel”⁹⁷ ve “istemek.”⁹⁸

Recâ, “elde edilmesi mümkün olan şema”⁹⁹ durumunu ifade ettiği söylenerek, uzun vadeli beklentiler için kullanılmıştır.¹⁰⁰

Recâ kelimesinden türetilen ارجوان/ *urcuvân*, “kırmızı renk boya.”¹⁰¹ Bu kelime, “kırmızı renkli elbise”¹⁰² için de kullanılmış, bu rengin çok yoğun olduğu ifade edilerek,¹⁰³ kelimeye “nişasta”¹⁰⁴ anlamı da verilmiştir.

رجو/ *Racvün*, “ilgi ve ihtimam”, ارجاء/ *ircâ*, “geciktirme.” Bu kelime, gebe hayvanın doğumunun yaklaşması için kullanılmıştır ki bu hayvana مرجى - مرجنة/ *mürcietün-mürciün*¹⁰⁵ denilmiştir.

Tama ise hırs ve ümidi ifade etmektedir.¹⁰⁶ Kelimenin muzârisi يطعم/ *yetmeu*, mastarı ise طمعا/ *tame* ‘an, طماعة/ *tamâ* ‘aten ve طماعة/ *tamâ* ‘iyyeten geldiği söylenmiştir.¹⁰⁷ Klasik Arapça sözlüklerde bu lafzın anlamına dair şunlar kaydedilmiştir:

⁹³ Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Abdü'l-Hamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), “رجاء”, 2/105; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *Kitâbü Cemhereti'l-Lüga* (Bağdat: Mektebetü Müsennâ, ts.), “رجاء”, 3/223.

⁹⁴ Ebû Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Cîm* (Kahire: el-Heyetü'l-'Amme li Şuûni'l-Metâbi' el-Emiriyye, 1394/1974), “رجحى”, 2/33, 41. Bir şiirde şöyle denilmiştir: إِذَا لَسَعَتْهُ النَّحْلُ لَمْ يَرْجُ لَسَعَهَا وَخَالَفَهَا فِي بَيْتِ نُوبِ عَوَامِلٍ
“Bir arı onu soktuğunda, korku duymaz onun sokmasından, Onun kovanında işçi arılar onun yerine geçmiştir.”

⁹⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.), “رجاء”, 11/182.

⁹⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1998), “رجو”, 1/342.

⁹⁷ Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 1399/1979), “رجاء”, 2/494.

⁹⁸ Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr fi ğarîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i* (Dâru'l-Meârif, ts.), “رجو”, 221.

⁹⁹ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabiyye, 1419/1998), “رجاء”, 38/127.

¹⁰⁰ Feyyûmî, “امل”, 22.

¹⁰¹ İbn Düreyd, “ارجوان”, 3/414.

¹⁰² Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd b. el-Abbâs, *el-Muhît fi'l-luğa*, thk. Muhammed Hasen Âlyasin (Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1414/1994), “رجاء”, 7/175.

¹⁰³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâd, ts.), “رجاء”, 14/312.

¹⁰⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil ed-Darîr el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), “رجاء”, 7/546.

¹⁰⁵ Ezherî, “رجاء”, 11/183.

¹⁰⁶ Ferâhîdî, “طمع”, 3/60; Ezherî, “طمع”, 2/192.

¹⁰⁷ Ebü Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkî, *el-Elfâz* (Beyrut: Katolik Yayınları, 1313/1895), “طمع”, 437.

طمع/ *Ṭama* ' , "Askere verilen erzak."¹⁰⁸ Kısa zamanda gerçekleşmesi mümkün görünen durumlarda bu kelime kullanılmıştır.¹⁰⁹

مطمع/ *Muṭmi* ' , "başka kuşları avlayabilmek için ağa bağlanmış kuş."¹¹⁰

مطماع/ *Miṭmâ* ' , "insanları arzuya düşüren kadın."¹¹¹

تطميع/ *Teṭmî* ' , "devamında çok yağmurun beklendiği çise."¹¹²

طمع/ *Ṭama* ' , "biriktirilen şeyleri zayi eden şey."¹¹³ Hatta öyle ki *ṭama* ' halinin kişi için bir tür fakirlik ve yokluk durumunu anlattığı da ifade edilmiştir.¹¹⁴

Son olarak *emel* kelimesine gelince bu lafzın, "ümit", "görüş ve değerlendirmede tahkik üzere dikkatli davranma, etraflıca değerlendirmek"¹¹⁵ anlamlarında kullanıldığı görülür. Kelimenin çoğulu *أمال/âmâl*¹¹⁶ gelir. Diğer anlamları şöyledir:

اميل/ *Emîl* , "semaya doğru uzanan kum yığını."¹¹⁷ Bu kum yığınının uzunluğuna dair farklı yorumlarda bulunulmuştur. "Bir mil"¹¹⁸ diyen dil alimi olduğu gibi "bir ya da iki günlük yol"¹¹⁹ olduğunu söyleyenler de vardır.

أملة/ *Emeletün* , "kişiye yardımda bulunan yardımcıları."¹²⁰

مؤمل/ *Müemmel* , "yarışta sekizinci gelen at."¹²¹ *املة/ İmletün* , ricada bulunmak,¹²² *تأمل/teammül* , "bir şeyi gereği gibi düşünmek"¹²³ ve "tedbir almak."¹²⁴

Emel , "kalbi askıda bırakmak."¹²⁵ Bu sebeple, kişi uzun bir yolculuğa çıkacağı zaman *أملت/ emmeltü* fiilini kullanması gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁶ Bu tanım dışında *emel* kavramının, orta vadede gerçekleşmesi mümkün olan beklenti halini anlattığı da ifade edilmiştir.¹²⁷

¹⁰⁸ İbn Düreyd, "طمع", 3/104.

¹⁰⁹ Feyyûmî, "امل", 22.

¹¹⁰ Abbâs, "طمع", 1/412.

¹¹¹ İbn Fâris, "طمع", 3/425.

¹¹² İbn Sîde, "طمع", 1/561.

¹¹³ Zebîdî, "طمع", 21/461.

¹¹⁴ Ezherî, "طمع", 2/192.

¹¹⁵ Ferâhîdî, "امل", 1/86.

¹¹⁶ İbn Sîde, "امل", 10/416.

¹¹⁷ Şeybânî, "اميل", 1/63.

¹¹⁸ Ezherî, "امل", 15/395.

¹¹⁹ İbn Sîde, "امل", 10/416.

¹²⁰ Ezherî, "امل", 15/395.

¹²¹ Abbâs, "امل", 10/358.

¹²² İbn Fâris, "امل", 1/140.

¹²³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), "امل", 54.

¹²⁴ Feyyûmî, "امل", 22.

¹²⁵ Zebîdî, "امل", 28/27.

¹²⁶ Zebîdî, "امل", 28/26.

¹²⁷ Feyyûmî, "امل", 22.

Klasik Arapça sözlüklerde mezkûr üç kelime hakkında özetle bu bilgiler serdedilmiştir. Yapılan bu tahlillerin yanında kelimelerin bir de Kur'ân sözlüklerindeki kullanımlarına bakmak istiyoruz.

2.2. Kur'ân Sözlüklerinde Kullanımı

Garîbü'l-Kur'ân türü eserlerde *recâ* kelimesine bakıldığında genellikle klasik Arapça sözlüklerde var olan bilgilerin tekrarlandığı¹²⁸ kısmen de farklı açılardan mezkûr kelimenin yorumlandığı görülür. Farklı anlam yönleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse örneğin *recâ*, “içinde sevincin bulunmasını gerekli kılan zan”¹²⁹ ve “alıkoymak/hapsetmek”¹³⁰ anlamlarında geçmiştir. Ayrıca *ercüvân* kelimesinin kullanılmaya gerekçesi “renginin insanı ferahlatması, mutlu kılması” haline bağlanmış, *recâ* kelimesinin manalarından olan *nâhiyenin* “kenar, uç” manasına geldiği kaydedilmiştir.¹³¹ *Ṭama* ‘ lafzına da “recâ” anlamı verilmiştir.¹³² Ra‘d sûresinin 12. âyetinde geçen bu kelime, mukim olan kimse ile irtibatlandırılmış, ümit içerisinde bulunma manasında anlaşılmıştır.¹³³ Ayrıca bu tür eserlerde *ṭama* ‘ halinin, hevâdan kaynaklandığı dolayısıyla kelimenin “şehvetle istemek” anlamına geldiği söylenirken, bu kelime, *دنس/ denes*, “kir, pislik”¹³⁴ ve *زُل/ zül*, “rezillik, aşağılık”¹³⁵ sözcükleriyle açıklanmıştır. *Emel* kelimesine ise “ümit”¹³⁶ ve “ümit edilen şeyin ziyadeleşmesindeki *ṭama* ‘ halı”¹³⁷ anlamı verilmiştir.

Meâni'l-Kur'ân türü eserlere gelince, *recâ* kelimesinin genellikle bilinen anlamlarının tekrarlandığı görülür.¹³⁸ *Recâ*'ya *خوف/ havf* “korku” anlamının verilmesi konusunda Zeccâc, “Kelamda zıt anlam yoktur.”¹³⁹ kuralı gereği, korkunun emellerin gerçekleşmeme durumuyla ilgili olduğunu kaydetmiş, *recâ* kavramının bazı âyetlerdeki karşılığının “korkmak” olamayacağını ima etmiştir.¹⁴⁰ *Ṭama* ‘ lafzına ise genellikle bilinen anlamları verilmiştir.¹⁴¹ Ayrıca yukarıda kısmen ifade edildiği gibi Ra‘d sûresinin 12. âyetinde geçen bu kelime “mukim kimsenin ümit içerisinde yağmuru beklemesi”¹⁴² manasında anlaşılmıştır. Görülebildiği kadarıyla ilk asırlarda kaleme alınmış bu çeşit eserlerde *emel* kelimesinin ise üzerinde durulmamıştır.

¹²⁸ Bazı örneklere dair bk. Dîneverî, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, 131, 204, 371; Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî, *Kitâbü'l-Ğarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferid Mezîdî (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1999), 3/723-724.

¹²⁹ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 346.

¹³⁰ Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Hüseyin Elmali (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1419/1998), 86. Aynı anlam için bk. Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyr (Uzeyr) el-Uzeyzî es-Sicistânî, *Ğarîbü'l-Kur'ân* (Mektebetü Maṭba'ati 'Ali Şabiḥ ve Evlâdih, 1382/1963), 11.

¹³¹ Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 2/78. Kelimenin anlamlarından biri olan bu mana, kişinin aynen bir şeyin kenarında bulunması durumunu anlatır. Bu sebeple *recâ*'da arzu edilen şeyin gerçekleşmesi ile gerçekleşmemesi hali imkân dahilindedir. Detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'ân'da Ümit-İman İlişkisi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/18 (2007), 159.

¹³² Dîneverî, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, 130.

¹³³ Dîneverî, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, 172.

¹³⁴ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 524.

¹³⁵ Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 416.

¹³⁶ Dîneverî, *Tefsîru Ğarîbü'l-Kur'ân*, 202.

¹³⁷ Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, 118.

¹³⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Şehâte İsâ İsâ (Kahire: Dâru Kubâ, 1414/1998), 145; Ebû Ca'fer Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Alî es-Sâbûnî (Bağdat: Merkez İhyâi't-Türâs, 1408/1988), 3/62, 251.

¹³⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 4/160.

¹⁴⁰ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 2/100, 365. Ancak Arap dili ve edebiyatı alimi Müberred (öl. 286/900), bu konuda farklı düşünmektedir. Müellife göre dilde lafızları aynı olmakla birlikte manaları farklı olan kelimelerin varlığı muhakkaktır. Bu konuda yazılmış bir makale için bk. İbrahim Yıldız, “Müberred ve ‘Me'ttefeke lafzühü ve'htelese ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd” Adlı Eseri Bağlamında Vücûh ve Nezâir İlmîne Katkısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1851-1857. Müberred, Nüh sûresinin 13. âyetinden mülhem bu kelimelerden birinin de *recâ* olduğunu söylemiş, *recâ*'nın “korku” anlamına geldiğinden bahsetmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *Me'ttefeke lafzühü ve'htelese ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf, 1409/1988), 51-52.

¹⁴¹ Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/44, 481.

¹⁴² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 3/142.

Vücûh ve Nezâir türü çalışmalarda ise *recâ*, “tama”, havf (korku) yerine “haşyet”,¹⁴³ “terk etmek”¹⁴⁴ ve “emel”¹⁴⁵ kelimeleriyle açıklanmıştır. Ayrıca *recâ* ile kökteş olan diğer bazı kelimelerin “inanmak, yakıştırmak, geri bırakmak ve havale edilenler”¹⁴⁶ gibi muhtelif anlamlara geldiği de söylenmiştir. *Emel* kavramı Meâni'l-Kur'an türü eserlerde olduğu gibi bu sahada yazılmış temel eserlerde ciddiyetle ele alınmamış, yine görülebildiği kadarıyla *tama* kavramına yer verilmemiştir.

Sonuç

Kur'an, bütün insanlığa yüce Allah tarafından gönderilmiş son hitaptır. İki cihan saadetini isteyen kimse için vazgeçilmez bir kaynak, emir ve tavsiyelerine başvurulması gereken bir rehberdir. İnsana her yönüyle kılavuzluk yapan Kur'an, ümit konusunda da öncülük etmiş, beşerin hayatı boyunca karşılaşılabileceği zorlukların çözümünde adeta bir ümit kitabı olmuştur. Nitekim ümit, insan için zorunlu bir ihtiyaçtır.

Kur'an, görüldüğü kadarıyla ümit konusuna tek boyutlu değil birden fazla kullandığı kelimeler aracılığıyla çok boyutlu bir şekilde yaklaşmıştır. Konunun manevi, psikolojik, sosyal ve uhrevi yönlerine muhtelif âyetlerde temas etmiş, böylece evrensel mesajının tüm çağları kuşatan derinliğini göstermiştir.

Kur'an, ümit konusundan bahsederken ekseriyetle üç kelime üzerinden gitmiştir. Bu kelimeler *recâ*, *tama* ve *emel* dir. Aralarında nüanslar olsa da temel manaları itibarıyla her biri “ümit” anlamı taşımaktadır.

Kitâb-ı Mukaddes mesajlarında görüldüğü üzere ümit, çok fazla önemsenmiş, yer yer inanç ile ilintili kullanılmıştır. Yaratıcıya inanmayan insanın ümidinin de olamayacağı ifade edilerek duanın akabinde ümit içerisinde beklemenin değeri vurgulanmıştır. Ancak Kitâb-ı Mukaddes'in asıl metninde ümidi ifade eden lafızların değişikliğe uğramamış karşılıkları bilinemediğinden dolayı detaya girilememiştir.

Câhiliye şiirinde ümidi ifade eden lafızlar incelendiğinde *recâ*, arzu edilen herhangi bir şeye dair beklentiyi, *tama*, elle tutulur gözle görülür kazanç halini, *emel* ise gerçekleşmesi imkân dahilinde olsa da zor görünen istek ve talebi ifade ettiği anlaşılmıştır.

Hadislere gelince, *recâ* lafzının Câhiliye dönemi şiirlerine uygun şekilde Kütüb-i Sitte'de zikredildiği görülmüştür. Bununla birlikte hadislerin içsel bütünlüğü dikkate alındığında *tama* kelimesine “hedef” ve “hırs”, *emel*'e ise “arzu” kelimeleriyle tercüme edilebilecek bir anlamın verildiği anlaşılmıştır. Böylece hadislerde, Câhiliye şiirinde somut kazancı ifade eden *tama*'nın, içerisinde ihtirasın bulunduğu ileriye dönük planları, *emel*'in ise gerçekleşmesi zor görünen istekten ziyade hevesli oluşu ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada anlatılan lafızların Kur'an'daki anlamları ile yukarıda muhtelif kaynaklarda serdedilen manaları arasında ciddi farklara şahit olunmuştur. Örneğin *recâ* kavramı türevleriyle birlikte Kur'an'da, “ummak”, “ümit etmek”, “beklemek”, “bekletmek”, “ertelemek” ve “etraflar/çevreler” anlamlarında geçerken klasik Arapça sözlüklerde “ilgisiz ve kayıtsız kalmak” manasının yanında uzun vadeli beklentileri ifade için kullanılmıştır. Kur'an sözlüklerinde ise mezkûr kelimenin, “içinde sevincin bulunmasını gerekli kılan zan” ve “alıkoymak/hapsetmek” gibi anlamlarının olduğu görülmüştür.

¹⁴³ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Irak: Mektebetü'r-Rüşd, 2011), 215.

¹⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezâ'ir*, thk. Ali Abdu'l-Hamîd (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 228.

¹⁴⁵ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzır fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1987), 308.

¹⁴⁶ Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 365-366.

Kur'an'da *tama'* sözcüğü ise “ümitle beklemek”, “arzulamak” ve “şehvetle dilemek” manalarında geçmesine rağmen dilsel analizlerin yapıldığı ilgili eserlerde çok daha farklı anlamlarda geçmiştir. Örneğin bu kelime, kısa vadede gerçekleşmesi mümkün görünen durumlar için kullanılmıştır. Bu sebeple olsa gerektir “askere verilen erzak”, *tama'* sözcüğü ile ifade edilmiştir. Ayrıca bu kelimenin zaman içerisinde “biriktirilen şeyleri zayi eden şey” anlamı yaygınlaşmış, *tama'* halinin kişi için bir tür fakirlik ve yokluk olduğu belirtilmiştir. Kur'an sözlüklerinde ise mezkûr kavramın “şehvetle istemek” anlamına geldiği ifade edilirken bu durumun “kir, pislik” ve “rezillik, aşağılık” hali olduğu kaydedilmiştir.

Emel kelimesi ise Kur'an'da yalnızca iki âyette zikredilmiştir. İlgili âyetlerin farklı anlamları çağrıştıracak bir boyutta olmamaları Kur'an açısından bu sözcüğün detaylıca yorumlanmasını olanaksız kılmıştır. Bu sebeple *emel* kelimesine verilecek anlam ya da anlamlar, Kur'an'ın içinde değil Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde aranmalıdır. Fakat yine de *emel*'in “tutku” halini ifade ettiği söylenebilir. Ancak klasik Arapça sözlüklerde bu kelimeye “görüş ve değerlendirmede tahkik üzere dikkatli davranmak, etraflıca değerlendirmek”, “tedbir almak” ya da “orta vadede gerçekleşmesi mümkün olan beklenti hali” gibi anlamlar verilmiştir. Kur'an sözlüklerinde ise *emel*, “ümit edilen şeyin ziyadeleşmesindeki *tama'* hali” cümlesiyle tarif edilmiştir.

Tüm bu kavramların klasik Arapça sözlükler ile Kur'an sözlüklerindeki zengin kullanım alanı göze çarpmaktadır. Ancak Vücûh ve Nezâir türü eserlerde yalnızca *recâ* kelimesinin üzerinde ciddiyetle durulduğunun altı çizilmelidir. Bu eserlerde *recâ*, Kur'an'da geçtiği yerlerin siyak ve sibakı göz önüne alınarak muhtelif anlamlarda tefsir edilmiş, buna karşılık diğer iki sözcüğe pek fazla yer verilmemiştir. Belki de diğer iki sözcüğe nisbeten *recâ* kelimesinin anlam dünyasında var olan zenginlik, Arap dili alimlerinin yazmış oldukları eserlerde *recâ*'ya daha fazla yer ayırmalarına neden olmuştur.

Kur'an'ın geldiği zeminde kullanılan tüm bu kelimelerin anlamları Kur'an içerisinde çok küçük farklarla aynen korunmuş ancak vahiy sonrası yazılan bahsi geçen sözlük çalışmalarında mezkûr kelimelere Kur'an'ın kullanmadığı anlamlar verilmiştir. Bu durumun iki sebebi olduğu düşünülebilir.

Sebeplerden birincisi, *recâ*, *tama'* ve *emel* kelimelerinin Kur'an öncesi dönemden itibaren toplum hayatında bilinen anlamlarıyla sözlüklerde kaydedilmiş olmasıdır. Bu durum pek tabii karşılanmalıdır. Kur'an, bu kelimeleri zaman zaman malum anlamlarının ötesinde kullanmış olsa da sözlük müellifleri, ilgili kelimelerin toplum tarafından kullanımını çok daha fazla referans almışlardır.

Sebeplerden ikincisi ise İslâmî ilimler terminolojisinin henüz yeni teşekkül ediyor olması, dil sahasında muhtelif ekollerin ortaya çıkması ve kelimelerin kökenlerine dair ortaya koyulan izahların farklılığıdır.

Bu boşluğun doldurulması adına çalışmada, Kur'an sözlüklerine bakılmıştır. Klasik Arapça sözlük çalışmalarının aksine Kur'an sözlükleri, kelimelerin Kur'an içerisinde var olan anlamlarına odaklanmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte Kur'an'ın, bir kelimeyi sözlüklerde geçtiği tüm anlam boyutlarıyla kullanmasını beklemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira ilâhî hitap, muhatabın algısı, ihtiyaçları, talep ve arzuları, daha genel bir ifadeyle içerisinde bulunduğu hale uygun nâzil olmuştur. Dolayısıyla Kur'an, zamanın ve zeminin ruhuna münasip şekilde konuşmuş, bunun için de kelimelerin tüm anlamlarını değil gereken manalarını yeterli ölçüde kullanmıştır denilebilir.

Tüm bu tahliller ışığında klasik Arapça sözlükler ile Kur'an sözlükleri referans alınarak ilgili kelimelere şu anlamlar verilebilir:

Recâ, “meydana gelmesi muhtemel olan bir arzudaki zannın, ümit ve korku içerisinde gerçekleşmesinin beklenmesi.”

Ṭama , “istenilen şeyin şehvet ve arzu içerisinde sürekli daha fazlasının talep edilmesi.”

Emel, “gerçekleşmesi adına uzun zaman beklenilebilen heves, tutku.”

Katkı Oranı

1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Gerek olmadığı beyan edilmiştir.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

It has been declared unnecessary.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

Kaynakça

- Abbâs, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Abbâd. *el-Muḥîṭ fi'l-luġa*. thk. Muhammet Hasen Âlyasin. 11 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1414/1994.
- Atay, Hüseyin. *İslâm'ı Yeniden Anlama*. Ankara: Atay Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Belhî, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Irak: Mektebetü'r-Rüşd, 2011.
- Bilgin, Abdülcelil. *Tarih-Dil-Yorum Bağlamında Kur'an'ı Tanımak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şahîh*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2011.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luġa*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Condon, John. *Kelimelerin Büyüklüğü Dünyası*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Dabbî, Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ. *el-Mufaddaliyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 7. Basım, ts.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Vücûh ve'n-Nezâir*. thk. Ali Abdu'l-Hamîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2010.
- Dineverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe. *Tefsîru Ġarîbü'l-Ġur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019.
- Efe, Zekeriya. *Kur'an'da Ümit ve Ümitsizlik*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luġa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 15 Cilt. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdü'l-Hamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Mişbâhu'l-münîr fi ġarîbi's-şerḥi'l-kebîr li'r-Râfi'î*. Dâru'l-Meârif, 2. Basım, ts.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsîrde Semantik Metod*. İstanbul: Raġbet Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim). *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Ġarîbeyn fi'l-Ġur'an ve'l-ḥadis*. thk. Ahmed Ferîd Mezîdî. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1998.
- Hûlî, Emin. "Tefsir ve Tefsir'de Edebî Tefsir Metodu". çev. Mevlüt Güngör. *İslâmi Araştırmalar* 2/7 (1988).
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. çev. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 3. Basım, 2014.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbü Cemhereti'l-Lüġa*. 4 Cilt. Bağdat: Mektebetü Müsennâ, ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luġa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 1399/1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâd, ts.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mursî. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Baġdâdî. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1407/1986.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râġıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Ġur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- Karagöz, Mustafa. "Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eş Zamanlı Semantiğin Rolü". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43/2 (Aralık 2017), 313-363.

- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Ümit-İman İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/18 (2007), 155-176.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11 (Haziran 2013), 105-178.
- Kisâî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Şehâte İsa İsa. Kahire: Dâru Kubâ, 1414/1993.
- Komisyon. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. 6 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2011.
- Konutgan, Behnan vd. *Kutsal Kitap Sözlüğü*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2016.
- Kurt, Yavuz. *Kur'an'da Yeis Kavramı*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.
- Leon-Dufour, Xavier. *Kutsal Kitap'taki Teoloji Sözlüğü*. İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2002.
- Mısri, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1324/1906.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *Me'ttefeka lafzuhû ve'htelege ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd*. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf, 1. Basım, 1409/1988.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.
- Nair, Ahmet. *Kur'an'da Korku Kavramı*. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Nehhâs, Ebü Ca'fer. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Bağdat: Merkez İhyâi't-Türâs, 1408/1988.
- Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Ömer, Amed Muhtar. *'İlmu'd-Delâle*. Kâhire: 'Âlemu'l-Kutub, 5. Basım, 1419/1998.
- Paçacı, Mehmet. *Tefsir'de Semantik ve Hermenötik*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Palmer, Frank Robert. *Semanik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. çev. Ramazan Ertürk. Ankara: Fol Yayınları, 2020.
- Râzî, Ebü Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Teşîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Hüseyin Elmalı. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1419/1998.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları, 1998.
- Sicistânî, Ebü Bekr Muhammed b. Uzeyz (Uzeyr) el-Uzeyzî. *Garîbü'l-Kur'an*. Mektebetü Maţba'ati 'Ali Şabîh ve Evlâdih, 1382/1962.
- Sikkî, Ebü Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *el-Elfâz*. Beyrut: Katolik Yayınları, 1313/1895.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2001.
- Şeybânî, Ebü Amr İshâk b. Mirâr. *Kitâbü'l-Cîm*. 3 Cilt. Kahire: el-Heyetü'l-'Amme li Şuûni'l-Metâbi' el-Emiriyye, 1394/1974.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-şâhih*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Uludağ, Süleyman. "Recâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 16-24.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Sait. "Mâturîdî Kelâm Ekolü'nün İki Büyük Sıması: Ebü Mansûr Mâturîdî ve Ebu'l-Muîn Neseî". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 281-298.
- Yıldız, İbrahim. "Müberred ve "Me'ttefeka lafzuhû ve'htelege ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-mecîd" Adlı Eseri Bağlamında Vücûh ve Nezâir İlmine Katkısı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1851-1857.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Mustafa Hicâzî. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabiyye, 1419/1998.

- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 5. Basım, 1408/1987.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Basil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2007.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1403/1982.
- Kutsal Kitap Dizini*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, ts.

İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi

The Meaning and Importance of Celibacy, Marriage and Starting a Family in terms of Islamic Values

Ali AKDOĞAN

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Ordu University, Faculty of Divinity, Department of Sociology of Religion

Ordu / Türkiye

aliakdogan@odu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8064-0766>

<https://ror.org/04r0hn449>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 02/07/2024
Kabul Tarihi : 17/09/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 02/07/2024
Accepted : 17/09/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

Akdoğan, Ali. "İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi". *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 57-69.

Citation

Akdoğan, Ali. "The Meaning and Importance of Celibacy, Marriage and Starting a Family in terms of Islamic Values". *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 57-69.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](#) - [Turnitin](#)

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. [Ali AKDOĞAN](#)

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. [Ali AKDOĞAN](#)

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the [CC BY-NC 4.0](#) license.

Öne Çıkanlar

- Evlilik, aile kurma ve çocuk sahibi olma temel bir sorumluluktur.
- Aile, toplumun en temel kurumudur. Güçlü aileler, güçlü insan ve toplumların oluşmasını sağlar.
- Evlilik ve aile kurma açısından da en uygun zaman dönemi gençlik çağıdır.
- İslam, insanlığa ve gençlere evlenmeyi önemli bir sorumluluk olarak tavsiye etmektedir.
- Çocuk dünyaya getirmek, onu yetiştirmek ve zamanı gelince evlenmesine aile ve toplum olarak yardımcı olmak son derece önemlidir.

Highlights

- Marriage, starting a family and having children is a fundamental responsibility.
- The family is the most fundamental institution of society. Strong families ensure the formation of strong people and societies.
- Youth is also the best time for marriage and starting a family.
- Islam recommends marriage as an important responsibility for humanity and young people.
- It is of utmost importance to bring a child into the world, to raise him/her and to help him/her get married when the time comes, as a family and as a society.

The Meaning and Importance of Celibacy, Marriage and Starting a Family in terms of Islamic Values

Extended Abstract

A person is born, grows up; lives through youth, middle age and old age and dies. The flow of life continues within this framework. During this process, a person performs many actions. The most important and meaningful of these in terms of the continuity of the generation is marriage. Children also have an important place during the marriage period. Children reach adolescence and youth during the process. One of the most important activities that should be done during the youth period is marriage. Marriage corresponds to a multidimensional world of meaning biologically, psychologically and sociologically. By getting married, a person unites their life with someone from the opposite sex. In this way, they both seek ways to be happier and ensure the continuity of the generation by having children. When a person gets married, they understand living together, sharing and responsibility better. Life brings with it many problems. Overcoming these problems and creating a more livable life is much easier with the unity of a husband and wife. Especially in the age we live in, it seems quite difficult for a person to try to solve problems alone. It is extremely important for a husband and wife to join hands in overcoming these problems. The solidarity of two people in the face of difficulties creates a power. This power is reflected in life both materially and spiritually. In fact, spiritual solidarity is much more important in solving problems. When one of the spouses is overwhelmed and bored, the other supports him/her materially and spiritually in every way and they can overcome the tasks with solidarity. There are many examples of this in society. In fact, it is seen that many successful works are done with the solidarity of husband and wife. In this sense, marriage and holding on to life as husband and wife also bring successes.

In the framework we tried to express above, marriage saves people from loneliness. Life has a meaningful and bearable feature with other person/s. Although some people have preferred to live alone in world history, human life prefers to live with other person/s in terms of ontological/creation. Especially, humans have a structure that has the feature of forming a family with the opposite sex. This need has been institutionalized with marriage and the institution of family has emerged. Therefore, marriage is a biological, psychological, sociological, cultural, etc. It plays an important role in meeting the needs. The family institution also fulfills an important duty in terms of the peace and security of people and societies. By getting married, people also take on responsibilities, in other words, they become aware of their responsibilities. Thus, they understand the meaning of life and try to live a more orderly life by fulfilling these responsibilities. Family life saves people from loneliness and alienation, provides them with an environment of refuge, endurance and security. In fact, what people desire ontologically is to achieve such a life. The most important and safe haven that provides this is seen as family. Despite the hardships of caring for, raising and educating children, having children is also a separate beauty and makes the husband and wife happy. Having children is of great importance for the continuity of the generation and therefore humanity. The most important indicator of the survival of societies is families having children. Children mean the future. Because people are born, grow up, live a certain life and die. In terms of the continuity of humanity, the birth rate should be higher than the death rate and at least at the same level. When the birth rate decreases, the society becomes older every passing day and the elderly population increases over time and the child rate decreases. This is a mathematical/statistical situation. Therefore, the marriage of young people and having children means that the society is young, dynamic and continuous. Having children, despite all its hardships, brings many gains and even happiness for both parents and society. First of all, a closer union is formed between a husband and wife who have children and the child makes a positive contribution to the happiness of the family. On the other hand, the society needs dynamic human power. This is directly related to the birth rate. A high birth rate means having a young and dynamic population. No matter how developed the societies are, in the final analysis, all work is reflected in human-centered life. For this, the continuity of the population with a certain rate of birth must be ensured. This is a situation directly related to the marriage rates.

Although marriage, starting a family and having children are also present in other religions and cultures, the Great Islam religion recommends marriage with its teachings based on the Qur'an and Sunnah and considers the family institution sacred. In this context, it is a necessity for a Muslim to idealize marriage and starting a family, and to marry when the time and conditions are right. In this regard, other family members and members of society should also provide them with material and spiritual support. In this way, people, families and society will have the opportunity to reach a happier life. In fact, in an ontological sense, man's actions, in other words, his needs, coincide with what the Qur'an and the Sunnah recommend to humanity. We see this clearly in the subjects of youth, marriage and starting a family. In fact, the Qur'an states, "Marry those of you who are single and those of your slaves who are able to marry. But if they are poor, Allah will enrich them by His grace. And Allah's treasury is vast, and He knows all things." (an-Nūr 24/32). When we look at this verse from a psycho-social perspective, first of all, it directs people to get married and prepares them psychologically. The Prophet (pbuh) also said, "O young people! Let those of you who can afford to marry get married. Marriage is more suitable for keeping one's eyes away from what is forbidden and for preserving one's chastity. And whoever cannot marry should fast. For fasting is a shield for him." (Bukhārī, "Şavm", 10, "Nikāh" 2, 3; Muslim, "Nikāh", 3). As seen in the hadith, marriage is also recommended in the Sunnah. In short, in terms of the future of man, society and humanity, marriage, starting a family and having children are of great importance in terms of both the continuity and peace and happiness of humanity. The family is the most fundamental institution of society. Establishing families on solid foundations means the peace and happiness of man, society and humanity.

Keywords: Sociology of Religion, Celibacy, Marriage, Family, Values, Islam.

İslâmî Değerler Açısından Bekârlık, Evlilik ve Aile Kurmanın Anlam ve Önemi

Öz

İnsan, doğar, büyür; gençlik, orta yaş ve yaşlılık dönemlerini yaşar ve ölür. Hayatın akışı bu çerçevede sürer. Bu süreçte insan, pek çok eylemde bulunur. Bunun neslin devamlılığı açısından en önemli ve en manidar olanı evlenmedir. Evlenme döneminde çocuk da önemli bir yere sahiptir. Çocuk, süreç içerisinde ergenlik ve gençlik dönemlerine ulaşır. Gençlik döneminde yapılması gereken en önemli etkinliklerden birisi de evlenmedir. Evlenme, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak çok boyutlu bir anlam dünyasına karşılık gelmektedir. İnsan evlenmekle, hayatını karşı cinsten birisiyle birleştirir. Böylece hem daha mutlu olmanın yollarını arar hem de çocuk sahibi olarak neslin devamlılığı sağlanır. İnsan evlenince birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve sorumluluğu daha iyi anlar. Hayat, pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunları aşmak ve daha yaşanabilir bir hayat oluşturmak karı-kocanın birlikteliğiyle çok daha kolaydır. Bakılmasının, büyütülmesinin ve yetiştirilmesinin meşakkatine rağmen çocuk sahibi olmak da ayrı bir güzellik olarak karı-kocayı mutlu kılar. Evlenmenin ve bir aileye mensup olmanın pek çok kazanımı bulunmaktadır. Bu kazanımlardan birisi de evliliğin, insanı yalnızlıktan ve tek başına kalmaktan kurtarmasıdır. Bu da insan hayatında çok önemli bir kazanımdır. Yukarıda sayılan kazanımlar açısından evlenme ve aile kurumu insana büyük katkılar sağlamaktadır. Bu sebeple İslâm dini, Kur'ân ve Sünnet temelli öğretileriyle evliliği tavsiye etmekte ve aile kurumunu kutsal saymaktadır. Bu bağlamda Müslüman birisinin de evlenmeyi ve aile kurmayı idealleştirmesi, zamanı ve şartları oluştuğunda da evlenmesi bir gerekliliktir. Bu konuda diğer aile bireyleri ve toplum fertleri de onlara maddî ve manevî destek vermelidir. Böylece insan, aile ve toplum daha mutlu bir hayata ulaşma imkânını elde eder.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyoloji, Bekârlık, Evlilik, Aile, Değer, İslam.

Giriş

İnsan doğar ve ardından çocukluk, gençlik, orta yaş, ihtiyarlık ve ölüm şeklinde genel bir hayat yaşar. Bu hayat çizgisinde doğumuyla beraber insanın ne zaman, nasıl ve nerede öleceğini ancak Allah bilir. İnsan açısından beklenen ve umut edilen, uzun ve sağlıklı bir hayat yaşamaktır. İşte bu süreçte insanın, dünya hayatında yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları vardır. Bunların en önemlilerinden birisi, insanın belli bir yaşa gelince evlenmesi ve bir aile kurmasıdır. Bu hem kişinin hem ailesinin hem de toplumun o insandan bir beklentisi olarak görülmektedir. Zira insanoğlu varlığının devamlılığını, evlenme ve çoğalma ile sürdürmektedir. Hiç kimsenin evlenmediği ya da evlenme oranlarının düştüğü toplumlarda nüfus da geriye gitmektedir. Dolayısıyla evlenme, bireysel ve toplumsal bir gereklilik ve ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her şeyin bir zamanı olduğu gibi evliliğin de belli bir zamanı ve dönemi bulunmaktadır. Genelde evlenme, insanın gençlik çağlarında uygun görülen bir olaydır. Bunun dışındaki zaman dilimlerinde de evlenmeler olabilir, ancak bunlar farklı sebeplere bağlıdır. Bu noktada ideal olan insanın her açıdan en uygun olduğu zaman diliminde evlenmesi ve aile kurmasıdır ki zaten bu zaman dilimi de gençlik yıllarına tekabül etmektedir. Gençlik, çocukluk döneminden sonra gelen ve yaygın kullanımı ile delikanlılık çağı olarak nitelendirilen, bedensel ve ruhsal açıdan en dinamik olunan yaş dönemine tekabül etmektedir. Hatta düşüncelerin de tam anlamıyla yerli yerine oturmadığı ve temellenmediği, gelişme ve kemale erme çağlarının başlangıç dönemleri olarak bilinmektedir. Yani gençlik dönemi, çok farklı durumları insanın önüne çıkaran ve daha hızlı bir hayatı yaşamayı beraberinde getiren cevvaliyet dönemidir. Dolayısıyla gençlik dönemlerinde bir iş yapma, karar verme, harekete geçme gibi konularda daha fazla gelgit yaşanmaktadır. Bu sebeple üzerinde durulması gereken husus, insanın evlenmesinin, aile kurmasının ve karşı cinsle hayatını birleştirmesinin sebepleridir. Bu olgu, insan ve insanlığın geleceği açısından temel bir durumdur. Karşı cinsten bir insanla bir arada olma ve ona katlanma gibi durumlar, evliliğin beraberinde getirdiği sorumluluklardır. Dolayısıyla evlenmeye niyet etmek ve adım atmak, aynı zamanda birtakım sorumlulukları da baştan kabul etme olarak düşünülebilir. İşte gençlerin üzerinde durması ya da tecrübe sahibi aile bireyleri tarafından aydınlatılması gereken hususlar bunlardır.

İnsanın, dünya hayatında yerine getirmesi gereken birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların önde gelenlerinden birisi de insanın belli bir yaşa gelince evlenmesi ve bir aile kurmasıdır. Araştırmanın problemi de bu bağlamda belirlenmiştir. Araştırmada bekârlık, evlilik ve aile kurmanın İslâmî değerler açısından ne anlam ifade ettiği; evlilik ve aile kurmanın insan hayatındaki öneminin ne olduğu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Çocukların aile, okul ve çevre üçgeninde yetişmeleri, gençlik dönemlerine ulaşmaları önemli süreçleri beraberinde getirmektedir. Bu süreçte aile (Çağan, 2013, 85-89), okul (Ekşi, 2002, 156-160) ve çevreye (Bilgin, 2017) ciddi manada sorumluluklar düşmektedir. Öyle ki çocukluk, ergenlik ve gençlik çağları ne kadar anlamlı yaşanabilirse, o ölçüde sağlıklı kişilik, kimlik ve karaktere sahip olunabilir. Bu süreci istendik düzeyde geçiren fertlerin hayata daha anlamlı baktıkları ve sağlam karakterli bir kişilik elde ettikleri söylenebilir. İslâmî değerler de çocuğun aile, okul ve çevre bağlamında yetiştirilmesinde önemli öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Kur'an ve sünnet temelli bu öğütler, ideal insan modelinin yetiştirilmesine yönelik bir boyut taşımaktadır (Hökelekli, 1993, 355-358). Böyle bir düzeye ulaşan gençlerin evlenme sürecine de girmeleri aile kurmaları noktasında büyük önem taşımaktadır. Bu önemin ortaya konması ve konuya ilişkin gerçekliğin bilimsel olarak ifade edilmesi de araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, bireylerin veya kitlelerin insanî veya toplumsal bir olay, olgu ya da soruna yükledikleri anlamı araştırma ve anlama yaklaşımıdır (Creswell & Creswell, 2021, 4). Ayrıca nitel araştırmalar, ele aldığı olay, olgu ya da sorunu, kendi bağlamında, yorumlayıcı bir yaklaşımla insanların bunlara yüklediği anlamlar üzerinde durarak inceler (Baltacı, 2019, 368-369). Nitel araştırmalarda genellikle gözlem, görüşme ve doküman inceleme olmak üzere üç veri toplama aracı kullanılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışmada da veri toplama aracı olarak doküman inceleme esas alınmıştır. Doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018, 189-190). Yine doküman inceleme, belirli bir amaca dönük olarak belgelerin bulunması, okunması, not alınması işlemlerini içermekte olup “alanyazın” taraması ve “içerik çözümleme” olarak iki çeşit doküman incelemeye söz edilebilir (Karasar, 2016, 230-231). Bu bağlamda çalışma için tercih edilen doküman inceleme, bahsi geçen açıklamalar doğrultusunda alanyazın taraması kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1. Gençlik, Evlilik ve Aile Kurma

Toplumlar açısından genç nüfusa sahip olmak son derece önemlidir. Zira bir toplumun geleceği, sahip olduğu genç nüfusla doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan toplumlar için genç nüfus aynı zamanda gelecek demektir. Bugünün gençliği gelecek açısından çok yönlü kazanım olarak hayata yansımaktadır. Öyle ki gençlere iyi bir eğitim verildiğinde bunlar aileleri ve toplumları için gelecekte son derece önemli gelişmelere imkân sağlayacaklardır. Bu nedenle gençlere yapılacak yatırım aynı zamanda toplumun geleceğine yapılan yatırım olarak düşünülmelidir. Gençlerin ihmal edildiği durumlarda ise gelecekte ümitvar olmak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bir millet için gençlik çağı, en önemli aktif ve dinamik zaman dilimi olarak değerlendirilmek durumundadır.

Gençlerin yetiştirilme sürecinde ailelere ve topluma büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Başta da ifade ettiğimiz üzere, gençliğin ihmal edilmesi, geleceğe yatırım yapmamak olarak hayata yansımaktadır. Dolayısıyla çocukluk döneminde ve ilerleyen dönemlerde gençlerin toplumsal normlara göre istenilen anlamda yetiştirilmeleri gerekmektedir (Akdoğan, 2019, 391-409).

Her şeyden önce çocukların dünyaya gelebilmesi için uygun imkân ve ortamların sağlanmasına ihtiyaç vardır. Bunun en temel noktası da evlilik ortamı ve aile kurumunun sağlanması olarak düşünülebilir. Bu noktada ilk iş, insanların ideal anlamda bir evlilik yapabilmelerinin imkân ve ortamlarının sağlanması gerekir. Bu temel bir ihtiyaçtır. Bunun insani ve dini temelleri de bulunmaktadır. İnsan açısından evlilik, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir ihtiyaç olarak belirmektedir. İnsanın yeme, içme gibi cinsel anlamda da ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunların en ideal ve etik açıdan karşılanması gerekir (Okur, 2012). Diğer taraftan İslam dini, Kur'an ve Sünnette de belirtildiği üzere, bu ihtiyaçların helal çerçevede karşılanması

öğütlemektedir. Burada yeri gelmişken hemen ifade etmeliyiz ki İslam dininin tavsiye ettiği olgular hayata dair yalın gerçekliklerdir. Salt akıl ve hayata dair gerçeklikler açısından bakıldığında, İslâmî öğütlerin insan ve hayatla örtüşen gerçeklikler olduğu görülmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca aile, bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmüştür. Bu gerçeklik bugün de çok farklı şekillerde olmakla beraber yine varlığını devam ettirmekte ve her geçen gün de ailenin anlam ve önemi daha fazla hissedilmektedir (Aydın, 1989, 196-200). Bazı insanlar her ne kadar aile dışı bir hayat yaşıyor olsalar da aileye olan ihtiyaçları farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Burada ailenin insana sağladığı o sıcak iklimi sağlayacak bir başka kurum mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar diğer bazı kurum ve kuruluşlar ve sosyal ortamlar ailenin karşıladığı ihtiyaçları karşılama yoluna gitse de ailenin verdiği sıcaklık, samimiyet ve güven ortamını veremeyecektir.

Aile ortamında yetişmeyen bir çocuk, genç ve yetişkin insan, her ne kadar ekonomik ihtiyaçlar açısından iyi şartlarda yetişmiş olsa da ailenin verdiği değerleri tam anlamıyla alamadığından dolayı bazı sorunları beraberinde getirebilir. Bu anlamda insanın yetişmesinde en önemli unsurlardan birisi olan aile, daha önemli ve anlamlı hâl almaktadır. Öyle ki bir çocuğa anne kadar etkili dokunabilecek bir başka insan mümkün gözükmemektedir. Belki çocuğun tüm ihtiyaçları en ideal anlamda karşılanabilir. Ona en güzel imkânlar sunulabilir ve her türlü dünyevî zevkler tattırılabilir. Ancak tüm bunlara rağmen ona, annenin sıcaklığı, şefkati, dokunuşu ve duygu boyutu verilemez. Bu bağlamda çocuğa/gençe dolayısıyla insana en yakını annesi olarak ortaya çıkmaktadır. Zaten çocuk, anneden bir parça olarak dünyaya gelmekte ve onun doğurduğu bir insan yavrusu olarak hayata gözlerini açmaktadır. Anne dışında başka kimse çocukla bu türden bir ontolojik bağı üstlenemeyecek ve annenin yerini alamayacaktır. Dolayısıyla çocuğun ve gencin anneye olan ilişkisi ve anneye kurduğu bağ, tartışılmaz bir olgu olarak insanlığın ortak paydasıdır. Bu nedenle, asıl üzerinde durmamız, çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken itina göstermemiz gereken kurum ve kuruluşların en başında aile gelmektedir (Beşoğlu, 1974).

Burada aile bağları derken ailede annenin durumu, konumu ve aile bağlarının kurulması, güçlendirilmesi ve sürdürülebilmesinde annenin rolü çok daha önemli olarak hayata yansımaktadır. Babanın rolü bu anlamda anneden sonra gelmektedir. Hatta toplumumuzda “insan babadan yetim kalmaz, anneden yetim kalır,” şeklinde bir deyim de bulunmaktadır. Dolayısıyla ailelerde karı-koca, bir bütünün iki parçası anlayışı çerçevesinde hareket ettiklerinde, o ailede yetişen çocuk ve genç hem aile hem de toplum açısından faydalı bir insan olarak yetişecektir. Bu bir realitedir. Zira çocuk, ilk bilgi ve eğitimini ailede almakta ve orada hayata hazırlanmaktadır. Çocuklar ve gençlerin yetişmelerinde aile temel bir rol oynadığına göre ne kadar sağlıklı bir aile hayatı yaşanırsa daha sonraki yıllarda bu, o kişinin kimlik ve karakterinde olumlu bir etki olarak hayata yansımaktadır. (Yavuz, 2012, 16-20).

Aile terbiyesi olarak ifade edilen gerçeklik, ilerleyen yıllarda olumlu ya da olumsuz olarak insandan topluma doğru bir yaşam alanı bulmaktadır. Burada çocukluk ve gençlik yıllarında alınan terbiye, duygu, düşünce, tutum ve davranış olarak hayata yansımaktadır. Aile terbiyesi alanlar hem kendileri hem de insanlık için olumlu tutum ve davranışlarda bulunurken; bundan yoksun olanlar, toplumsal hayatın huzur ve dengesini bozmaya yönelik tutum ve davranışlarda bulunmaya yönelebilirler. Bütün bunlar teorik ifadeler olarak görülse de sosyal hayatta bir gerçeklik olarak yaşanmaktadır. (Akdoğan, 2002, 161-175; 2004, 241-253). Bu noktada huzurlu ve güvenli bir toplum düzeni düşünülyorsa, işe en başından, yani çocuk ve gençlerimizi iyi bir aile terbiyesinden geçirerek başlamak bir gereklilik olarak toplumun önünde durmaktadır. Toplum, kendi geleceğini düşünüyorsa, ki düşünmek durumundadır, o hâlde geleceğini olumlu yönde etkileyecek aileler için sosyal ve kültürel ortamlar hazırlamakla mükelleftir. Tabi bu noktada toplumda yaşayan herkesin kendi şartları çerçevesinde üzerine düşen sorumlulukların farkında olarak bilinçli davranması gerekir. Aslında işin özü, insanla başlamakta, onunla sürmekte ve yine insan unsurunda dögümlenmektedir.

Toplum, tek tek insanlardan meydana geldiğine göre, tek tek insanların varlığı ve tutumları toplumun değerini de belirlemektedir. İnsan, aynı zamanda bir aileye mensuptur. Aile mensubiyeti ve o ailenin insanî ve ahlâkî değerlere bağlı olması, orada iyi insanın yetişmesini beraberinde getirecektir. Böylece bir toplumda aileler ne kadar değerlerine bağlı olurlarsa içindeki insanlar da o oranda ahlâkî tutum sergileyeceklerdir (Arvas, 2020, 27-40). Bu noktada ahlâkî değerler, temel insanî unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, ahlâkî değerlere ne kadar bağlı olurlarsa o oranda ahlâkî davranışlar hayata yansır. Ahlâkî değerlerden uzaklaşma, topluma ahlaksızlık olarak yansır. İşte tam bu noktada topluma verilenler ile yaşanan gerçeklikler arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Ahlâkî değerlerden nasibini alamayan insanlar, bencil, menfaatçi, her şeyi kendi çıkarları hesabına düşünen ve o doğrultuda hareket eden, toplumun dengesini bozan bir karaktere sahiptirler. Bugün insanlık aleminde yaşanan acı gerçeklerin arka planında insanlık değerlerinin dejenere oluşunu çok net bir şekilde görebiliyoruz. Öyle ki insanlığa zarar verenler, insanî değerlerden nasibini alamamış zavallılar olarak düşünülebilir. Ancak toplumda belli konum ve durumlarda olan bu tür insanlar, ahlâkî ve insanî değerleri yok sayarak kendi menfaatleri çerçevesinde bir toplum inşa etmeye çalışırlar. Bu düşünce ve tutumda olanlar için *her şey mübah*tır anlayışı geçerlidir. Yine bu tür insanlar ahlâkî evrensel değerler ve insanlık onuru çerçevesinde hareket etmeyi bir kıymet olarak öğütlerler (Nazıroğlu vd., 2019).

Gençliğin, insan hayatında en dinamik dönem olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu enerjinin doğru yönlendirilmesi, hayata olumlu çıktılar olarak yansır. İnsanlık, her geçen gün ileriye doğru gittiğinden, doğru hedefler doğru sonuçları beraberinde getirecektir. Yanlış yönlendirme ve davranışlar, olumsuz sonuçlar olarak hayata geçecektir. Bu bağlamda gençliğin enerjisini aile fertleri ve toplum üyeleri insanlık değerleri ekseninde yönlendirmekle sorumludurlar. Bu sorumluluk bilinci tam anlamıyla yerine getirilmediğinde, sonuçları kişiye, aileye ve topluma istenmedik davranışlar olarak dönmektedir. Gelinek noktada gençlerin maddî gelecekleri daha çok önemsenirken, ahlâkî tutum ve davranışları noktasında aynı hassasiyetin gösterilmesi de gerekir. İnsan, madde ve mana dünyasıyla bir bütünlük oluşturmaktadır. Maddî yönün gelişip, manevî yönün eksik olması birtakım dengesizliklere sebep olabilir. Öyle ki bir insan bir alanda donanımlı olabilir. Eğer bu maharetini insanlığın faydasına kullanabilirse, tüm insanlık bundan bir şekilde olumlu olarak yararlanabilir. Aksi durumda olumsuzluk olarak sonuçlanabilir. Söylemek istediğimiz, ahlâkî değerlere bağlı bir anlayışın etkili olması ve insan hayatına yön vermesi gerçeğidir (Ülken, 1946).

Gençler, belli yaşa geldiklerinde aile kurmanın anlam ve önemini bir şekilde kavramalıdır. Hatta gençlik yıllarında kendilerine ailenin anlamı, önemi ve insan hayatındaki yeri çok boyutlu bir şekilde öğretilmelidir. Bu bilgi, sistematik bir şekilde öğretilerek, evlenmenin, aile kurmanın bir ideal olarak düşünülmesi sağlanmalıdır. Böylece genç, zamanı geldiğinde evlenmesinin ve bir aile kurmasının önemli olduğunu, hayatın anlamının evlenme ve aile kurmayla daha anlamlı hâle geleceğini düşünmelidir. Zira bazı gençler, evlenme, aile kurma ve sorumluluk alma konularında çekimser davranabiliyor ve evlenmelerini ya geciktiriyor ya da ihmal edebiliyorlar. Bu ciddi bir sorundur. Özellikle genç erkekler, iş, kariyer, para kazanma ve benzeri kaygılarla bunu daha da öteleyebiliyorlar. Yaş biraz ilerleyince de bu sorumluluğu almak kendilerine daha da zor gelebiliyor. Toplumdaki deyimleriyle, *her şey zamanında* anlayışıyla hareket etmek daha anlamlı görülmektedir. Zira evlenme olaylarında hiç kimsenin mutlak manada mükemmel olamayacağı bir gerçekliktir. Gençlik yıllarında, yani zamanında yapılabilirse evlenme sürecinde gençler birbirlerini daha hızlı bir şekilde kabul edebilirler. Yaş ilerlediğinde seçme, tercih etme ve karar verme süreci de o oranda güçleşmektedir. Dolayısıyla gençlerin evlenme ve aile kurması konusunda anne-babaya ve diğer aile fertlerine büyük görevler/sorumluluklar düştüğü gibi toplum fertlerine de aynı şekilde manevî sorumluluklar düşmektedir.

2. Gençlik, Evlilik ve Aile Kurma

İnsanlar açısından olduğu gibi İslâmî değerler açısından da bekârlık normal bir durum olarak görülmemektedir. Hayatın gerçeklikleri açısından da bakıldığında, insanın evlenmesi, hayat arkadaşının olması ve hayatı paylaşması hem biyolojik hem de psiko-sosyal bir gereksinimdir. İnsan, mutluluk ve kederlerini bir diğer insanla paylaştığında, eğer mutlu ise mutluluğu artar; kederli ise kederi azalır. Bunlar bilinen, tecrübe edilen hayatın gerçekleridir. Bu nedenle insanın daima yanında her şeyiyle kendisine güvendiği ve hayatı paylaştığı eşinin olması, onun için bulunmaz büyük bir imkândır. İnsanî ihtiyaçlar, farklı şekillerde karşılanabilir. Ancak insanî ve İslâmî değerler bağlamında düşünüldüğünde, insanın tüm gereksinimlerini ahlak ekseninde karşılaması öğütlenir. Bunun dışında bir yaşam, ahlak dışı, insanlık dışı, İslâmî değerlere aykırı olarak ifade edilir.

İslam dininin en temel kaynağı Yüce Kur'an'dır. İkinci kaynağı ise Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleridir. Bu anlamda Kur'an'ı Kerim, insana, hayata ve metafizik âleme dair insanlığı bilgilendirmekte ve nasıl bir hayat yaşaması gerektiğinin en genel yollarını göstermektedir. Şu bir gerçek ki Kur'an'ı Kerim, objektif bir yaklaşım ve saf bir akılla okunduğu ve üzerinde düşünüldüğünde, insan üstü bir kaynaktan geldiği, insanlığın huzur ve mutluluğunu öğütleyen bilgilerden oluştuğu görülecektir. Bu noktada evrenin en kıymetli varlığı insan olduğuna göre, Yüce Allah, insana bu dünya hayatında nasıl bir hayat yaşamasının da yollarını göstermektedir. Zaten ontolojik anlamda insanın yapıp-etmeleri, yani ihtiyaçları ile Kur'an ve Sünnet'in insanlığa tavsiye ettikleri örtüşmektedir. Gençlik, evlenme ve aile kurma konusunda da bunu açık bir şekilde görmekteyiz. Öyle ki Kur'an'da, *"Bekâr olanlarınızı, bir de evlenebilecek durumda olan köle ve cariyelerinizi evlendiriniz. Eğer onlar fakir iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah'ın hazinesi geniştir. O her şeyi bilir."* (en-Nûr 24/32). Bu ayete psiko-sosyal açıdan bakıldığında, her şeyden önce insanı evlenmeye yönlendiriyor ve psikolojik olarak hazırlıyor.

Bir insanın özellikle de genç yaşta birisinin evlenme gibi en hayati konuda karar vermesi ve evlenmeye niyet etmesi son derece önemlidir. Bu düşünce oluşuktan sonra artık anne-baba ve diğer sosyal çevre de evlilik konusunda gençlere destek olma çabası içerisine gireceklerdir. Diğer taraftan Yüce Allah, bekârları ve evlenebilecek durumda olanları evlendirmeyi öğütlüyor. Allah'ın bir şeyi yapmayı söylemesi, aslında insanlık için bir emirdir. Bu noktada insanlar mutlaka ellerinden geleni yapma konusunda ciddi bir çaba içerisinde olmak durumundadırlar. Zira bekârları evlendirmek, onlara her türlü yardımcı olmak hem onlar hem aileler hem de toplumun geleceğini inşa etme anlamına gelir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal sorumluluklar son derece önem taşımaktadır. Zaten İslam dininin en önemli ve ayırıcı özelliği, insanı ve toplumu kuşatıcı bir anlam ve boyut taşımasında yatmaktadır.

Hz. Peygamber (s) de, *"Ey gençler! Sizden evlenmeye gücü yetenler evlensin. Evlilik, gözün haramdan sakınmasına ve iffetin korunmasına daha uygundur. Evlenemeyenler de oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için bir kalkandır."* (Buhârî, "Savm", 10, "Nikah" 2, 3; Müslim, "Nikah", 3). Hadiste de görüldüğü üzere Sünnet'te evlenme tavsiye edilmektedir. Hz. Peygamber (s)'in tüm hayatı insanlık için bir örnektir. Bu bağlamda O (s), söylediklerini her şeyden önce kendisi hayata geçirmiştir. Buna insan ve toplum eğitimi açısından da *yaparak-yaşayarak gösterme ve öğretme* denilir. İşte Hz. Peygamber (s) bizzat kendisi hem evlenmiş hem de Müslümanlara evlenmeyi tavsiye etmiştir (Çetin, 2006, 327-333; Akpınar, 2019, 31-37).

Yukarıda da ifade edildiği şekilde insanlardan bir kısmı evlenmekten çekinirler. Bunun pek çok psiko-sosyal, kültürel ve maddî sebepleri olabilir. Ancak şartları mümkün olduğunca zorlayarak evlenmeye teşvik etmek gerekir. Bu noktada özellikle anne-babaların ve yakın çevrenin hatta toplumun, bekârların evlenmeleri konusunda daha önce de ifade ettiğimiz üzere, sosyal sorumlulukları bulunmaktadır. İslam toplumunun en önemli özelliği, fertlerinin duyarlılığı ve toplumsal sorumluluk bilincinin yüksek olmasıdır. *Bana dokunmayan yılan bin yaşasın* ya da *adam sende bana ne*, şeklinde bir düşünce İslâmî duyarlılığı olan insanlarda bulunmaz. Zira

İslâmî değerler, insana hem kendisini hem de toplumunu düşünme bilgi ve bilinci vermektedir. Bu bir bilinç ve sorumluluk hâlidir. İçerisinde bulunduğu ve hayatını sürdürdüğü topluma karşı duyarlı olmak, toplumun bir bütün olarak maddî ve manevî anlamda huzur ve mutluluğunu düşünmek her şeyden önce insanî bir duygu ve düşünce hâlidir. Zaten İslâmî değerlerin asıl vermek ve kazandırmak istediği bilinç hali de budur. Duyarlı ve farkında olmak, aynı zamanda sosyal sorumluluk bilincini güçlendirmektedir. Bir toplumda insanların birbirlerine duyarlı olmaları, sosyal ilişkiler ve birlikte yaşama noktalarında, sosyal ağın sağlam değerler üzere şekillenmesi ve hayata geçmesi anlamına gelmektedir. Böylece insanlar, bireysel ve toplumsal anlamda huzur ve güveni yakalama, mutlu bir hayat yaşama imkânını elde ederler.

Evlilik, salt maddî imkânlarla izah edilecek bir olgu değildir. Bunun manevî boyutu, maddî boyutundan daha önce gelmektedir. Öyle ki manevî yani psikolojik anlamda insanlar anlaşılmadıklarında maddî imkânlar ne kadar fazla olursa olsun, huzur ve mutluluğu yakalamak mümkün olmamaktadır. O nedenle her şeyden önce evlenecek bekârların psiko-sosyal ve kültürel açıdan anlaşabilmeleri önem taşımaktadır. Psiko-sosyal ve kültürel birlikteliğin sağlanmadığı ortamlarda, -maddî koşullar ne kadar da bir araya getirilmiş olsa da- evliliğin kurulması ve sürdürülebilmesi o kadar kolay olmamaktadır. Dolayısıyla bekârların her şeyden önce psikolojik olarak birbirlerini kabul etmeleri ve benimsemeleri gerekmektedir (Arvas, 2020, 40-54). Bununla beraber ailelerin de psiko-sosyal, kültürel ve maddî düzeylerinin de örtüşen bir boyutta olması evliliğin geleceği açısından önem taşımaktadır.

Yaşadığımız çağda her ne kadar birtakım maddî imkânsızlıklar olsa da geçmiş dönemlere göre maddî imkânların daha iyi olduğu aşîkârdır. Yeni dönemde eğitim, iletişim, kentleşme ve diğer imkânlar daha da artmış durumdadır. Tabii kentleşmeyle beraber ihtiyaçların ve konfor düzeyinin de arttığı görülmektedir. Bununla beraber daha fazla maddî imkânlarla sahip olma güdüsü de kendini hissettirmektedir. Böyle bir ortamda maddî koşullar ve sosyal şartlar evliliğin önünde bir engel olarak görülmektedir. Örneğin daha önceki dönemlerde köy hayatında yaşama oranı, kent hayatında yaşamadan daha fazla ve imkânlar daha az olduğu hâlde evlenme daha kolay olabiliyormuş. Bugünkü yaşam koşullarında maddî şartlar sanki evlenmenin önünde engelmüş gibi bir durum söz konusudur. Söylemek istediğimiz bugünkü imkânların evlenmek için daha müsait olduğudur. Dolayısıyla zihnî ve fikrî anlamda evlenmeye karar vermek, aile kurma açısından en önemli boyut olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bugünkü şartlarda hâli vakti yerinde olan bazı insanların evlenme konusunda yavaş davrandıkları görülmektedir. Bunun çok farklı nedenleri olmakla beraber, evlenme açısından maddî koşulların sağlandığı söylenebilir. Ancak yeni dönemde gençlerin hayata bakışları ve yaklaşım tarzları, diğer konularda olduğu gibi, evlenme konusunda da farklılıklar gösterebilmektedir (Taş, 2005). İşte asıl üzerinde durulması ve sorunun çözülmesi gereken husus da bu olsa gerektir. Şöyle düşünülebilir; herkes özgürdür, isteyen evlenir, isteyen evlenmez, bu durum kişinin kendi kararıdır. Elbette kişinin kendi kararıdır. Ancak aile, toplum ve milletin geleceği açısından en temel kurumdur. Her toplum, içindeki ferдинin evlenme duygu ve düşüncesinde olmasını bekler. Kaldı ki bunun insanî ve İslâmî bir temeli de bulunmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de, *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”* (er-Rûm 30/21) buyrulmaktadır. İnsanın hayatı paylaşması noktasında eş, önemli bir konumdur. Karı ile koca, hayatı paylaşmakta ve anlamlandırmaktadır. Eşler arasındaki sevgi ve merhamet bağı, iki insanı birbirine bağlamakta, hayat daha anlamlı ve katlanılabilir kılınmaktadır (Arvas, 2020, 98-100). Zira hayat, acısı ve tatlısıyla, huzur ve huzursuzluğuyla bir bütünlük arz etmektedir. Tüm bunları paylaşma noktasında eşler birbirlerine muhtaçtır. İşte insana bu gücü ve paylaşma duygusunu verecek olan da diğer aile bireylerinin yanında eştir. Bu gerçekliği Hz. Peygamber (s) de, *“Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir”* (İbn Mâce, “Nikah”, 1) ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Aslında evlenmenin çok boyutlu kazanımları vardır. Her şeyden önce karı ile kocanın birlikteliği bir güçtür. Hayatın zorlukları ve sunduğu imkânları

birlikte göğüslemek ve hayata tutunmak çok daha kolaydır. Karı-koca el ele, baş başa verdiklerinde çok farklı kazanımlar elde edebilirler. Gerek çocuk yapmak, onlara bakmak, onları büyütme ve hayata hazırlamak ve gerekse kendilerinin gayret ve çabalarıyla maddî ve manevî anlamda kazanımlar elde etmelerini sağlamak, işte tüm bunlar, iki insanın birlikteliği, iş birliği ve dayanışmalarıyla sağlanabilecek durumlardır. Bunun toplumlarda pek çok örneği vardır.

Bekârlar evlenirken, birtakım şartları göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Zira evlilik hemen vazgeçilecek bir karar ve durum değil, ölüncüye dek sürdürülmesi gereken bir olaydır. “*Anlaşamazsak boşanırız,*” şeklinde bir düşünce ile evlenmek, her iki taraf için özellikle de çocuk olduktan sonra ciddi sorunları ve acıları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla evliliği sağlam temeller üzere kurmak gerekmektedir. Bunun için de her şeyden önce evlenecek çiftlerin kesin ve dönüşsüz bir kararlılıkla buna “*evet*” demeleri ve ailelerin de bu evliliği onaylamaları, gelecekte yaşanabilecek psiko-sosyal, kültürel ve maddî sorunların aşılmasında son derece önemlidir. Zira karşılıklı kesin mutabakatla yapılan evliliklerde bütüncül bir kabul olduğundan dolayı en küçük bir sorun olduğunda taraflar hep beraber o sorunu çözme konusunda ellerinden geleni yapabilirler. Ancak bir tarafın çekimser kaldığı durumlarda sorunları çözmek zor olabilir. O zamanda çiftler her geçen gün huzursuzluk yaşayabilir. Hatta anlaşamama arttığında boşanmaya doğru gidebilir. Tüm bu sorunların aşılması konusunda Kur’an öğüt vererek nasıl hareket edilmesinin gerektiğini de göstermektedir: “*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*” (Nisâ 4/35). Modern toplumlarda boşanmaların bu derece artmasının psiko-sosyal, kültürel ve maddî sebeplerine bakıldığında, sorunun maddî olmadan ziyade, daha çok manevî ve sosyo-kültürel boyutlu olduğu söylenebilir.

Evlenmeyi temel insanî bir sorumluluk olarak tavsiye eden İslâmî değerler, buna imkân bulamayanlara da tavsiyelerde bulunmaktadır. Burada şunu hemen ifade etmeliyiz ki İslam dini hayata dair bir durumun tüm boyutlarını bir şekilde ortaya koymakta, sorunlara dair çözüm önerileri ve çıkış yolları göstermektedir. İşte evlenmeye güç yetiremeyenler için de ayette, “*Evlenmeye maddî imkân bulamayanlar da Allah kendilerini lütfuyla zengin kılınca kadar, iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz köle ve cariyelerinizden özgürlüklerini satın almak için sizinle azatlık sözleşmesi yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde çalışıp para kazanarak, ödeyecek bir kabiliyet görürseniz, anlaşma yapın. Allah’ın size verdiği maddî imkânlardan onlara yardımda bulunun. Cariyelerinizi, dünya hayatının gelip geçici menfaatine göz dikerek, hele de iffetli kalmak istiyorlarsa, sakın fuhşa zorlamayın! Kim onları fuhşa zorlarsa şunu bilsin ki zorla bu işe itildikleri için, Allah onları bağışlayacak, onlara merhamet edecektir*” (Nûr 24 33) şeklinde buyrulmaktadır. Hz. Peygamber (s) de daha önce de ifade ettiğimiz üzere, evlenmeye imkan bulamayanların evlenmelerini, buna güç ve imkan bulamayanların da oruç tutmalarını tavsiye etmiştir (Buhârî, “Nikah”, 3; Müslim, “Nikah”, 1).

Görüldüğü üzere hem ayette hem de hadiste temel olarak evliliğe işaret edilmektedir. Ancak buna güç yetiremeyenlerin iffetlerini korumaları, evlenme konusunda bir çaba içerisinde bulunmaları tavsiye edilmektedir. İşte tam bu noktada aile fertlerine ve diğer toplum üyelerine de sorumluluklar düşmektedir. Herkesin üzerine düşeni yapma çabası içerisinde bulunduğu sosyal ortamlarda gençler için evlenme, ev kurma çok daha kolay olmaktadır. Evladını evlendirmek, anne-baba için çok önemli bir sorumluluktur. Bazı insanlar bu işi evlatlarına bırakabilirler. Ancak unutulmamalıdır ki hayata yeni başlayan gençlere her konuda yardımcı olmak, onların ellerinden tutmak ve hayata kazandırmak hem erkek hem de kız tarafı açısından bir taraftan sorumluluk diğer taraftan da mutluluktur. Zira her anne-baba, çocuklarının mürüvvetini görmek ister. Hatta toplumda bu gerçeklik, *ölmeden önce tek isteğim mürüvvetini görmek* şeklinde anne-babanın evlatlarına yönelik ahir ömürlerindeki nihai bir talebi olarak da ifade edilmektedir.

Hz. Peygamber (sav.) evlenmeye güç yetiremeyenlerin oruç tutmalarını tavsiye etmektedir. Zira böylece insan, hem şehvi duygularına hükmetmiş hem de ibadet etmiş olur. Tabii bu evlenme imkânı olmayanlar açısından bir öneri ve geçici bir çözüm olarak da düşünülebilir.

Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız üzere evlenme, İslam dininin en önem verdiği temel yapılardan birisidir. Zaten İslam'ın temel hedefi imanlı, ibadetini sürdüren ve ahlaklı bir insan ve toplum inşa etmektir. Bunun temel mekânı olarak da aile görülmektedir. Bir insanın ailesinin olması, insanın aile fertleriyle yakın diyalog ve iş birliği içerisinde bulunması, psiko-sosyal, kültürel ve maddî açılardan büyük kazanımlardır. Modernleşme sürecinin hızlı yaşandığı toplumlarda insanların bireyselleştikleri, yalnızlaştıkları ve hatta kendilerine, ailelerine ve toplumlarına yabancılaştıkları sosyal bir gerçekliktir (Taylor, 2007, 356-380). Yine bu bağlamda psiko-sosyal hastalıkların ve toplumda yaşanan sorunların en temel sebeplerinden birisinin, insanların düzenli bir ailelerinin olmadığı gerçeğidir. Bütün bunların çözümü noktasında, *aile terbiyesi* kavramı toplumlarda bir gerçeklik olarak dile getirilmektedir (Canatan, 2013, 275-280).

İnsanın yalnız yaşaması, kendisinin dışında hiçbir sorumluluğunun olmaması, davranışlar ve hedefler açısından da sorunlu bir durumdur (Hökelekli, 2013, 57-73). Öyle ki salt kendisi için yaşayan insanların, diğer insanları düşünme, onlar için bir şeyler yapma ve onlara maddî ve manevî anlamda yardımcı olma gibi sorumlulukları bulunmamaktadır. Böyle bir insanın değil aile, anne-babasını dahi düşünme durumu söz konusu olmamaktadır. Zaten kimi insanlarda bu durum görülmekte ve bir sorun olarak sosyal hayata yansımaktadır. Kur'an ve Sünnet değerleri böyle bir hayatı tasvip etmemekte; bilakis insanın evlenmesini, bir yuva kurmasını ve sorumluluklar üstlenmesini öğütlemektedir. Bu bağlamda sadece insanın eşi ve çocuklarını değil, aynı zamanda anne-baba, yakın akraba ve diğer insanlara karşı da sosyal sorumlulukları yerine getirmesini tavsiye etmektedir. Böylece insan, hem bir ailenin ferdi olma ve aidiyet duygusu taşıma hem de diğer insanlarla hayatı paylaşma mutluluğunu yaşamaktadır (Tarhan, 2015: 19-32).

Gençlerin bunalımlarının arka planında ailevî ve sosyal sorunların olduğu bilinmektedir. Bu süreçte dağılmış, parçalanmış, düzensiz aile yapılarında bulunan çocuk ve gençler çok ciddi travmalar yaşamaktadırlar. Bu noktada aile, çocuk ve gençleri kuşatmakta, sarmakta ve onlara sığınacak bir liman olmaktadır. Annenin sevgi, şefkat ve merhameti; babanın destek ve güveni, çocuk ve gençleri hayata bağlamakta, onların psiko-sosyal kişilik ve karakterlerinin sağlam temeller üzerine oturmasını sağlamaktadır. Bu şuurla yetişen gençler gelecekte hem ideal bir eş hem aile ve toplum üyesi olarak hayata katılacaklardır. Toplumlarda yaşanan sorunların temel sebebi insandır. Bu duygu ve düşüncelerle yetişmeyen gençlerin olumsuz duygu, düşünce ve tutumlarda olması kaçınılmazdır. Zaten suç işleyenlerin önemli bir bölümünün sağlıklı bir aile yapısının olmadığı da söylenebilir.

İslâmî değerler açısından aile ve toplum hem açılım hem de otokontrol alanlarıdır. Güçlü aile ve toplumlardan güçlü insanlar yetişir. Aile ve toplumun çürüdüğü, yozlaştığı durumlarda can, mal ve namus vb. açılardan güvenlik ve başka sorunlar görülebilir. Bu bağlamda aileyi güçlendirmek, sağlıklı gençlerin yetişmeleri anlamına gelir. Bu gençler ilerleyen zamanlarda sağlıklı aileler kurarak toplumun inşasına olumlu katkı sağlarlar. Zaten ideal olan ve beklenen de sağlam ailelerden oluşan güçlü toplum yapısına ulaşmaktır. Toplum fertlerinin duyarlılığı gençlerin yetişme, gelişme ve ilerleyen dönemleri açısından önemlidir. Bunun için de gençlerimizin yaş, beklenti ve zamanlarına uygun sosyal ortamları oluşturmak, onların ideal bir çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemi yaşamalarının alt yapısını sağlamak gerekir (Selçuk, 1990; Bilgin, 1991). Bu ortam hazırlanmadığında ve onlara imkânlar sunulmadığında bir takım patolojik sorunlar yaşanabilir. Burada, toplumu sevk ve idare edenlerin bu konularda duyarlı olmaları ve bu duyarlılığın gereğini yerine getirmeleri gerekmektedir. Öyle ki bu durum, sosyal sorumluluk ve toplumun geleceğini şekillendirme anlamlarına gelmektedir. Zira gençliğini ihmal eden toplumlar ilerleyen süreçte bazı toplumsal sorunlarla karşılaşmak durumundadırlar. Tabii o zaman da iş isten geçmiş ve gençlik bir umut olma yerine, ailelerin ve toplumların korkulu rüyası olabirler.

Sonuç

Her insan doğar, büyür, yaşar ve ölür. Bu süreçte insanın yapması ya da yaşaması gereken bir süreç vardır. Evlenme de bu süreçteki olaylardan birisidir. İnsanın aile mutluluğunu yaşamasının yanında, soyunun devamlılığı için de evlenme en temel gerekliliktir. İnsan hayatı, diğer insanlarla beraber anlam bulmaktadır. Bu anlamda evlenme, iki insanın bir araya gelmesi, hayatı paylaşması ve mutluluğu araması şeklinde izah edilebilir. Zira hayatı tek başına yaşamak her açıdan zor ve sıkıntılı bir durumdur. Kadın ve erkeğin anlaşarak evlenmeleri ve bir aile kurmaları, maddî ve manevî sorunların aşılması ve mutluluğun yakalanmasında son derece önemlidir.

İnsan, mutlu olmak ve huzurlu bir hayat yaşamak ister. Bunun için de en temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. İnsanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarının karşılanması açısından aile, en temel kurum olarak belirmektedir. İnsan, huzur ve mutluluğu en üst düzeyde aile ortamında yakalar. Zira aile, insana koruyucu, kollayıcı, huzur, mutluluk ve güven verici bir liman konumundadır. İnsan, aile ortamında hayata gözlerini açar, aile ortamında büyür ve aile ortamında hayatını sürdürür. Bu, normal koşullarda olması gereken bir süreç olarak hayata yansır. O nedenle sağlıklı aile demek, sağlıklı bireylerin yetişmesi ve oradan yeni ailelerin kurulması anlamına gelmektedir. Böylece toplum her geçen gün gelişmekte, büyümekte ve huzur ve güvenle sağlıklı toplum yapısı olarak varlığını sürdürmektedir.

Gençlik dönemi, insan hayatının en önemli, dinamik ve karar verme süreçleri olarak yaşanır. Gençlik çağına gelinceye kadar çocukları sağlıklı aile ortamlarında yetiştirmek, onları gelecek yıllara hazırlamak gerekir. Bu duygu ve düşüncelerle yetiştirilen gençler, zamanı geldiğinde sorumluluk alarak aile kurma düşüncesi ile evlilik sürecine girerler. Bunun neticesinde ise toplumun temel taşı olarak nitelendirilebilecek olan ve toplumu temsil niteliği taşıyan ailelerin temeli atılmış olur. Bu süreçte, aile, akraba ve toplum fertlerinin gençlere yardımcı olmaları hem aile hem akraba hem de toplumun geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla aileden başlamak üzere toplumda yaşayan hemen herkesin üzerine düşen sorumluluğu taşıması ve gençler konusunda duyarlı olmaları aynı zamanda toplumun geleceğini sağlam temeller üzerine inşa etmesi anlamına gelmektedir. Sözü ettiğimiz tüm bu olgular, insanî ve İslâmî değerler açısından da bir öğüt ve tavsiyedir. Bu değerlere bağlı kalmak, insanların ve toplumların huzur ve güvenliklerini garantiye almak olarak düşünülebilir. Zira değerlerine bağlı bir aile ve toplumda insanlar, sorumluluk duygularına bağlı yaşarlar ve gereğini yapma hassasiyeti gösterirler.

Gençliğe değer verilmesi, gözetilmesi, diğer konularda olduğu gibi evlenmeleri konusunda da her türlü desteğin verilmesi konusunda herkesin üzerine düşeni yapması, bireyin, ailenin ve toplumun bugününe ve geleceğine katkı olarak düşünülmelidir. Zira toplum, tek tek insan ve ailelerden oluşan büyük bir yapıdır. Bu yapının sağlam temeller üzere inşa edilmesi, huzur, mutluluk ve güven açısından yaşanabilir olması demektir. Huzurlu, yaşanabilir ve güvenli toplumlar, sağlam aile ve o ailelerdeki fertlerden oluşmaktadır. Bir toplumda bir insanın güvensiz olması, toplum bireylerinin tümünü az ya da çok etkilemektedir. Bunu aşmanın yolu da toplumda yaşayan her insanın ruh ve beden sağlığı bakımından normal olmasını sağlamaktan geçmektedir. Bugün dünyada yaşanan küresel sorunlara bakıldığında, ahlaksız insanların yaptıkları, insanlığı ciddi anlamda tehdit etmektedir. Küçük ya da büyük, bireysel ya da toplumsal sorunların arka planında ciddi ahlâkî zaafı yatmaktadır. Tüm bunları aşmak ve daha yaşanabilir bir aile, toplum ve dünya hayatı oluşturmak için çocuklara, gençlere ve insanlara fayda verecek tutum ve davranışları geliştirmek ve yaygınlaştırmak gerekmektedir. İşte gençlerimizin iş sahibi olmaları ve huzurlu bir aile yuvasına kavuşabilmeleri bu çerçevede insana ve topluma yapılabilecek faydalı davranışlar olarak görülmelidir.

Katkı Oranı

1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Gerek olmadığı beyan edilmiştir.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

It has been declared unnecessary.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali, “Gençliğin Kendi Kültürüne Yabancılaşma Sorunu Karşısında Dinî ve Ahlâkî Değerler”, *Ahlâkî Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi*, Ed: B. Nazıroğlu vd., Rize: 2019.
- Akdoğan, Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat*, Rağbet Yayınları, İstanbul: 2002.
- Akdoğan, Ali. *Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Akpınar, Ali, “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”, *Peygamberimiz ve Aile*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2019.
- Arvas, F. Balcı, *Aile Psikolojisi, Din ve Değerler*, Emin Yayınları, Bursa: 2020.
- Aydın, M. Akif, “Aile”, *DİA*, C: 2, 1989.
- Baltacı, Ali, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 368-388.
- Beşoğlu, İnci, *Çocuk Bakımı ve Terbiyesi*, 21. Baskı, Çile Yayınları, İstanbul: 2007.
- Bilgin, Beyza, *İslâm ve Çocuk*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
- Bilgin, Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*, Emin Yayınları 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Edebü'l-Müfred*. Beyrut: İlimiye Yayınları, 1990.
- Canatan, K; Yıldırım, E, *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, 4. Baskı, İstanbul: 2013.
- Creswell, John W. - Creswell, J. David, *Araştırma Tasarımı: Nicel, Nitel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Engin Karadağ Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara: 2021.
- Çağan, Kenan. “Ailenin İşlevleri”. *Aile Sosyolojisi*. ed. K. Canatan, E. Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap, 4. Baskı, 2013.
- Çetin, Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2006.
- Ekşi, Halil, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ed: Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara: 2002.
- Hökelekli, Hayati, “Çocuk”, *DİA*, C: 8, 1993.
- Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, Dem Yayınları, İstanbul: 2013.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara: 2016.
- Kur’ân-ı Kerîm*. İstanbul: İFAV, 2022.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nazıroğlu, Bayramali, vd. (ed.), *Ahlâkî Sorunlar gençlik ve Değerler Eğitimi*, Güneysu İlim Yayınları, 2019.
- Selçuk, Muallâ, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1990.
- Tarhan, Nevzat; Gümüşel, O; Sayım, A., *Pozitif Psikoloji*, Timaş yayınları, 5. Baskı, İstanbul: 2015.
- Taş, Kemalettin, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, BRC Matbaacılık, Ankara: 2005.
- Taylor, Charles, *Seküler Çağ*, Çev.: Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2007.
- Okur, Hüseyin, *Evlilik ve Aile*, Semerkand Yayınları, İstanbul: 2012.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Ahlak*, M. Sadık Kağıtçı Matbaası, İstanbul: 1946.
- Yavuz, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 2012.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan , *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* Seçkin Yayıncılık, Ankara: 2018.

İnsan Yetiştirme Sanatı, Yazar: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 1. Baskı, 168 Sayfa)

The Art of Raising People, Author: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Academic Publishing, 2023, 1st Edition, 168 Page)

Mine TAŞDEMİR KULUÇ

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
PhD Student, Marmara University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education
İstanbul / Türkiye

mine_tsdmr@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-9296-885X> | <https://ror.org/02kswqa67>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Kitap Değerlendirmesi
Geliş Tarihi : 13/07/2024
Kabul Tarihi : 28/08/2024
Yayın Tarihi : 30/09/2024

Article Information

Article Type : Book Review
Received : 13/07/2024
Accepted : 28/08/2024
Published : 30/09/2024

Atıf

Taşdemir Kuluç, Mine. “İnsan Yetiştirme Sanatı, Yazar: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 1. Baskı, 157 Sayfa)”. *Ordu İlahiyat* 3 (Eylül 2024), 70-74.

Citation

Taşdemir Kuluç, Mine. “The Art of Raising People, Author: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Academic Publication, 2023, 1. Edition, 157 Page)”. *Ordu Divinity* 3 (September 2024), 70-74.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](https://www.ibtihal.net) - [Turnitin](https://www.turnitin.com)

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](https://www.ibtihal.net) - [Turnitin](https://www.turnitin.com)

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. [Mine TAŞDEMİR KULUÇ](https://www.mine-tasdemir-kuluc.com)

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. [Mine TASDEMİR KULUÇ](https://www.mine-tasdemir-kuluc.com)

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada, öğrencilerin öğrendiği bilgileri nasıl davranışa dönüştürülebileceği sorusuna cevap aranmıştır.
- Bu çalışmada din derslerinde öğretmenlerin karşılaştığı zorluklara değinilmiştir.
- Bu çalışmada, insanın inanma ihtiyacı doğru din eğitimiyle karşılanarak kendini anlamasına yardımcı oluşu vurgulanmaktadır.
- Bu çalışmada insan, fitrat, din, kültür, ahlak ve eğitim-öğretim adındaki altı temel kavramı değerlendirilmiştir.
- Bu çalışmada, din eğitiminin öğrenci merkezli olması gerektiğini, dikte edici ya da baskıcı yöntemlerden kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir.

Highlights

- In this study, an answer to the question of how students can transform the knowledge they learn into behavior was sought.
- In this study, the difficulties encountered by teachers in religion classes are mentioned.
- In this study, it is emphasized that the human need to believe is met by correct religious education and that it helps to understand oneself.
- In this study, he evaluated six basic concepts: human, nature, religion, culture, morality and education.
- In this study, it was stated that religious education should be student-centred and dictating or oppressive methods should be avoided.

The Art of Raising People, Author: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Academic Publishing, 2023, 1st Edition, 168 Page)

Abstract

The book titled “The Art of Raising People” was written by Recep Eryılmaz and focuses on facilitating the process of transforming learned information into behavior. The book consists of four parts: In the first part, concepts such as human being, nature, religion, culture, morality and education are discussed. It has been stated that people's spiritual aspect and sense of faith should be properly nurtured through education. Additionally, the impact of culture and morality on society is emphasized. In the second part, the importance of religious education and how it should be done are emphasized. The author states that religious education should support student's freedom of belief. He also stated that religious education should be free from pressure and student-oriented. In the third section, the results of a research conducted on the status of Religious Culture and Moral Knowledge courses in secondary education and the impact of these courses are shared. The impact of the courses, teacher-student relations and course materials were evaluated through surveys conducted among students and teachers. In the last section, the difficulties and expectations faced by RCE teachers are discussed, offering suggestions for their professional development and teaching methods. The author also emphasizes how religious education can be made more effectively. In general, “The Art of Raising People” emphasizes the role of education in human spiritual and moral development and aims to guide educators.

Keywords: Religious Education, Education, Teacher, Religious Culture, Moral Knowledge.

İnsan Yetiştirme Sanatı, Yazar: Recep Eryılmaz, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 1. Baskı, 168 Sayfa)

Öz

“İnsan Yetiştirme Sanatı” isimli kitap, Recep Eryılmaz tarafından yazılmış olup, öğrenilen bilgilerin davranışa dönüştürülmesi sürecini kolaylaştırmaya odaklanmaktadır. Kitap, dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, insan, fitrat, din, kültür, ahlâk ve eğitim-öğretim gibi kavramlar ele alınmıştır. İnsanın manevi yönünün ve inanç duygusunun eğitim yoluyla doğru bir şekilde beslenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, kültür ve ahlâkın toplum üzerindeki etkisi vurgulanmıştır. İkinci bölümde, din eğitiminin önemi ve nasıl yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yazar tarafından din eğitiminin öğrencinin inanç özgürlüğünü destekleyici bir şekilde yapılması gerektiğini belirtilmiştir. Ayrıca, din öğretiminin baskıdan uzak ve öğrenci odaklı olması gerektiği dile getirmiştir. Üçüncü bölümde, ortaöğretimde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) derslerinin durumu ve bu derslerin etkisi üzerine yapılan araştırmanın sonuçları paylaşılmıştır. Öğrenciler ve öğretmenler arasında yapılan anketlerle derslerin etkisi, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve ders materyalleri değerlendirilmiştir. Son bölümde, DKAB öğretmenlerinin karşılaştıkları zorluklar ve beklentiler ele alınmıştır. Son olarak, öğretmenlerin meslekî gelişimi ve ders yöntemleri hakkında öneriler sunulmuş, din eğitiminin nasıl daha etkili hale getirilebileceği üzerinde durulmuştur. Kitap genel olarak, eğitimin, insanın manevi ve ahlâki gelişimindeki rolünü vurgulamakta ve eğitimcilere yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Eğitim, Öğretmen, Din Kültürü, Ahlâk Bilgisi.

Eryılmaz, Recep. İnsan Yetiştirme Sanatı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, 1. Baskı, 168 Sayfa, ISBN: 9786253986223

İnsan Yetiştirme Sanatı Recep Eryılmaz tarafından kaleme alınmış olup toplam dört bölümden oluşmaktadır. Yazar, kitabın ön sözünde bu kitabı yazma amacının, “öğrenilenlerin davranışa dönüştürülmesinin nasıl kolaylaştırılabileceği sorusuna cevaplar aramak” olduğunu ifade etmiştir. Uzun yıllar öğretmenlik yapan Eryılmaz, insanın akıl ve gönül birlikteliğiyle terbiye edilmesi gerektiğini söylemiş ve eserini bu görüşünü merkeze alarak inşa etmiştir.

Kitabın iki sayfalık ön sözünü, “içindekiler” ve “giriş” sayfaları takip etmektedir. Yazar, giriş sayfasında, doğru din eğitimi ve öğretiminin niye gerekli ve önemli olduğu üzerinde durarak; doğru yapılan bir dinî eğitimin, insanın inanma ihtiyacını karşılayarak, kendi varlığının farkına varması noktasında önemli olduğunun altını çizmiştir.

Çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları sırasıyla şöyledir: “Temel Kavramları”, “Din Eğitim-Öğretimi”, “Orta Öğretimde DKAB Derslerinin Durumuyla İlgili Araştırma Sonuçları”, “DKAB Öğretmenlerinin Sorunları ve Beklentileri”. Eser, “Sonuç ve Öneriler” ve “Kaynaklar” başlıkları ile son bulmaktadır.

Birinci bölümde ele alınan kavramların, hangi sebeple seçildiği yazar tarafından açıklanmasa da DKAB dersleri ile ilgili temel kavramlar olduğu düşünülmektedir. Bölümün başlığı ya eksik ya da yanlış yazılmış olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Zira “Temel Kavramları” başlığı tek başına okunduğunda okuyucunun zihninde net bir ifade oluşmamaktadır. Burada toplam altı kavrama yer verilmiştir. Söz konusu kavramlar; insan, fitrat, din, kültür, ahlâk ve eğitim-öğretimdir. Eryılmaz, insan kavramını açıklarken inanç duygusunun her insanda doğuştan var olduğunu söyleyerek onda var olan mâneviyat duygusunun hiçbir zaman yok olmayacağını ifade etmiştir. Ancak o, mâneviyat duygusunun doyurulmamasının söz konusu olabileceğini söyleyerek eğitim ve öğretimden beklenenin tam da bu eksik ve yanlış doyurulmaları önlemek olduğunu vurgulamıştır.

Yine burada eleştirel düşünmenin önemine değinen Eryılmaz, herkesin özgürce kendi akıl sağlığının ve tercihlerinin sahibi olabildiğini dile getirmiştir. Fıtrat kavramının altında bu sözcüğün sözlük ve terim anlamlarını veren yazar, daha sonra bu kavramla ilgili ayetlerden deliller sunarak; çeşitli âlimlerin fitratla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Anlattığı bir hikayeye terbiye-fitrat ilişkisine değinen yazar, terbiyenin önemli olduğunu ancak terbiyenin fitratı tamamen değiştirmeye vâkıf olamayacağını söylemiştir. Yazar, Yüce Allah’ın ve Hz. Peygamber’in fitratla ilgili sözlerinden hareketle, her bireyin Allah’a bağlanmaya ve ona ibadet etmeye doğuştan meyilli olduğu fikrini savunmakla beraber fitratın Allah’a iman etmek için yeterli olmadığını söylemiş ve insanın içinde yaşadığı çevrenin etkisine dikkat çekmiştir. “Din” kavramının altında bir dine mensup olma ihtiyacından bahseden yazar, Kur’ân’da din kelimesinin kaç kez zikredildiğine, bu kelimenin Kur’ân’da hangi anlamlarda kullanıldığına dair bilgiler veren Eryılmaz, ilerleyen satırlarda Batılı ilim insanlarının din tanımlarına yer vermiş; din, toplum ve kültür ilişkisine değinmiştir. Ona göre bu üçü ayrılmaz üç sacayağı gibidir. Kültürün şekillenmesinde dinin büyük bir role sahip olması sebebiyle, her toplumun dini anlaması ve yorumlaması birbirinden farklıdır. “Kültür” başlığı altında bu kavramın etimolojisine değinen yazar daha sonra “kültür” ve “medeniyet” kavramları arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Kültürün maddî ve manevî olarak iki çeşidi olduğunu söyleyen yazar, bir milletin temel kaynağının millî kültür olduğunu hatırlatarak, millî kültürü öğrenmede en önemli etkenin aile olduğunu vurgulamıştır. “Ahlâk” başlığında, ahlâk kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını verdikten sonra ardından ahlâkın bir insan için niçin gerekli ve önemli olduğunu anlatmıştır. İslâm’ın ahlâk anlayışının dinî ilke ve kurallara dayandığını ifade eden Eryılmaz, temelini Kur’ân’dan alan İslam ahlâkının yetişmekte olan nesle aktarılması için eğitim ve öğretime ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. “Eğitim-Öğretim” başlığı altındaysa eğitim ve öğretim kelimelerinin ilişkisine değinmiştir. Eğitim ve öğretimi yetişkin neslin bir plan ve gayeye göre bilgi ve tecrübelerini genç nesle aktarması olarak tanımlayan yazar; eğitimi (terbiyeyi) kısaca; iyileştirmenin, yetiştirmenin, olgunlaştırmanın, güzel ahlâk sahibi olmanın, fazilete erme ve erdirme faaliyetinin ortak adı olarak ifade etmiştir.

Kitabın ikinci bölümünün başlığı yukarıda da zikredildiği üzere “Din Eğitim-Öğretimi”dir. Birinci bölümün isimlendirilmesinde dikkat çeken husus bu bölüm başlığında da dikkat çekmektedir. Burada ya başlık sehven eksik yazılmıştır ya da yanlış yazılmıştır. Doğrusunun, “Din Eğitimi ve Öğretimi” olduğu düşünülmektedir. İkinci bölümün ilk sayfalarında din eğitimi ve öğretiminin gerekliliği, nasıl yapılması gerektiği ve yine nasıl yapılmaması gerektiği üzerinde duran Eryılmaz, din eğitiminin din ve vicdan özgürlüğü bağlamında ele alınmasının önemine değinerek, hangi toplumda olursa olsun dinin bir ihtiyaç olduğunu ve eğitiminin yapılması gerektiğini söylemiştir.

O, öğretmen merkezli eğitimden öğrenci merkezli eğitime geçişin olduğu günümüzde, din eğitiminin de bu gelişmeler ışığında şekillenmesi gerektiğini ifade ederek din öğretiminin

dikteyle, psikolojik bir baskıyla yapılacak yöntemlerden arınmış olması gerektiğinin altını çizmiştir. Yazar din öğretimi yapanın işi tüm öğrencileri kayıtsız şartsız mümin ve Müslüman yapmak değil, mümin ve Müslümanın vasıflarını Kur’ân ve hadisler ışığında en yalın ve anlaşılır şekilde ortaya koymak olduğunu söylemiştir.

Eryılmaz, Hz. Peygamberin önemli isimleri ve olayları anlatmanın öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerinden bahsetmiş ardından da din bilginlerinin biyografileri verilirken, onların birer tabu olarak gösterilmesinden, ilahlaştırılmasından kaçınılması gerektiğini hatırlatmıştır. Yazar, ikinci bölüm boyunca din eğitimi ve öğretiminin öneminden bahsetmiş, Kur’ân’ın ifadelerine göre din eğitimi-öğretiminin başlıca özelliklerine yer vermiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Din eğitimi, insanın yeteneklerini geliştirir, din eğitimi sürekli, din eğitimi ibadet makamındadır, din eğitiminde güzel örnek çok önemlidir... Eryılmaz, burada din eğitiminin amaçları hakkında bilgiler sunduktan sonra Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretiminin özel amaçlarını ele almıştır. Bu amaçları 11 madde ile sıralayan yazar, sonrasında DKAB dersi hakkındaki görüşlerini yazmıştır. Okullarda etkili bir din öğretimi verilmesinin gerekliliğini ifade eden Eryılmaz, ardından DKAB dersi öğretim programıyla ilgili bilgilere yer vermiştir. Yine bu bölümde “Programın yapısı”, “Öğrenme Alanları”, “Öğrenme-Öğretme Süreci” ve “Din Öğretiminde Kullanılan Stratejiler” alt başlıklarıyla programa dair açıklamalarda bulunarak eğitimcilerle birtakım öneriler sunmuştur.

Üçüncü bölümün ismi “Orta Öğretimde DKAB Derslerinin Durumuyla İlgili Araştırma Sonuçları”dır. Araştırmanın amacının, ortaöğretimde din eğitim ve öğretimi alanındaki çalışma ve gelişmelere katkıda bulunmak olduğunu ifade eden Eryılmaz, burada hem öğrencilerle hem de öğretmenlerle yaptığı nicel araştırmanın analizlerini yapmıştır. Öğrenciler ve öğretmenler için ayrı anket formu uygulayan yazar, anketlerin ilk bölümünde demografik bilgilerle ilgili ikinci bölümünde ise DKAB dersleriyle ilgili görüşlerin belirtileceği sorulara yer verdiğini söylemiştir. Ankete katılan toplam öğrenci sayısı 505’tir. Bu çalışmada öğrencilere, ailelerinin DKAB dersine dair tutumları, öğrencilerin bu derse isteyerek katılıp katılmadıkları, DKAB derslerinin eğitim ortamı ve uygulamasıyla ilgili öğrencilerin görüşleri, öğretmen-öğrenci ilişkilerindeki memnuniyet durumu, öğretmenlerin öğrencilerine açılabilirlik durumu, öğrencileri en çok üzen öğretmen davranışları, DKAB öğretmeninin görüşüne güven, öğretmenlerin öğrencilerinin soru sormalarına fırsat tanımaları, öğrencilerin ders metotlarından memnuniyeti, öğrencilerin ders kitapları hakkındaki görüşleri, DKAB derslerinin öğrenci üzerinde bıraktığı etki, öğrencilerin DKAB ders saatleriyle ilgili görüşleri, öğrencilerin DKAB derslerinin ölçme ve değerlendirilmesi gibi çeşitli konulara dair görüşleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Eryılmaz, araştırma sonuçlarını paylaştıktan sonra değerlendirmelerini yapmış, sonrasında eğitimcilerle yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerin özellikle meslekte ilk yılları olan eğitimciler için kapı aralayıcı, ufuk açıcı, yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Dördüncü bölüm ismi “DKAB Öğretmenlerinin Sorunları ve Beklentileri” ismini taşımaktadır. Burada öğretmenin ve öğretmenliğin önemi vurgulandıktan sonra öğretmenlerin anket sorularına verdiği cevaplar üzerinde durulmuştur. Eryılmaz, bu bölümde toplam 9 soruya yer vermiştir. Bu sorularda ele alınan konular şunlardır: Öğretmenlerin meslekî biçimlenmesi, öğretmenlerin kendilerini güncelleme durumu, öğretmenlerin genel ders metodu, meslekî ve sosyal faaliyetler, meslektaşlar arası ilişki, öğretmenlere göre başarılı bir öğretmenin özellikleri, öğretmenlerin DKAB ders kitaplarıyla ilgili görüşleri, rehberlik ve disiplinle ilgili tutumlar, öğretmenlerin öğrencilerin sorunlarına yaklaşım durumları, öğretmenlerin öğrencilere hitap şekli.

Anket verilerini paylaştıktan sonra değerlendirmelerde bulunan yazar, bu bölümde öğretmenliğin çok önemli bir meslek olduğunun altını çizerek bu mesleği icra edenlere ve etmeyi düşünenlere pek çok tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyeleri maddeler yoluyla sıralamak yerine her biriyle ilgili gerek ayet ve hadislerden gerekse şiirlerden, dinlediği eğitimcilerden alıntılar yaparak adeta muhatabıyla karşılıklı sohbet ediyormuş izlenimi vermiştir. Bu yönüyle çalışma, akademik bir çalışmanın ürünü olsa da dil ve üslup bakımından hem akademisyenlere hem de diğer eğitimcilerle hitap etmektedir.

Kaynakçada eğitimle ilgili klasik ve yeni eserlere hemen hemen aynı oranda yer verilmiş olması; çalışmanın fikirler ve görüşler bakımından zengin bir muhtevaya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Bu eserin başta eğitim alanında çalışmalar yürüten akademisyenler olmak üzere, öğretmenlere, öğretmen adaylarına ve işi “eğitim” olan herkese fayda sağlayacağını söylemek mümkündür.

Katkı Oranı

1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Gerek olmadığı beyan edilmiştir.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

It has been declared unnecessary.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

